

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

İNSAN HAKLARI ve ÇEVRE
FATMA ZOHRA KSENTİNİ
(BM ÖZEL RAPORTÖRÜ)

Sivil Toplumun Geliştirilmesi İçin Örgütlenme
Özgürlüğünün Güçlendirilmesi Projesi, AB
Komisyonu tarafından desteklenmektedir.

Ref. No: TR0401.04/001

Bu metin STGM tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

E/CN.4/Sub.2/1994/9

6 Temmuz 1994

İNSAN HAKLARI KOMİSYONU

Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonu

Kırkaltıncı Oturum

Geçici gündemin 4. Maddesi

ALT-KOMİSYON'UN İLGİLENDİĞİ ALANLARDAKİ GELİŞMELERİN GÖZDEN
GEÇİRİLMESİ

İNSAN HAKLARI VE ÇEVRE

Özel Raportör Fatma Zohra Ksentini tarafından hazırlanan nihai rapor

İÇİNDEKİLER

Paragraflar

Giriş 1 -20

- A. Çalışmanın Kökeni 8–11
- B. Özel Raportör'ün Görev Tanımı 12–19
- C. Çalışmanın planı 20

Bölümler

I. ÇEVRE HUKUKUNDAN TATMINKAR BİR ÇEVRE İÇİN HAKKA: HUKUKİ TEMELLER 21–46

- A. Genel Hükümler 21–33
- B. Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri 34–46

II. KALKINMA HAKKI, KATILIMCI DEMOKRASİ VE ÇEVRE 47-

- A. Meselenin bazı yönleri 47-
- B. Kalkınma hakkı; sürdürülebilir ve çevresel olarak güvenilir kalkınma 63-
- C. Kalkınma, katılım ve çevre 67-

III. İNSAN HAKLARI VE ÇEVRE İLİŞKİSİNİN DİĞER YÖNLERİ 74- 116

- A. Yerli halklar ve çevre 74–94
- B. Silahlı çatışma dönemlerinde çevrenin korunması 95-110
- C. Çevre, uluslararası barış ve güvenlik 111- 116

IV. ÇEVRESEL BOZULMA VE SAVUNMASIZ GRUPLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 117–160

- A. Genel açıklama 117–136
- B. Savunmasız gruplar 137- 160

V. ÇEVRENİN TEMEL HAKLARIN KULLANIMINA ETKİSİNİN ANALİZİ 161–234

- A. Otodeterminasyon hakkı ve doğal kaynaklar üzerinde daimi egemenlik 163- 171
- B. Yaşam hakkı 172- 175
- C. Sağlık hakkı 176- 187
- D. Beslenme hakkı 188-191
- E. Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı 192- 194
- F. Barınma hakkı 195-202

G. Bilgi edinme hakkı 203-216

H. Halk katılımı 217- 223

I. Örgütlenme özgürlüğü 224- 225

J. Kültürel haklar 226- 234

IV. SONUÇ VE TAVSİYELER 235- 261

A. Sonuç 235- 257

B. Tavsiyeler 258- 261

EKLER:

I. İnsan hakları ve çevreye dair taslak ilkeler

II. Uzmanlar ve sivil toplum örgütleri ile yapılan toplantılar ve yaptıkları katkılar

III. Ulusal yasama ve uygulamalardaki gelişmeler

GİRİŞ

1. Çevre, kalkınma, demokrasi, insan hakları: Bunlar bu yüzyılın sonuna damgalarını vuran temel meseleler olup, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'yle uyumlu bir şekilde, hakların tam olarak varolabildiği bir düzenin kurulması için verilmesi gereken sürekli bir mücadeleyi davet ederler. Zulme karşı isyan, adaleti arama, ilerleme arayışı ve kalkınma isteği insanoğlunun temel meseleleridir. Bu kaygılar İsa'dan 16 asır önce güçsüzleri haksızlıklardan korumak için adaletin hükmünü getirmek isteyen Babil kralı Hammurabi'nin kanunlarında açık seçik görülüyordu. İsa'dan 300 yıl önce “ Önemli olan bireydir, en az önemli olan ise hükmedenin şahsıdır” diyen Konfüçyüsçü Meng-tzu'nun düşünceleri de bu kaygılara kaynaklık etmiştir. Kralın emrilerine

karşı gelmek için itaatsizlik eden Antigone'nin isyanında ve zincirleri kırmak için kölelere liderlik eden Spartaküs'ün cesaretinde de ordaydılar.

2. 10 Aralık 1948'de uluslararası toplum İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ilan ederken, zulüm- isyan- baskı üçlüsünün dinamiklerini tanıdı, ve temel iki giriş paragrafında önemle vurgulanmıştır ki “insan haklarının tanınmaması ve hor görülmesi insanlık vicdanını isyana sevkeden vahşiliklere sebep olmuştur, korkudan ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde söz ve inanç özgürlüğüne sahip olacakları bir dünyanın kurulması insanların en yüce amacı olarak ilan edilmiştir” ve “insanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunması esaslı bir zarurettir”.

3. Evrensel Beyanname ayrıca insan haklarının hukuken tanınmasının ve etkin çözümler için hukuki bir çerçeve oluşturulmasının azami önemini altını çizmiştir. Diyaloğu teşvik ederken hukuk yolunu da garanti eden bir çerçeve içinde, insan haklarının hukukun üstünlüğü tarafından korunması, taleplerin demokratik ifadesinin yollarından biridir.

4. Bu insan hakları ve çevre çalışmasının belirli amaçları için, bizim kuşağımızın meşru kaygılarını savunmak ve gelecek nesillerin çıkarlarını korumak amacıyla bu yüzyılın temel taleplerini gerçekleştirmek için hukuki bir çerçeve inşa etmek, ve sağlıklı ve gelişen bir çevre için hak talebinin bileşenleri üzerinde mutabakata varmak eşit derecede önemlidir.

5. Özel Raportör hukuki bir çerçeve ve ifade, iletişim, katılım ve eylem araçları yoluyla bu hakkın sağlanmasının diyalog, tartışma ve işbirliği kanallarını ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde güçlendireceğine inanmaktadır. Böylece, bu hakkın mutabık olunan bileşenlerinin tanımlanması, ve insan haklarının evrensel olarak tanınmış temel ilkeleriyle uyumlu bir biçimde uygulanması mümkün olabilir. İnsan hakları böylece yeni bir boyut kazanacaktır. Bunun yanında, “önce insanlık” ya da “önce ekoloji” gibi indirgemeci kavramların ötesine geçmek, ve kalkınmanın ve çevresel korumanın ortak hedeflerinin birliğine ulaşmak mümkün olmalıdır. Bu, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni esinleyen başlıca hedefe dönüşü işaret eder ki

Beyannamenin 28. maddesi “Herkesin, işbu Beyannamede derpiş edilen hak ve hürriyetlerin tam tatbikini sağlayacak bir sosyal ve milletlerarası nizama hakkı vardır.” demektedir.

6. Yıllar boyunca çevresel problemler sadece dünyanın bir bölümündeki, yani yalnızca sanayileşmiş ülkelerdeki, kirlilik açısından ele alındı. “Stockholm Konferansı’nın hemen ertesinde, çevresel problemlerin algılanması belirli bir coğrafi alanla yani sanayileşmiş ülkelerle sınırlıydı, ve kirlilik gibi basit bir terime indirgenmişti.” Mohammed Sahnoun, “Environnement et développement”, Revue algérienne des relations internationales, No. 8, 1987, OPU, Algiers. Çevre ve insan hakları arasındaki bağlantının kabulü, çevresel problemlerin küresel, karmaşık, ciddi ve çok boyutlu doğasının farkına varılmasıyla beslendi ve desteklendi. Bunun yanında, ilgi gittikçe daha fazla çevresel bozulma, ve bu bozulmanın nedenlerinin anlaşılması ile etkilerinin ve içerdiği risklerin incelenmesi üstüne odaklanmaktadır.

7. Bu yeni tavır evvelce çevresel sorunları tanımlayan sınırlı çerçevenin ve dar görüşün ötesine geçmeyi olanaklı kılmaktadır, ve meseleyle, insan boyutunun da eklendiği (sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama ve sürdürülebilir kalkınma hakkı) küresel ekonomik, sosyal ve kültürel bir yaklaşımı kapsayan evrensel bir açıdan uğraşmaktadır. “Sürdürülebilir kalkınma” kavramı hakkında, “2000 Yılı ve Ötesine Çevresel Perspektif” başlıklı Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun çalışmasına bakınız, 11 Aralık 1987 tarihli Genel Kurul 42/186 kararı.

A.

Çalışmanın Kökeni

8. 31 Ağustos 1989 tarihli oylamasız olarak kabul edilen 1989/108 sayılı kararda, Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Altkomisyonu, Fatma Zohra Ksentini’den çevresel problemler ve bu problemlerin insan haklarıyla ilişkisine dair bir çalışmada kullanılabilir yöntemlerin ortaya konacağı kısa bir rapor hazırlamasını istemiştir. Altkomisyon’a kırk birinci oturumunda, Dünyanın Dostları (Friends of the Earth), Sierra Klubü (Sierra Club Legal Defense Fund, Inc.), İnsanlık için Avukatlar Birliği (the Association of Humanitarian Lawyers) ve belli bazı üyeler tarafından ve 2000 Yılına ve Ötesine Çevresel Perspektif (the Environmental Perspective to the Year 2000 and Beyond) (11 Aralık 1987 tarihli 42/186 sayılı Genel Kurul

kararı) tarafından insan hakları ve çevre ilişkisi hakkında sağlanan bilgilendirme, Altkomisyon'un yukarıdaki kararının ne kadar yerinde olduğunu göstermiştir.

9. 6 Mart 1990'da, İnsan Hakları Komisyonu, çevrenin korunması ve insan haklarının iyileştirilmesi arasındaki ilişkinin önemini vurguladığı "İnsan Hakları ve Çevre" başlıklı 1990/41 sayılı kararı kabul etmiş, ve Altkomisyon'un 42. oturumu için çevre ve insan hakları ilişkisi üzerine bir çalışmanın yöntemlerine ilişkin bir rapor hazırlatma kararını memnuniyetle karşılamıştır.

10. Altkomisyon ilk kez çevresel problemleri bir bütün olarak ve insan haklarına ilişkisi açısından ele alıyorsa olsa da, zehirli maddelerin, tehlikeli ürünlerin ve atıkların dolaşımı ve imhası (1 Eylül 1988 tarihli 1988/26 sayılı karar) gibi konular üzerinden sorunla hâlihazırda meşgul olmuştur. Ayrıca, İnsan Hakları Komisyonu'un 1989/42 sayılı kararı uyarınca Genel Sekreter tarafından hazırlanan rapora bakınız (E/CN.4/Sub.2/1989/3).

11. Altkomisyon ve Komisyon içerisindeki tartışmalar, ve 1989/108 sayılı karar çerçevesinde Özel Raportör'e sunulan yazılı gözlemler aşağıdaki noktalar üzerine odaklanmıştır:

(a) Çevresel sorunların boyutu, vahameti ve karmaşıklığı hakkında evrensel bir bilinç;

(b) Bu tür sorunlara karşı, uygun ulusal, bölgesel ve uluslararası önlemlerin gerekliliği;

(c) Çevre ve insan hakları arasındaki yakın ilişki. Bazı insan hakları ihlallerinin çevresel bozulmanın nedeni ya da etkeni olduğu öne sürülmektedir, bunun yanında çevrenin bozulması insan haklarının kullanılmasını etkilemektedir (yaşam, sağlık, iş, bilgi, katılım, otodeterminasyon, gelişim hakkı, huzur ve güvenlik hakkı, vb.);

(d) Çevresel bozulmayı ve insan hakları ihlallerini daha iyi örneklendirip aydınlatmak için belirli bölgesel ve diğer kalkınma projeleri geliştirilmiştir.

(e) Altkomisyon ve İnsan Hakları Komisyonu, insan haklarını etkileyen çevre sorunları üzerine daha büyük dikkatle eğilmelidirler.

B. Özel Raportör'ün Görev Tanımı

12. Altkomisyon'un ve Komisyon'un isteklerine cevap olarak, Bayan Ksentini kırkikinci oturumunda Altkomisyon'a çevre ve çevrenin insan haklarıyla ilişkisi hakkında bir çalışma için

bazı öneriler içeren notlar sunmuştur. (A/CN.4/Sub.2/1990/12). Notları inceledikten sonra, Altkomisyon, Özel Raportörden kırk üçüncü oturumuna bir ön rapor hazırlamasını isteyen 1990/7 sayılı kararı 30 Ağustos 1990'da kabul etmiştir. Bu istek 5 Mart 1991 tarihli 1991/7 sayılı karar ile İnsan Hakları Komisyonu tarafından, ve 31 Mayıs 1991 tarihli 1991/244 sayılı karar ile de Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından onaylanmıştır. Ön raporu (E/CN.4/Sub.2/1991/8) inceledikten sonra, Altkomisyon Özel Raportörden bir ilerleme raporu hazırlamasını isteyen 28 Ağustos 1991 tarihli 1991/24 sayılı kararı kabul etmiştir. 28 Şubat 1992 tarihli 1992/110 sayılı karar ile İnsan Hakları Komisyonu, ve 29 Temmuz 1992 tarihli 1992/252 sayılı karar ile Ekonomik ve Sosyal Konsey bu isteği onaylamışlardır.

13.Altkomisyon, ulusal ve uluslararası hüküm ve kararları, insan hakları kuruluşlarının insan hakları ve çevre hakkındaki yorumlarını, ve Özel Raportörün gözlemci olarak katıldığı 3-14 Temmuz 1992 tarihleri arasında Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın sonuçlarına dair bilgileri de içeren ilerleme raporunu (E/CN.4/Sub.2/1992/7 and Add.1) incelemiştir.

14.27 Ağustos 1992 tarihli 1992/31 sayılı kararda, Altkomisyon ilerleme raporundan beğeni ile bahsetmiş, ve Özel Raportör'den çalışmasına devam etmesini istemiş, Altkomisyonun kırk beşinci oturumunda, ek bilgilerin ve uluslararası insan hakları kuruluşlarının ve diğer kuruluşların karar ve görüşlerinin analizinin, ve ulusal kanun ve uygulamalarının içerileceği ikinci bir ilerleme raporu sunmasını istemiştir. İnsan Hakları Komisyonu bu isteği 10 Mart 1993 tarihli 1993/14 sayılı kararı ile onaylamıştır.

15.Özel Raportör, ulusal, bölgesel ve evrensel düzeyde geliştirilmiş standartlar ve pratikler temelinde çevresel hakların insan hakkı olarak tanınması ve uygulanmasına dair gelişmeleri değerlendirdiği ikinci ilerleme raporunu (E/CN.4/Sub.2/1993/7) sunmuştur. Rapor ön tavsiyeleri ihtiva ederken, Altkomisyon'un 1992/31 sayılı kararının 3. paragrafı uyarınca, kırk altıncı oturumunda Altkomisyon'a sonuçların ve nihai tavsiyelerin sunulması görüşünü de içermektedir.

16.Ekonomik ve Sosyal Konsey, İnsan Hakları Komisyonu ile Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Altkomisyonu tarafından belirlenmiş görev tanımına dayanarak, ve 9 Mart 1994 tarihli 1994/65 sayılı Komisyon kararı ile 25 Ağustos 1993 tarihli 1993/32 sayılı

Altkomisyon kararına uygun olarak, Özel Raportör tavsiyeler ve kılavuz ilkeler ile birlikte nihai raporunu sunmuştur.

17.Özel Raportör, sağladıkları bilgi ve verdikleri tavsiyeler için Altkomisyon'a, Devletlere, Birleşmiş Milletler Kuruluşlarına, özel teşkilatlara ve sivil toplum örgütlerine teşekkürlerini bildirmek istemektedir. Özel Raportör, bu rapora şu ekleri de ilave etmiştir: II (Uzmanlar ve sivil toplum örgütleriyle yapılan toplantılar ve katkıları) ve III (Özellikle Hükümetlerin yanıtları temel alınarak oluşturulmuş, ulusal mevzuat ve uygulamalardaki gelişmeler). Kendini bu çalışmaya hasreden ve bu raporun ekinde yer alan kılavuz ilkelerin hazırlanması amacıyla 15-19 Mayıs 1994 tarihleri arasında Cenevre'deki seminer de dahil olmak üzere uluslararası toplantılar düzenlenmesi için çok değerli yardımlarda bulunan Sierra Kulübü (The Sierra Club Legal Defense Fund, Inc.) tarafından sağlanan desteğe Özel Raportör özellikle değinmek istemektedir. Özel Raportör varlıkları ve uzmanlıklarıyla "insan hakları ve çevreye dair taslak prensipler" biçimindeki metnin gelişmesini olanaklı kılan katılımcılara da teşekkürü borç bilmektedir.

18.Görevini yerine getirdiği süre boyunca, Özel Raportör, Hükümetlerden ve sivil toplum kuruluşlarından aldığı bilgi akışı sayesinde ilgisini belli durumlara yoğunlaştırmıştır. Genel olarak bu bilgi akışını yükselen yönelimlerin teşhis edilmesinde kullanmıştır, bilginin kullanımı raportörün sorumlu olduğu çalışmanın konusuyla sınırlanmıştır.

19.Çalışma insan hakları ve çevre konusuyla ilgili olduğu için, Özel Raportör'ün başlıca kaygısı çevrenin insan haklarının kullanımını etkileyen yönlerini ortaya çıkartmak olmuştur. Sonuç olarak, bu raporun hazırlanmasında kullanılan kaynaklar, esasen konuyla alakalı uluslararası insan hakları belgeleri ile bu alanda ulusal, bölgesel ve evrensel alanda geliştirilmiş kanun ve uygulamalardır. Bu çerçevede, Özel Raportör'ün, Hükümetlerin, uluslararası teşkilatların, insan hakları örgütlerinin, sivil toplum kuruluşlarının ve yerli halkların temsilcileriyle yaptığı görüşmeler yoluyla Hükümetlerden, hükümetler arası kuruluşlardan ve sivil toplum örgütlerinden elde edilen yanıtlar oldukça faydalı olmuştur.

C. Çalışmanın Planı

20. Bu hususlar dâhilinde, bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm, Çevre hakkının hukuki temellerine ayrılmıştır. II. Bölüm, kalkınma ve çevre arasındaki özgül ilişkiyi konu almıştır. III. Bölüm, insan hakları ve çevre arasındaki ilişkinin diğer veçheleriyle ilgilidir. IV. ve V. Bölümler, çevrenin, savunmasız grupların, ve temel hakların kullanımı üzerindeki etkisini analiz etmektedir. VI. Bölümde Özel Raportör sonuçlarını ve tavsiyelerini ortaya koymaktadır. Eklerde ise, insan hakları ve çevre ilkeleri için taslak bildiri, sivil toplum örgütleriyle yapılan görüşmelerin gözden geçirilmesi, esasen hükümetlerden gelen yanıtlar temelinde Özel Raportör tarafından derlenmiş ulusal kanun ve uygulamaların özeti kapsanmıştır.

I. BÖLÜM. ÇEVRE HUKUKUNDAN TATMINKAR ÇEVRE İÇİN HAKKA: HUKUKİ TEMELLER

A.

Genel Hükümler

21. Çevresel koruma sadece bugünün ve bu çağın meselesi değildir; bu ahlaki prensip İslam'ın hükümlerinde bulunabilir. İlk halife Ebu Bekir es Sıddık'ın Arap ordularının komutanı Üsâme Ibn Zeyd'e verdiği tavsiyeler İbn Jarir al-Tabari tarafından şöyle nakledilmektedir:
- “Unutma ki Allah'ın gözü her zaman üstündedir, insan gibi davran, kaçma, ve kadınların, çocukların ve yaşlıların kanıyla zaferinin lekelemesine izin verme. Palmiyeleri yok etme, evleri ve buğday tarlalarını yakma, asla meyve ağaçlarını kesme ve hayvanları sadece yemek için öldür. Bir anlaşma imzaladığında, hükümlerine sadık kaldığına emin ol. İlerledikçe, manastırlarda yaşayan ve Allah'a dua yoluyla hizmet eden iman sahibi insanlarla karşılaşacaksın; onları rahat bırak, öldürme ve manastırlarını yıkma”.
22. Dünya çapında bir hareketten ve gezegenimizi ve insanlığın geleceğini tehdit eden tehlikelere dair kolektif bir farkındalıktan doğan uluslararası çevre düzenlemeleri başta sektörel olmuş, ve esasen devletlerarası ilişkilerin geleneksel çerçevesi içinde şekillenmiştir; nihayetinde, çevre kanunundan sağlıklı ve insana yaraşır bir çevre için hakka geçişi mümkün kılan küresel bir boyut kazanmışlardır.

23. Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nda (Stockholm, 5-6 Haziran 1972) elde edilen niteliksel sıçrayış öncesinde, Tarıma yararlı Kuşların Korunması için Uluslararası Paris Anlaşması ile yüzyıl başına kadar uzanan sektörel düzenlemeler varolmuştur. Silahlı çatışma sırasında çevrenin korunmasına dair yükümlülüğün, uluslararası insani hukukun örfi normlarından türediği düşünülmektedir, özellikle 1868 St. Petersburg Bildirgesi “Devletlerin savaş sırasında gerçekleştirmeleri gereken tek meşru gaye düşmanın silahlı gücünü zayıflatmak olmalıdır” diyerek devletler arası husumetin şekline sınırlamalar getirmiştir.
24. Uluslararası çevre hukuku öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki 350 çok taraflı anlaşma, 1000 ikili anlaşma; ve bildirgeler, eylem programları ve kararlar biçiminde hükümetler arası örgütler tarafından oluşturulan bir yığın belge bulunmaktadır. Uluslararası düzenlemeler başlangıçta deniz, ırmak ve hava kirliliği ve radyoaktivite ile mücadele üzerinde odaklanmıştır. Radyoaktivite'ye karşı mücadeleye, atmosferde, uzayda ve sualtında, nükleer silahların test edilmesini yasaklayan 5 Ağustos 1963 tarihli Moskova anlaşması, 1 Aralık 1959'da Washington'da imzalanan Antarktika anlaşması, nükleer maddelerin muhafazası ve radyasyon riskine karşı koruma sağlanması için Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun himayesinde kaleme alınan anlaşma ve standartlar, örnek gösterilebilir.
25. Sınır aşan küresel kirliliğin düzenlenmesi, bir dizi ilkenin tanımlanmasını sağlamıştır ki, Michel Prieur'e göre bu ilkeler “devletler üzerinde bağlayıcı olabilir”. "La protection de l'environnement", Annuaire français de droit international, 1991, p. 1093. Bu hususta, Prieur aşağıdaki ilkeleri aktarmaktadır:

Başka bir devletin çevresel koşullarında hissedilir etkileri olabilecek herhangi bir faaliyette bulunmadan önce, devletler yetki ve kontrol alanlarında vukuu bulan o faaliyetin sonuçlarını değerlendirmek zorundadırlar;

Ulusal kanun ve ilgili uluslararası anlaşmalarla iletilmesi yasaklanmamış bilgiler olmak kaydıyla, diğer devlete projenin detaylarını iletmeli ve proje hakkında bilgilendirmelidirler;

Devletler etkilenmeleri muhtemel diğer devletleri acilen bilgilendirmeli, gerekli önleyici tedbirleri almak için, ve gerektiğinde, çevre üzerindeki zararlı sonuçları ortadan kaldırmak, hafifletmek ve onarmak için, karşılıklı yardım sağlayarak işbirliğinde bulunmalıdırlar.

Eğer bir devletin yetki ve kontrolünde gerçekleştirilmiş faaliyetler diğer bir devletin çevresel koşullarına zarar vermiş ya da verebilecek durumdaysa, zarar gören devletin vatandaşları zarar veren devletin vatandaşlarıyla aynı şartlarda o devletin idari ve adli prosedürlerinden yararlanma hakkına sahip olmalıdırlar. Eğer yurtdışında yaşayan kişiler hali hazırda zarar görmüşlerse, aynı

çareler onlara da yurtiçinde oturanlara olduğu kadar açık olmalıdır. Bu prosedürler süresince, yerleşik olmayan kişiler yerleşik kişilerle aynı muameleyi görmelidirler;

Bir devlet kanun yaparken ve bu kanunların uygulaması sırasında, çevresel zararların etki ettiği yerler arasında ayırım yaparak, veya etkileri sınırlarının ötesinde hissedilen faaliyetlere daha az sert kurallar uygulayarak ayrımcılıkta bulunamaz.

26. 1968 gibi erken bir tarihte, 3 Aralık 1968 tarihli 2398 (XXII) sayılı kararda, Genel Kurul, insan çevresinin niteliğindeki bozulmanın, insanın durumu ve temel insan haklarının kullanımı üstündeki etkilerinin önemini vurgulamıştı. Aynı yıl, Tahran Bildirisi dikkatleri, en son buluşların ve teknolojik ilerlemelerin çok büyük ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerin önünü açtığı, lakin bu tür gelişmelerin insan hak ve özgürlüklerini tehlikeye atabildiği ve sürekli bir dikkatle izlenmelerinin gerektiği fikrine çekmiştir (A/CONF.32/41, Proclamation, para. 18). 1972 Stockholm Konferansı, çevre, insan ve temel insan hakları ve hatta yaşam hakkı arasındaki ilişkiyi tanımlamıştır.

27. 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Bildirgesi (Bakınız Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Bildirgesi Raporu, 5-16 Haziran 1972) (Birleşmiş Milletler Yayınları, Satış No. E.73.II.A.14) 26 ilkenin yanında, Genel Kurul tarafından kararlaştırılan Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nı mümkün kılan İnsan Çevresi İçin Eylem Planı'nı da içermekteydi.(Genel Kurul kararı 2997 (XXVII)). Zorlayıcı olmamasına rağmen, Stockholm Bildirgesi temel doğası uluslararası toplum tarafından kabul gören bir dizi değeri beyan etmektedir. Bildirge ifade etmektedir ki “insan, kendi çevresinin hem ürünü hem de şekillendiricisidir” ve “Doğal ve insan yapısı olan çevrenin bu her iki yönü, insan refahı ve içinde yaşam hakkının da yer aldığı temel insan haklarının kullanılmasından elzemdir”. Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi mevzuu “tüm dünyada insanların refahını ve ekonomik kalkınmayı etkileyen ve tüm hükümetlerin sorumluluğu olan bir mesele” olarak tanımlanmıştır. Bildirge “Gelişmekte olan ülkelerdeki çevresel problemlerin büyük kısmının az gelişmişlikten kaynaklandığını, milyonların insanca bir yaşam için gerekli minimum seviyenin altında yaşadığını, yeterli gıda, barınak, eğitim, sağlık ve temizlik olanaklarından mahrum olduklarını” teslim etmektedir. Bildirge ayrıca kabul eder ki “Bugünün ve geleceğin nesilleri için insan çevresini korumak ve iyileştirmek insanlık için gerçekleştirilmesi zorunlu bir amaç haline gelmiştir- barış ve kalkınmanın sağlanması hedefleriyle birlikte gerçekleştirilmesi gereken bir amaç.

28. Stockholm Bildirgesi tarafından tanımlanan ilkeler içinde 21. ilke özellikle kayda değerdir:

“Devletler, Birleşmiş Milletler kuralları ve uluslararası hukuk prensiplerine göre, kendi kaynaklarını kendi çevre politikalarına uygun olarak kullanma hakkına sahiptirler. Aynı zamanda kendi iç hukukları ve kontrollerindeki faaliyetlerin çevreye ve diğer ülkelere veya ulusal hükümlerle sınırları dışındaki alanlara zarar vermemesi konusunda sorumlulukları vardır”.

29. Devletlerin uluslararası sorumluluğu kavramı, paylaşılan doğal kaynaklar hakkında Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın İdare Konseyi tarafından 19 Mayıs 1978'de alınan kararın 12. ilkesinde de mevcuttur. Bu kavram ayrıca Genel Kurul'un 12 Aralık 1974 tarihli 3281 (XXIX) sayılı kararı ile ortaya konan Devletlerin Ekonomik Hakları ve Sorumlulukları Belgesi'nin hükümlerinde de bulunabilmektedir. Bu belge devletlerin zenginlik ve doğal kaynakları üzerindeki egemenliklerini teyit ederken, bugünün ve geleceğin nesilleri için çevrenin korunmasına dair sorumluluklarını da hatırlatmaktadır. Belge ayrıca, işgalci güçlerin egemenlikleri atındaki topraklardaki özel sorumluluklarını, ve doğal kaynakların talan edilmemesi için bu toprakların korunmasına dair yükümlülüklerini önemle vurgulamıştır.

30. Stockholm Bildirgesi'nin 1. ilkesi de dikkate değerdir:

“Hürriyet, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içinde bir çevrede yaşamak insanın temel hakkıdır. İnsanın, bugünkü ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve geliştirmek için ciddi bir sorumluluğu vardır. Bu bakımdan; kayıtsızlık, ırk ayrımı, ayrımcılık, kolonyal veya diğer biçimlerde baskı, yabancı hâkimiyetini destekleyen, sürekli kılan politikalar mahkûm edilmiştir ve terk edilmelidir”.

31. Çevre, kalkınma, yeterli yaşam koşulları, insan haysiyeti, refah ve yaşam hakkı da dâhil olmak üzere kişi hakları arasında Stockholm Bildirgesi tarafından kurulan ilişkiler sağlıklı ve temiz bir çevre hakkının tanınması anlamına gelmektedir. Bu hak, hem bireysel hem de kolektif olarak, bireyler, cemaatler, kurumlar, sivil toplum örgütleri ve de halklar tarafından talep edilen evrensel temel insan hakları standart ve ilkeleriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır.

32. O zamandan beri, çevre hakkı kavramını pekiştiren ve diğer insan haklarıyla karşılıklı bağımlılığını vurgulayan birçok belge, uluslararası, bölgesel ve ulusal kurumlar tarafından kabul edilmiştir. (Genel Kurulun 11 Aralık 1969 tarihli 2542 (XXIV) sayılı kararıyla kabul edilen Birleşmiş Milletler Toplumsal Gelişme ve Kalkınma Bildirgesi, Devletlerin

Ekonomik Hakları ve Sorumlulukları Belgesi; “İktisadi, siyasi ve diğer ilişkiler insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı prensibiyle idare edilmelidir” diyerek, bu belge çevrenin korunması, korunumu ve iyileştirilmesine yönelik temel şartların oluşturması için çalışmanın gerekliliğini teyit etmiştir. Andrzej Makarewicz, "La protection internationale du droit à l'environnement", Environnement et droits de l'homme, derleyen Pascale Kromarek, UNESCO, 1987. 2000 Yılı ve Ötesi İçin Çevresel Perspektif'e ilişkin 11 Aralık 1987 tarihli 42/186 sayılı kararın da dahil olduğu Birleşmiş Milletler çevre programları; ayrıca bakınız: Genel Kurul'un onayladığı 22 Mayıs 1981'de Dünya Sağlık Kurulu tarafından benimsenen 2000 Yılı'na kadar Herkes için Sağlık Küresel Stratejisi'nin yer aldığı 19 Kasım 1981 tarihli 36/43 sayılı Genel Kurul kararı; Sağlığa ve çevreye zararlı ürünlerin listesinin güncelleştirilmesi ve yayınlanmasına dair 17 Aralık 1982 tarihli 37/137 sayılı Genel Kurul kararı. Doğa için Dünya Sözleşmesi'ni ilan eden 28 Ekim 1982 tarihli 37/7 sayılı Genel Kurul kararı).

33. Doğa için Dünya Sözleşmesi, “ doğayı etkileyen tüm insan faaliyetlerinin izlenip, değerlendirilebileceği” korumaya yönelik 24 ilke ilan etmektedir. Bu sözleşmenin temel hükmü “doğaya saygı gösterilmeli ve temel işleyişi bozulmamalıdır” şeklindedir. Uluslararası insan hakları belgelerinde ortaya koyulan haklarla (sağlık hakkı, refah hakkı, eğitim hakkı ve karar-alma süreçlerine katılım hakkı) doğrudan bağlantılı olan aşağıdaki ilkelere özellikle dikkat edilmelidir:

11. İlke, özellikle, doğa üzerinde etkileri olan eylemlerin denetlenmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi, kalkınma projelerinin çevresel etkileri üzerine çalışmalar, doğal potansiyellerinin ve nüfusun refahının gerçekleştirilmesi amacıyla tahrip edilmiş alanların rehabilitasyonu üzerinedir.

15. İlke, doğa hakkındaki bilginin özellikle “genel eğitimin tamamlayıcı parçası olarak ekolojik eğitim yoluyla” yaygınlaştırılmasıyla ilgilidir.

23. ilke ise “ tüm insanların, ulusal kanunlara uygun bir şekilde bireysel olarak veya diğer insanlarla birlikte, çevrelerini ilgilendiren konulardaki karar alma süreçlerine katılım hakkını, ve yaşadıkları çevre zarar gördüğü veya bozulduğu zaman da sahip olmaları gereken tazminat hakkını” tanımaktadır.

24. İlke, “herkes Sözleşme’nin hükümlerine uygun davranmalıdır” ilkesine uygun olarak “herkes bireysel veya diğer insanlarla işbirliği içinde siyasal işleyişe katılarak Sözleşme’nin hükümlerinin ve gereklilikleri yerine getirilmesi için uğraşmalıdır” diye beyan etmektedir.

B. Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri

34. Uluslararası insan hakları belgeleri çevreye ilişkin az sayıda hüküm ihtiva etmektedirler. İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin hükümlerinden biri şöyledir: “Herkesin bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır”. Burada Beyanname’nin bahsettiği “düzen”in içine günümüzün ve çağımızın çevresel meselelerin de girdiği genel kabul gören bir düşüncedir.
35. Afrika İnsan ve Halk Hakları Sözleşmesi’nin 24. maddesi “tüm insanlar gelişmeleri için uygun ve yeterli bir çevre için hakka sahiptirler” diye beyan etmektedir.
36. 1988’de San Salvador’da kabul edilen iktisadi, sosyal ve kültürel haklara dair Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi Ek Protokol’ü de (San José, 1969) çevre hakkına ilişkin bir madde içerir. 11. madde herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama ve temel kamu hizmetlerine ulaşma hakkına sahip olduğunu teyit etmekte, ve Devletlerin çevrenin korunması, korunumu, ve iyileştirilmesi hususunda yükümlü olduklarını belirtmektedir.
37. 20 Kasım 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların eğitiminin, diğer şeylerin yanında, “doğal çevreye karşı saygının geliştirilmesine” (Madde 29, para. (e)) yönelik olması gerektiğini belirtir. Bunun yanında, diğer belgelerin çoğunluğu gibi, çevre, kalkınma ve insan hakları ilişkisi göz önünde tutularak, birçok hükmünün ekolojik bir bakış açısından uygulanması amaçlanmıştır (bakınız para.31).
38. Bu bağlantılar, çocuklar, savunmasızlıkları açısından ele alındığında çok daha belirgindir. Bu bakış açısından bakıldığında, aşağıdaki maddeler çevresel kaygılardan ayrı düşünülemez: madde 6 (bir çocuğun doğuştan gelen yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı; madde 11 (transfere karşı korunma); 12, 13, 14 ve 15. maddeler (düşünce, ifade, fikir ve örgütlenme özgürlüğü); madde 16 (mahremiyetin, keyfi ve yasadışı müdahalelere karşı

korunması [Mahremiyete tecavüze ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı]); medyanın, bilginin ve eğitimin rolü üzerine olan 17. ve 29. maddeler; şiddet, terk, ihmâl ve kötü muamelenin her türlü şekline karşı korunmaya ilişkin 19. madde (bununla bağlantılı olarak kentsel büyüme fenomeni ve çocukların refahı üzerindeki etkileri; ve terk edilmiş çocukların ve sokak çocuklarının sorunları); koruyucu sağlık bakımını da içeren sağlık hakkına dair 24. madde; her çocuğun fiziksel, akli, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimleri için yeterli bir yaşam standardı hakkına ilişkin 27 madde; yerli çocukların ve azınlıklara ait olan çocukların haklarının korunması hakkındaki 30. madde.

39. Aynı durum diğer uluslararası insan hakları belgeleri için de geçerlidir. Ayrıntılı bir liste sunma iddiasında bulunmadan, bu belgelerin ekolojik bir bakış açısından uygulamalarında kullanılabilir yöntem aşağıdaki örnekler yoluyla aydınlatılabilir.

(a) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

40. Yukarıda atıfta bulunulan 28. maddeye ek olarak, beşinci giriş paragrafı (insanın değeri; sosyal ilerleme; daha iyi yaşam standardı); madde 22 (“Herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişimi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.”); madde 24 (dinlenme ve boş zaman hakkı); madde 25 (yeterli yaşam standardı hakkı).

(b) Tahran Bildirisi

41. Madde 18, bilimsel buluşlar ve teknolojik ilerlemelere ilişkin ihtiyat çağrısında bulunmaktadır; ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler için büyük olanaklar yaratsalar da, bireylerin hak ve özgürlüklerini tehlikeye sokabilirler.

(c) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

42. Madde 1 (halkların otodeterminasyon ve doğal kaynak ve zenginliklerini özgürce kullanma hakları); madde 7 (insani, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, dinlenme ve boş vakit), madde 11 (yeterli bir yaşam standardı hakkı, açlık çekmemek; üretim metodlarının

iyileştirilmesi, ve gıdaların muhafazası ve dağıtımı için programlar; beslenme ilkelerine dair bilginin yaygınlaştırılması; doğal kaynakların en verimli şekilde gelişimi ve kullanımı için gerekli tedbirler; dünya gıda stoklarının eşit paylaşımı); madde 12 (sağlık hakkı, çocukların sağlıklı gelişimi için atılması gereken adımlar, çevresel ve endüstriyel hijyenin tüm yönlerini iyileştirmek), madde 15 (bilimsel ilerlemenin ve uygulamalarının yararlarından faydalanma hakkı).

(d) Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

43. Madde 1 (halkların otodeterminasyon ve doğal kaynak ve zenginliklerini özgürce kullanma hakları), madde 6 (yaşam hakkı), madde 7 (zalim, insanlık dışı, aşağılayıcı muamele ya da cezalandırma, ilgili kişinin rızası alınmadan yapılan bilimsel deneylerin yasaklanması), madde 17 (özel hayata veya aileye keyfi ve yasadışı müdahale), ve madde 20 (savaş propagandası yapmanın yasaklanması).

(e) Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

44. Toplumun kıyısında yaşayan kişilerin, savunmasız grupların, azınlıkların ve yerli halkların karşılaştığı açık ayrımcılık, ve ekolojik riskler karşısında, dezavantajlı birey ve gruplar adına Sözleşme'nin hükümlerinin uygulanması, ve Sözleşme'deki ayrımcılık yapmama temel ilkesinin etkin bir şekilde uygulanması son derece büyük aciliyet ve önem kazanmıştır (özellikle 5. maddede belirtilen, mahkemelerde eşit muamele görme ve kişi güvenliği hakkı, siyasi ve medeni haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, genel kamu tarafından kullanılması amaçlanmış tüm yer ve hizmetlere erişim hakkı, ve 6. madde'yle değinilen yetkin korunma ve kanuni yollardan faydalanma hakkı).

(g) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslar arası Sözleşme

45. Yukarıda bahsedilen Sözleşme ile ilgili yapılan gözlemler bu Sözleşme için de geçerlidir. Özel Raportör, sürdürülebilir kalkınma için ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal faaliyetlerin geliştirilmesinde kadınların oynadığı temel rolün üzerinde durmak istemektedir. Bu yüzden de, kadınların katılımcı rollerinin ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin aşağıdaki hükümlerinin önemini vurgulamaktadır: erkek ve kadınların olumsuz sosyal ve kültürel davranış kalıplarının değiştirilmesi için alınması gereken tedbirler hakkındaki 5. madde;

siyasal ve kamusal hayata katılım, özellikle de oy hakkı ve seçimlere katılma hakkı, hükümet politikalarının şekillendirilmesi ve uygulanması sürecine katılım hakkına dair 7. madde, eğitim olanaklarına eşit erişim hakkıyla ilgili olan 10. madde, çalışma hakkına dair 11. madde, 12. madde ise sağlık hakkı ve hamilelik süresince ve sonrasında gerekli hizmetlere ulaşma hakkı üzerinedir (bu son noktayla ilgili olarak, çevresel faktörler hamile kadınlar, embriyo ve bebekler üstünde belirleyici etkilere sahiptir); 14. madde kırsal bölge kadınlarının korunması, ve kalkınma planların uygulanması ve geliştirilmesinde katılımlarının sağlanmasıyla ilgilidir.

(e) Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslar arası Sözleşme

46. Sözleşme, göçmen işçilerin ve aile fertlerinin sıklıkla kendilerini buldukları savunmasız durumlara, ve işçilerin haklarının ayrımcılık yapmama prensibi temel alınarak uluslararası çerçevede korunmasına vurgu yapar. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'yle ilgili olarak yapılan tüm gözlemler bu Sözleşme için de geçerlidir, fakat yukarıda bahsedilen savunmasızlık hali akılda tutulmalıdır.

II. BÖLÜM, KALKINMA HAKKI, KATILIMCI DEMOKRASİ, VE ÇEVRE

A. Meselenin bazı yönleri

1. Tüm insan haklarının bölünmezliği ve birbirine bağımlılığı

47. Kalkınma - 2 Aralık 1986'da 41/ 128 sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilen Kalkınma Hakkı Bildirgesi de dâhil olmak üzere birçok uluslararası metin tarafından bir insan hakkı olarak tanınmıştır - ve çevre arasındaki yakın ilişki, insan haklarının bölünmez ve birbirine bağımlı doğasını teyit eder. Bu bölünmezlik fikri, daha 13 Mayıs 1968'de Tahran Bildirisi tarafından da vurgulanmıştı ki bu Bildiri'nin 13. paragrafı şöyle demektedir:

“İnsan hakları ve temel özgürlükler bölünmez olduğu için, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara erişim olmadan, medeni ve siyasi hakların tam kullanımı mümkün değildir. İnsan hakları

uygulamalarında sürekli ilerlemenin başarılması, güçlü ve etkin ulusal ve uluslararası ekonomik ve sosyal kalkınma politikalarına bağlıdır”.

48. “İnsan hakları ve temel özgürlüklerin etkili kullanımını geliştirmek için Birleşmiş Milletler sistemi içinde alternatif yaklaşımlar, yollar ve araçlar” hakkındaki 16 Aralık 1997 tarihli 32/130 sayılı Genel Kurul kararı ve müteakip kararlar, farklı kuşaklardan hakları bağdaştırma ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakların rehabilitasyonu ile ilgili hedefleri paylaşmaktadır. Bağdaştırma işi Kalkınma Hakkı Bildirgesi ile tamamlanmıştır, bu Bildirge, giriş bölümünde, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde somutlaştırılmış olan ilkeyi yeniden teyit eder:

“Herkesin, bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır”.

Kalkınma Hakkı Bildirgesi, 6. maddesinde beyan eder ki “Tüm insan hakları ve temel özgürlükler bölünmez ve birbiriyle bağıntılıdır” ve tüm bu haklara eşit önem ve acil ehemmiyet verilmelidir. Bunun yanında, Bildirge, kalkınma hakkının gerçekleşmesini engelleyen ne dahili ne de harici faktörleri görmezden gelir (medeni, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel hakların yadsınması; uygunsuz kalkınma politikaları; olumsuz ulusal ve uluslararası şartlar; halkların otodeterminasyon haklarını gerçekleştirmek ve doğal zenginlikleri ve kaynakları üzerindeki devredilemez haklarını tümüyle kullanabilmelerini sağlamak amacıyla yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurma ihtiyacı; kalkınma hakkının gerçekleştirilebilmesi için olumlu ulusal ve uluslararası koşulların yaratılması için Devletlerin birincil sorumluluğu, vb.)

49. Kalkınma hakkı ile çevre hakkı arasındaki bağların temeli olan kavram, medeni, siyasi, iktisadi veya sosyal ve kültürel olsun, tüm hakların bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığıdır. Ayrıca, yoksulluk ve azgelişmişlikle mücadele için çabaların yoğunlaşmasını ifade eden sürdürülebilir kalkınma hakkı talebi sağlıklı, ve dengeli bir çevre hakkı talebinden ayrılamaz.

2. Yoksulluk, azgelişmişlik, çevresel bozulma ve insan haklarının kullanılması

50. 1972 Stockholm Bildirgesi, sadece çevre ve insan hakları (özgürlük, eşitlik ve haysiyet hakları) arasındaki değil, ayrıca çevre ve kalkınma hakkı (yeterli şartlarda ve mutlu ve haysiyetli bir yaşamı mümkün kılan nitelikte bir çevrede yaşama hakkı) arasında bulunan ayrılmaz bağların varlığını teyit etmektedir.

51. 1983'de Genel Kurul tarafından kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987 Brundtland Raporu'nda "sürdürülebilir kalkınmanın" hakiki bir savunusu olan "Ortak Geleceğimiz", UNEP/GC.14/13, adında bir rapor sundu. Dünya Komisyonu, dünyanın belli bölgelerini kuşatan krizlerin analizini yapmış, ve ekonomi ile çevre arasındaki,ve ayrıca ulusal kalkınma politikaları ile fakir bir kıtaya verdiğiinden çok daha fazlasını alan dünya ekonomik sistemi arasındaki etkileşimi vurgulamıştır. Komisyon, borçlarını ödeyemeyen ve mal satışına bel bağlamış Afrika ülkelerinin, bu borçlar tarafından topraklarını aşırı kullanmaya zorlandıklarını, böylece verimli toprağın çöle dönüştüğüne (Giriş, para.19) işaret etmiştir. Latin Amerika'daki borç krizinin sonucu olarak, bu kıtanın doğal kaynakları kalkınma için değil alacaklılara karşı olan mali yükümlükleri yerine getirmek için kullanılmaktadır. Borç krizine bu yaklaşım iktisadi, siyasi ve çevresel açılardan oldukça yetersizdir. Yoksul ülkeleri büyüyen miktarlarda kıt kaynak ihracına zorlamakta, ve aynı zamanda da artan yoksulluğu kabul etmelerini istemektedir.
52. Günümüzde yaygın olarak kabul edilmektedir ki yoksulluk ve azgelişmişlik, çevreye ciddi zarar veren ve her yerde kalkınma hakkı ve birey ile halkların haklarının gerçekleştirilmesini engelleyen olumsuz etkilere sahiptir. Bu neden-sonuç ilişkisi yapılan bir çok çalışmada gösterilmiştir. "Güney'in Karşılaştığı Zorluklar" , (Güney Komisyon'u Raporu "Güney'i Karşılaştığı Zorluklar", 1990, Economica, sayfa. 228), isimli raporunda Güney Komisyon'u, Kuzey'in israf etmeye yönelik yaşam tarzıyla çevresel bozulmanın baş sorumlusu olduğunu öne sürmektedir. Fakat, yoksulluk da bu bozulmaya büyük katkıda bulunmaktadır, ve yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik etkili bir strateji sonuçta çevrenin korunmasına da hizmet edecektir. Güney Komisyonu ayrıca uygunsuz, yetersiz, elverişsiz, ve toplumsal olarak kötü güdümlenmiş ulusal kalkınma stratejilerinin çevre için taşıdıkları riskleri de analiz etmektedir. Durumu izah etmek için, Güney Komisyonu, sosyal hizmetlerin yokluğunun kırsal bölgelerdeki yoksul nüfusun daha iyi bir yaşam düzeyi (eğitim, sağlık, kanalizasyon, su ve refah) arayışıyla şehirlere akışını hızlandırdığını belirtmektedir. Bu akış, ketlerdeki sosyal hizmetler üzerindeki baskıyı arttırmakta, ve şehirlerin nüfus fazlalığını daha da kötüleştirmektedir. Sonuç, şehirlerde kaosun, ve sefil ve kirli bir çevrenin doğması, kırsal bölgelerinse boşalmasıdır, ve bu kısır döngüyü aşmanın tek yolu kırsal bölgelerde eğitimin, sağlık hizmetlerinin, su kaynaklarının, ve hijyenin iyileştirilmesidir diye belirterek Güney Komisyonu raporunu sonuçlandırmaktadır.
53. Yoksulluğun boyutuna dair ön raporda (E/CN.4/Sub.2/1991/8) sunulan veriler temel olarak çok değişmedi. Dünya Bankası'nın "1992 Dünya Kalkınma Raporu"nda görülebileceği gibi 1 milyar insan yeterli su kaynaklarından, ve yaklaşık 1.7 milyar insansa yeterli sağlık

hizmetlerinden yoksundur. “1992 Dünya Kalkınma Raporu”, Dünya Bankası, Washington 1992, sayfa. 103. UNDP’nin (United Nations Development Programme / Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) “1992 İnsani Kalkınma Raporu” verilerinin ifade ettiği durum şöyledir: gelişmekte olan ülkelerde 800 milyon insan hala yeterli gıda alamamaktadır; neredeyse 1 milyar insan – yetişkin nüfusun yüzde otuz beşi –hala okuma yazma bilmemektedir; 1.3 milyar insan yani dünya nüfusunun üçte biri mutlak yoksulluk içinde yaşamaktadır; her yıl 17 milyon insan bulaşıcı ve parazitik hastalıklardan ölmektedir; 10-12 milyar AIDS hastasının yaklaşık yüzde doksan beşi gelişmekte olan ülkelerdedir; her gün, 34.000 bebek kötü beslenme ve çeşitli hastalıklardan ölmektedir; okuma yazma bilmeyenlerin üçte ikisi kadındır; iç çatışmalar 60 ülkeyi etkilemektedir, ve 35 milyon civarında insan mülteci ya da ülke içinde göçe zorlanmıştır; 850 milyondan daha fazla insan çölleşmeden muzdarip bölgelerde yaşamaktadır. “1993 İnsani Kalkınma Raporu”, Paris, Economica, veriler sayfa 12 deki kutu 1.2’den alınmıştır.

54. Çevresel bozulmanın, azgelişmişlik ve yoksulluk (yüksek sayıda bebek ölümleri, ve yetersiz beslenme; okuma yazma bilmeyiş, temel sağlık hizmetlerinden ve sosyal hizmetlerden yoksunluk; kötü barınma; yoksul kesimlerin toplum dışına itilmesi, ya da ırkçılık ve ayrımcılık; toplumsal meselelere ve ülkenin siyasi, iktisadi, kültürel karar alma süreçlerine katılamama, vb.) tarafından halihazırda zaten olumsuz şekilde etkilenen insan haklarının kullanımı üzerindeki etkisini gösteren ayrıntılı ve nihai bir bilanço çizmek mümkün değildir. Fakat, en çok etkilenen kesimlerin yoksul nüfuslar, alt sınıflar, ve azınlık grupları olduğunu görmek oldukça kolaydır, çünkü bu kesimler ekolojik risklere ve etkilerine (hukuki ve maddi korunma yollarından yoksunluk; bilgi eksikliği; yeterli bakımın yokluğu, vb.) karşı en savunmasız gruplardır. Ayrıca, yoksulluk, azgelişmişlik, ve toplum dışına itilme, mağdurların iktisadi, toplumsal ve kültürel uyum ve bütünleşme ihtimallerini azaltır. Bu mağdurlar kendilerini, insan haklarının ihlal edildiği bir kısırdöngünün içinde bulurlar: hayata ve sağlığa saldırı; yaşam koşullarının bozulması ve aile biriminin parçalanması; işsizlik; göç; kitlesel göç; başka yerde iskân ettirilmek ve hatta mecburi göç; bu ihlaller daha başka insan hakları ihlallerine yol açar (ırkçılık; ayrımcılık; yabancı düşmanlığı; kültürel asimilasyon; insan onurunun çiğnenmesi ve keyfi tutuklama; mültecilerin ülkelerine geri gönderilmesi; kötü yaşam ve barınma koşulları; fuhuş; uyuşturucular; sokak çocukları, vb.).

3. Dış Faktörler

55. Uluslararası ilişkilerin yapısı ve özellikle borç yükü ve yapısal uyum tedbirlerinin etkisi, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine karşı ciddi engel teşkil ederler.
56. Yukarıda bahsedilen Brundtland raporu bu konuya hali hazırda değinmiştir:
“Ekonomik büyümenin ana gücü yeni teknolojidir, ve bu teknoloji sınırlı kaynakların tehlikeli boyuttaki hızlı tüketimini yavaşlatmak için bir potansiyel sunarken, yeni kirlilik şekilleri, ve evrimsel gelişim çizgisini değişikliğe uğratacak yeni yaşam formlarını da içeren yüksek risklerin doğmasına da neden olmaktadır. Aynı zaman da, ekonomik büyümenin acil öneme sahip olduğu fakat zararlı yan etkileri en aza indirmek için gerekli kapasiteninse çok az olduğu gelişmekte olan ülkelerde, çevresel kaynaklara en yoğun biçim de dayanan ve çevreyi en fazla kirleten sanayiler en hızlı büyüyenlerdir.” (Giriş, para. 14).
57. Gelişmekte olan ülkeler, yeterli bilgi sahibi olmayan nüfusları veya büyümeyi her türlü bedele rağmen gerçekleştirmek istemeleri yüzünden, bilgi sahibi kamuoyunun baskısıyla Kuzey’den sürülen çevreyi kirleten sanayilerin çöplüğü haline gelme riskiyle karşı karşıyadırlar.
58. Belirli kalkınma politikalarının çevre üzerindeki ortak etkilerini analiz eden bir yazarın gözlemleri şöyledir: “Bugün yaygın olarak kabul edilir ki yatırım, ticaret ve yardım alanlarındaki belli bazı uluslararası politikalar çevresel şartlar üzerinde zararlı etkilere sahip olabilir. Örneğin, IMF tarafından koyulan şartlar, çevrenin yıkımıyla sonuçlanan uygulamalar doğuran politikalara yol açabilir. Bir ülkenin ihracatını arttırmak ve ödemeler dengesini iyileştirmek amacıyla verimsiz topraklara yoğun tarımsal üretimin yüklenmesi yıkıcı sonuçlara yol açabilir.” Mohammed Sahnoun.
59. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesi meselesiyle ilgili olarak, Altkomisyon’un Özel Raportörü, ihracatı arttırmayı da içeren yapısal uyum paket politikalarının doğala kaynakların aşırı sömürülmesiyle sonuçlandığını, bunun da çevresel sorunları çözmeyi amaçlayan hükümet politikalarını etkisizleştirdiğini belirtmektedir. “E/CN.4/Sub.2/1992/16, para. 118, s. 32.” Yazar, uyum politikalarının ekonomik, sosyal ve kültürel haklar üzerindeki etkilerinin ayrıntılı bir analizini yapmaktadır. E/CN.4/Sub.2/191/17, sayfa.36-50, özellikle 124-166. paragraflar.

60. Bugün, gelişmekte olan ülkelerin borcu 1 trilyon 500 milyar Amerikan Dolarını aşmaktadır. Çeşitli kaynakların ortak kanısına göre, borç krizi üçüncü dünya ülkelerinden gelişmiş ülkelere doğru benzeri görülmemiş bir sermaye akışına neden olmaktadır. Güney ülkelerinin, 1982 ile 1990 arasında, kuzey ülkelere 500 milyar dolar ödedikleri tahmin edilmektedir.
61. Avrupa Borç ve Kalkınma Ağı'na (the European Network on Debt and Development-EURODAD) göre, borçların geri ödenmesi, borçlu ülkelerin halklarının gıda, barınma, giyecek, iş, sağlık hizmetleri, ve sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre için olan temel haklarının önüne geçmemelidir. Her ülke, sürdürülebilir ve sürekli kalkınma ve büyüme için gerekli olan yeterli kaynaklara ulaşabilmedir. EURODAD, "Target 92", 1991, s. 16.
62. İnsan Hakkı Olarak Kalkınma Hakkı Üzerine Küresel İstişare konuya şu şekilde yaklaşmıştır: “Özellikle 1980’lerde yoğunlaşan, gelişmekte olan ülkelerdeki kaynakların kontrolünün gelişmiş ülkelerdeki çıkar çevrelerine transferi, kalkınmayı engelleyen bir diğer faktördür. Benzer bir şekilde, büyüyen borçların ve yapısal uyum tedbirlerinin yükü en ağır haliyle toplumun en yoksul ve en güçsüz kesimlerinin omuzlarına binmektedir, ve bu durumun insan haklarını etkilediği aşikardır.” “Kalkınma Hakkının Gerçekleştirilmesi”, İstişare, Cenevre, 8-12 Ocak 1990, HR/PUB/91/2, 1991, para. 166, s. 48.

B. Kalkınma hakkı; sürdürülebilir ve çevresel olarak güvenilir kalkınma

63. Kalkınma ve çevreye dair tehlikeler hakkındaki bilinç ve farkındalık “ sürdürülebilir ve çevreyle uyumlu kalkınma” anlayışı üzerinde bir görüş birliğini mümkün kılmıştır. Bu görüş birliği, 27 ilkeden oluşan bir bildirge ile netleştirilen Gündem 27 isimli güçlü bir eylem planıyla 1992 Rio “Dünya Zirvesi” toplantısında açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Özel Raportör, bu Konferansın sonuçlarına tekrar değinmek istememektedir, bu sonuçlar daha önce hazırladığı raporlarda işlenmiştir. Bakınız E/CN.4/Sub.2/1992/7/Add.1 ve E/CN.4/Sub.2/1993/7. Fakat, çevresel sorunlara dair görüş birliğinin temelini oluşturan özelliklere yeniden değinmek istemektedir.
64. Bu noktada değinilmesi gereken belge, Mayıs 1990’da Genel Kurul tarafından kabul edilen Uluslararası Ekonomik İşbirliği Bildirgesidir. Çevreye büyük önem addeden ve kalkınma ve

çevre arasında parçalanamaz bir bağ kuran “Gelişmekte olan ülkelerin kalkınması ve ekonomik büyümesinin canlandırılması” özellikle önemlidir. Bildirge, “ Ekonomik kalkınma çevreyle uyumlu ve sürdürülebilir olmalıdır” der (para.16), ve şunları beyan eder : “ Çevreye karşı şuanda var olan tehdit tüm insanları ilgilendiren bir meseledir. Tüm ülkeler, kapasitelerine ve sorumluluklarına göre ve kalkınmakta olan ülkelerin özel ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için etkili faaliyetlerde bulunmalıdırlar. Kirliliğin ana kaynağı olarak, gelişmiş ülkeler gerekli tedbirlerin acilen alınmasında baş sorumluluğa sahiplerdir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi ve kalkınması, çevrenin bozulması ve korunması meselelerinin halli için zorunludur. Yeni ve ilave parasal kaynaklar, gelişmekte olan ülkelere aktarılmalıdır.” (para. 29).

65. Bu çerçevede, Genel Kurul tarafından 22 Aralık 1989’da 44/228 sayılı karar ile tanımlanan alanlar, Genel Sekreter’e göre, “dünya ülkeleri Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansına çağırıldıkları zaman kabul edilmiştir”. A/CONF.151/PC/100/Add.1, para. 3. Karar, çevresel bozulmanın başlıca nedeninin özellikle sanayileşmiş ülkelerdeki üretim ve tüketim biçimleri olduğunu belirtmiş,ve küresel çevresel bozulmanın durdurulması, azaltılması ve yok edilmesinde sorumluluğun, bu bozulmaya sebep olan ülkeler tarafından yüklenilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Karar, ayrıca, çevrenin korunması yolundaki küresel çabalara tam katılımlarını sağlamak için, yeni ve ilave parasal kaynakların gelişmekte olan ülkelere aktarılması gerektiğini ifade etmektedir. Yeni borç ilişkileri önermeden, çevresel bozulmanın ve uluslararası ekonomik çevrenin analizinin yapılması da kararlaştırılmıştır. Sürdürülebilir ve çevreyle uyumlu bir kalkınmaya uygun ulusal ve uluslararası politikalar için stratejiler üzerine düşünülürken, akılda tutulması gereken, çevresel kaygıların kalkınma planlamalarına entegre edilmesi sürecinin yardım ve kalkınmanın finansmanında yeni borçlandırma türleri yaratmaması, ve ticaretin önüne haksız sınırlamalar getirmemesidir.
66. Gündem 21 programı, kirliten öder prensibinin açık bir ifadeyidir, bu prensip, “kirliten, prensip itibariyle, kirliliğin bedelini öder” fikri temel alınarak, yeni ve eşit bir düzeyde küresel ortaklık kurularak, Rio Bildirgesi’nin 16. ilkesinde de beyan edilmiştir. Bu çerçevede, “çevresel koruma kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmalıdır ve ondan ayrı olarak düşünülemez” (ilke 4), ve yoksulluğun ortadan kaldırılması sürdürülebilir kalkınmanın olmazsa olmaz koşuludur (ilke 5). Devletlerin “ortak fakat farklılaşmış sorumlulukları”, nüfuslarının küresel çevre üzerine yüklediği baskı ve sahip oldukları teknoloji ve finansal kaynaklar göz önüne alındığında gelişmiş ülkelerin sürdürülebilir kalkınmada üzerlerine almak zorunda oldukları sorumluluğa işaret etmektedir (İlke 7).

Bildirgedeki ilkelerin yanı sıra, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, gelişmekte olan ülkelerin çabalarının desteklenmesi konusunda fikir birliğine varmıştır, ve Gündem 21 programlarının uygulamasının, gelişmekte olan ülkelere önemli miktarda yeni ve ilave finansal kaynak sağlanmasını gerektirdiğini kabul etmiştir. Konferans, ayrıca, borç sorununa kalıcı çözümler bulunmasının önemini de belirtmiştir.

C.

Kalkınma, Katılım ve Çevre

67. Dünya Zirvesi tarafından ortaya atılan ortaklık fikri, her seviyede, ulusal ve uluslararası düzeydeki katılımcı demokrasi kavramı üzerinde de temellenmiştir. Bu kavrama Kalkınma Hakkı Bildirgesinin 1. paragrafının 1. maddesinde de yer verilmiştir. Bu madde kalkınma hakkını şöyle tanımlamıştır: “ kalkınma hakkı, devredilmez bir insan hakkı olarak tüm insanların, insan hakları ve temel özgürlüklerin tam anlamıyla gerçekleştirilebileceği ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmaya katılma hakkıdır.”
68. İnsani, sosyal ve kültürel boyutları göz önünde bulundurmeyen bir kalkınma stratejisi çevre üzerinde sadece olumsuz etkilere neden olabilir. İnsan Hakkı Olarak Kalkınma Hakkı Üzerine Küresel İstişare’de özellikle vurgulandığı gibi kalkınmanın nelerden oluştuğu oldukça öznel bir meselesidir, ve bu çerçevede, kalkınma stratejileri, insanların kendileri tarafından belirlenmeli, ve kendi özel durumlarına ve ihtiyaçlarına adapte edilmelidir”.
69. Karar alma süreçlerine katılımdaki eksiklik, ulusal ya da uluslararası düzeyde olsun, geçmişte olduğu gibi günümüzde de çevre üzerinde olumsuz etkilere sahip kalkınma yollarının ve kalkınma stratejilerinin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kalkınma hakkının gerçekleşmesini etkileyen içsel ve dışsal faktörler, çevre hakkının gerçekleşmesini de etkileyen unsurlardır. Bu sebeple söylenebilir ki bir ulusal kalkınma stratejisinin ekonomik, sosyal ve ekolojik açıdan yaşayabilir olabilmesi, ancak farklı toplumsal katmanların aktif katılımını sağlayabilmesiyle mümkündür. Bu tür bir katılım, medeni, siyasi, sosyal, kültürel ya da ekonomik olsun bireylerin haklarının yadsınmasıyla kazanılamaz (ayrımcılık, ırkçılık, kölelik, zoraki göç; düşünce, bilgi, katılım, toplantı, ve ifade özgürlükleri; iş, sağlık, yeterli yaşam seviyesi, eşit ücret; kültürel haklar, vb.). Bu tür bir katılım, ayrıca, önerilen kalkınma modeli halkın temel toplumsal ve kültürel karakteriyle uzlaşmadığı durumlarda da elde edilemez. Bu çerçevede, İnsan Hakkı Olarak Kalkınma Hakkı Üzerine Küresel İstişare’de ulaşılan bazı sonuçlar özellikle dikkati hak etmektedir:

“Sadece ekonomik büyümeye odaklanmış ve parasal kaygılarla güdülenmiş kalkınma stratejileri sosyal adaleti sağlamada başarısız oldular; toplumsal ilişkilerin kişiliksizleştirilmesiyle, ve ailenin, toplulukların, sosyal ve ekonomik hayatın çöküşüyle birlikte doğrudan ya da dolaylı olarak insan hakları ihlal edildi.” (para.153).

70. Katılım hakkının hem bireysel hem de kolektif boyutları vardır, demokrasi kavramına tüm anlamını veren ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanları kapsar. Bu konu hakkındaki verimli tartışmalara dönmeden, Özel Raportör, çevre bağlamı içinde katılımcı demokrasinin önemini vurgulamaktadır, çünkü katılımcı demokrasi olmadan sürdürülebilir kalkınma fikri içerikten yoksun kalacaktır.
71. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, demokratik katılımın önemini, kabul edilen çeşitli ilkelerle vurgulamıştır (özellikle bakınız, Rio Bildirgesi'nin vatandaşların katılımıyla ilgili 10. ilkesi, kadınların katılımına dair 20. ilke, yerli halkların ve toplulukların katılımıyla ilgili 22. ilke). Ayrıca, Gündem 21'in uygulanmasının temel ilkesi, başlıca grupların oynamaları gereken rolün pekiştirilmesidir. Tüm bir bölüm bu konuya ayrılmıştır. Konferans'ın temel görüşü, Gündem 21'in hükümetler tarafından uygulanacak olan hedef, politika ve mekanizmalarının ancak tüm toplumsal grupların desteğiyle ve gerçek katılımıyla gerçekleşebileceği, ve sürdürülebilir kalkınmanın başarılabilmesinin en önemli ön şartlarından birisinin de karar alma sürecine halkın geniş katılımı olduğu yönündeydi. Bunun yanında, Konferans, çevre hususu özelinde, “ yeni katılım şekillerinin”, ve “ bireylerin, grupların ve organizasyonların çevresel etki değerlendirme prosedürlerine katılımlarının ve ilgili kararlar hakkında bilgi sahibi olmalarının ve karar alma süreçlerine katılımlarının gerekliliğini kabul etti. A/CONF.151/4(Kısım III), Bölüm. 23, paragraflar. 23.1 ve 23.2.
72. Konferans, fiili katılım kavramınının bilgiye ulaşma hakkıyla bağlantısını zımnen şu ifadelerle kurmuştur : “Çevre üzerinde önemli etkileri olma ihtimali olan ürünler ve faaliyetler hakkında bilgilere, ve çevresel koruma önlemlerine dair bilgiler de dahil olmak üzere çevre ve kalkınmayla ilgili ulusal yetkililer tarafından sahip olunan bilgilere bireyler, gruplar ve örgütlerin ulaşma hakkı vardır.” age. Katılım ve bilgi arasındaki bağlantı Rio Bildirgesi'nin 10. ilkesinde de bulunabilir.
73. 25 Haziran 1993'teki Dünya İnsan Hakları Konferansı tarafından kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı, katılımcı demokrasi kavramına özel bir vurgu yapmıştır :

“Demokrasi, kalkınma ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygı karşılıklı bağlantılı ve birbirlerini destekleyicidir. Demokrasi, kendi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemlerini belirleme amacıyla insanların özgürce ifade ettikleri istençleri, ve hayatlarının tüm alanlarına tam katılımları üstünde yükselir.” A/CONF.157.23, Kısım. I, para. 8.

III. BÖLÜM , İNSAN HAKLARI VE ÇEVRE İLİŞKİSİNİN DİĞER YÖNLERİ

A.

Yerli halklar ve çevre

74. “ Biliyoruz ki, toprak insana değil, insan toprağa aittir, bunu iyi biliyoruz. Kan nasıl bir aileyi birleştirirse, her şey de öyle birbirine bağlıdır. Toprağa ne olursa toprağın çocuklarına da aynısı olur. Yaşamın dokusunu insan yaratmadı, o, dokunun içinde yalnızca bir iplikçiktir. Siz o dokuya ne yaparsanız aynısını kendinize yapmış sayılırsınız.“ Puget Sound’daki Duwamish ve Squamish Yerlilerinin reisi Şef Seattle’ın, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Franklin Pierce’a (1855) yazdığı bu mektup yerli hakların toprakla olan özel ilişkisini oldukça iyi yansıtmaktadır.
75. Özel Raportör, yerli halkların hakları ve çevre meselesini dikkate almış, ve nihai raporunda bu konuya özellikle dikkat çekmiştir. Yerli halkların, çevresel faktörlerden dolayı karşılaştıkları insan hakları sorunları hızlı bir şekilde artmaktadır. Alınan bilgilerin çokluğu, gözlenen birçok durumun ciddiliği, ve çok yönlü bir yaklaşıma duyulan ihtiyaç bu konuya daha büyük dikkatin verilmesini gerekli kılmaktadır. Bu verilerin ışığında, Özel Raportör, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Altkomisyonu’nun 31 Ağustos 1990 tarihli ve 1990/27 sayılı kararla Özel Raportör’den “kırılgan yaşam alanları ve yerliler arasındaki özel ilişkiyi, özellikle sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde dikkate alıp incelemesini“ istemesini memnuniyetle karşılamıştır. 5 Mart 1991 tarihli ve 1991/44 sayılı kararıyla, İnsan Hakları Komisyonu, Genel Sekreter’in, yerli halkları ve örgütlerini bu çalışmada Özel Raportör’e bilgi sağlamaları için davet etmesini istemiştir.
76. Özel Raportör, notlarında, ön raporunda, birinci ilerleme raporunda, ve ikinci ilerleme raporunda, yerli halkların hakları ve çevre üzerine bir giriş tartışması sunmuştur. E/CN.4/Sub.2/1990/12, para. 33 and note 9; E/CN.4/Sub.2/1991/8, paras. 23-30; E/CN.4/Sub.2/1992/7, para. 19, 94-95, 99; E/CN.4/Sub.2/1992/7/Add.1; E/CN.4/Sub.2/1993/7, para.

29-32, 69, 89-90, 126. 1991'de New York ve San Francisco'da, ve 1992'de Rio'da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansıyla aynı anda toplanan Küresel Forum'da, Özel Raportör yerli halkların liderleriyle toplantılar yapmış ve oldukça yararlı bilgiler edinmiştir. Çalışma boyunca, Raportör ayrıca yerli halklardan ve örgütlerinden çok sayıda bilgi almış, ve diğer sivil toplum örgütlerinden, Birleşmiş Milletler'den ve diğer kaynaklardan edinilmiş çok çeşitli malzemeyi de gözden geçirmiştir.

77. Yerli halkların temsilcilerinin Özel Raportör'e belirttiği gibi, Haklarını korumak ve iyileştirmek için yerli halkların ve örgütlerinin gerçekleştirdiği uluslararası, ulusal ve bölgesel eylemler, her zaman yerli halkların geleneksel yaşam alanlarını koruma istekleri üzerine yoğunlaşmıştır. Çünkü, Geleneksel topraklardan sürülme, veya bu toprakların yıkımı ya da bozulması, kaçınılmaz olarak ciddi yaşam ve sağlık kayıplarına, ve yerli halkların kültürel bütünlüğünün parçalanmasına neden olur. Halkının topraklarına olan özel ilişkisini belirten, Şef Seattle şöyle konuşmuştur:

“İnsanlarım, bu toprakların her köşesine, her parlak çam iğnesine, her kumsalına, karanlık ormanlardaki her sis bulutuna, her vızıldayan böceğine, büyük saygı duyarlar; insanlarımda düşüncelerinde ve eylemlerinde, tüm bu şeylerin hepsi kutsaldır. Ağaçta yürüyen özsuyu kızıl derilinin anılarını taşır.” Mario İbarra'dan alıntılanmıştır, “Yerli halkların sürdürülebilir ve çevreyle uyumlu kalkınması bağlamında geleneksel uygulamalar.” (E/CN.4/Sub.2/1992/31/Add. 1), para. 94.

78. Şef Seattle'la benzer biçimde, Yerli Halklar Üzerine Çalışma Grubunun 1985'teki oturumunda bir Yerli Lider şunları söylemiştir:

“Bizim başlıca ve temel mücadelemiz toprağımız, ülkemiz ve doğal kaynaklarımız içindir... Toprağımızı, doğal kaynaklarımızı savunmamız, çocuklarımızın kültürel ve insani olarak hayatta kalabilmeleri içindir. Bizim için, en önemli şey, bize ait olan toprağımızı korumaktır, çünkü biz bu toprağın ve doğal kaynakların gerçek sahipleriyiz. Biz, yerli halklar, biliriz ki toprak olmadan eğitim olamaz, sağlık olamaz, ve hayat olamaz.” J. Uranavi, Yerli Meseleleri için Uluslararası Çalışma Grubu adına yapılan Beyanat, 1985.

79. Irkçılık ve ırk ayrımcılığının yerli halklar ve Devletler arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkiler üzerindeki etkileri hakkındaki Birleşmiş Milletler Seminerinde sunulan referans belgelerinde görülebileceği gibi, uzmanlar yerli halkların topraklarında büyük ölçekteki kalkınma planlarının uygulanması konusunda oldukça eleştireldirler (Cenevre, 16-20 Ocak 1989). Bir referans belgesinde, Prof. Rodolfo Stavenhagen şöyle demektedir:

“ Ekonomik kalkınma projeleriyle, yerli halklara oldukça fazla zarar verildi... Yerli halklar tarafından iskan edilen yalıtılmış ve uzak alanlar yakın zamana kadar dokunulmamış son büyük doğal kaynak rezervleriydiler. Ne Devlet planlamacıları, ne çok uluslu şirketler, ne de uluslararası kalkınma kuruluşları, bu toprakları ulusal ve uluslararası ekonomiye katmakta hiç tereddüt etmediler. Bu süreç boyunca, yerli halklar soykırım ve etnik temizliğe uğradılar.“ E/CN.4/1989/22, ek III C, para. 3.

80. Başka bir uzman, Prof. Vitit Muntarbhorn şöyle yazmaktadır:

“[Kültürel] parçalanma, yerli halkların fiziksel ve kültürel olarak ayakta kalmaları için bağımlı oldukları ekoloji ve habitatın yıkımıyla el ele gitmektedir. Ormansızlaşma, özellikle yağmur ormanlarının yokolması, yabancılar tarafından yaratılan kirlilik yerli grupların modus vivendi'sini tehlikeye atmaktadır. Grup üyelerini birleştiren bağ böylece yokedilmektedir.” Ibid, Ek. III A, pp. 27-28.

81. Kısmen 1989daki seminerde uzmanların yaptıkları yorumların yansıması olarak, yerli halklar meselesi, 1990 Kalkınma Hakkının Gerçekleştirilmesi için Küresel İstişare'de de ele alındı. İnsan hakları ve yerli halklar üzerindeki çevresel etkilerin değerlendirilmesi, bir kez daha, oldukça sert bir şekilde ortaya kondu:

“Yerli halkların deneyimleri gayet açık bir biçimde göstermiştir ki insan hakları ve kalkınma birbirinden ayrılmaz, ve yerli halkların haklarının ihlali temel olarak bir kalkınma meselesidir. Zorla dayatılan kalkınma, onların insan haklarını ellerinden aldı, özellikle iki temel insan hakkını: yaşam hakkı, ve kendi geçim araçlarına sahip olma hakkı. Yerli halklar, gerçekte, onları ekonomik temellerinden- toprak ve kaynaklar- yoksun bırakan kalkınma politikalarının kurbanları olmuşlardır, ve asla bu politikaların sonuçlarından yararlanamamışlardır.”

“Yerli haklarına karşı yapılan en yıkıcı ve en yaygın ihlaller, otodeterminasyon hakkına saygı göstermeyen kalkınma stratejilerinin doğrudan sonucudur. Örnekler kullanarak, katılımcılar, yerlilerin kalkınmaya nasıl engel olarak görüldüklerini ve onları etkileyen meselelere dair karar alma süreçlerinden nasıl dışlandıklarını anlatmışlardır. Yerlilerin toprağının bozulması; doğal kaynakların, suyun, yaban hayatının, ormanların, ve gıda kaynaklarının yıkımı, erimesi; ve ticari amaçlarla ya da toprağın uygunsuz kullanımından dolayı yerli toprağının yokolması; doğal çevrenin bozulması, yerli halkın topraklarından sürülmesi; ve yabancılar tarafından yerlilerin topraklarının ellerinden alınması, sonuçlardan bazılarıdır.” Kalkınma Hakkının Gerçekleştirilmesi, İnsan Hakkı Olarak Kalkınma Hakkı Üzerine Küresel İstişare, Bileşmiş Milletler yayınları, (HR/PUB/91/2).

82. Çevresel meseleler, kalkınma ve yerli halkların hakları arasındaki ilişkiye, 1992'deki Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında, ve 1993'teki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konferansında da dikkat çekilmiştir. Ayrıca, bu konu, 1993'te Dünya Yerli Halklar Yılı nedeniyle gündeme gelen konularında önemli bir parçasını oluşturuyordu.
83. Birleşmiş Milletler ve uzmanlaşmış kurumları, çok uzun zamandır yerli halkların haklarıyla ilgilenmektedirler. Yerli halkların haklarını korumayı amaçlayan uluslararası eylemler gitgide daha fazla toprak ve çevre konuları üzerine odaklandı. Örneğin, 1957'de ILO, Bağımsız Ülkelerdeki Yerli Halkların ve Kabile Halklarının Korunmasına ve Entegrasyonuna ilişkin Sözleşme'yi ilan etti (No.107). Bu Sözleşme, başat olarak toprak hakkı meselesiyle ilgilenen Bağımsız Ülkelerdeki Yerli ve Kabile Halkları ile ilgili Sözleşme ile gözden geçirilip, yenilendi. Yerli Halklarıyla ilgili uluslararası anlaşmalar sadece bu iki sözleşmedir, fakat yerli topraklarına nüfuz edilmesi sırasında, bazı yerli grupları Hükümetlerle anlaşmalar imzalamışlardır. Anlaşmaların, tartışmaların, ve devletler ile yerli nüfuslar arasındaki diğer düzenlemelerin hedef ve içerikleri, şu anda, Altkomisyon ve Özel Raportör Miguel Alfonso Martínez tarafından gözden geçirilmektedir.
84. Gözden geçirilmiş Sözleşme, toprak ve toprağın yerli insanlar için yaşamsal önemine yaptığı vurguyla, yerli halkların ve onların örgütlerinin etki ve gücünü göstermektedir. Sözleşme No. 169, uluslararası düzeydeki büyük ilerlemeyi ifade etmektedir. Yerli halkların çevresel koşullarının korunması için özel tedbirler alınmasını talep eden 14. Madde özellikle önemlidir. Bu madde, yerli halkların katılımının ve çevresel etki çalışmalarının, yerlilerin topraklarındaki kalkınma planlarına dahil edilmesini isteyen 7. madde ile pekiştirilmektedir. Sözleşme'nin ikinci kısmı (13.-19. maddeler) özellikle toprak meselesiyle ilgilidir: Madde 13, yerlilerin topraklarının manevi değerlerini ve kültürleri için önemini tanıır; Madde 14, toprak mülkiyeti hakkını tanıır; Madde 15, kendi topraklarının kaynaklarını kullanma hakkını tanıır; Madde 16, yerli halkları, topraklarından kanun dışı yollarla başka yerlere sürülmelerine karşı korur; Madde 17, Hükümetlerden, yerli halkları kendi topraklarından mahrum edecek durumları engellemelerini talep etmek, ve tazminat elde etme yollarını sağlamaktadır; Madde 18, toprak ihlalleri için ceza talep eder; Madde 19 yerli halklara yaşayabilecekleri yeterli toprak sağlanmasını talep eder.
85. ILO, yerli halkların, Sözleşme'nin ihlali halinde çözüm arayabilecekleri, oldukça gelişmiş bir uygulama mekanizmasına sahiptir. Ne yazık ki, çok az sayıda hükümet, Sözleşme no. 169'u onaylamıştır, ve yapılan şikayetlere dair hiçbir umumi bilgi yoktur. Sözleşmeyi onaylayan devletlerin artışı sonucunda, ILO idari teşkilatına başvurabilmeyi de sağlayan

ILO uyuşmazlık çözüme mekanizmasına yetkili temsilciler yoluyla başvuran bireylerin sayısı da artacaktır. ILO prosedürleri dahilinde, örgütler, ILO'nun dikkatini sundukları öneriler vasıtasıyla belirli meselelere çekebilirler. Ya da ILO idare teşkilatı, kendi girişimiyle veya Uluslararası İşçi Konferansı'ndan bir delegenin ısrarıyla bir şikâyetle bulunabilir. Hem öneriler ve hem de şikâyetler araştırılır, ve durum düzeltilmediği takdirde sonuçlar yayınlanabilir. . International Labor Office Fact Sheet, International Labor Standards, Washington Branch, January 1991.

86.Altkomisyon'un Özel Raportörü Hernan Santa Cruz tarafından 1965'de başlatılan ırk ayrımcılığı üzerine çalışma yerli halklarla ilgili bir bölüm içermekteydi. Hernan Santa Cruz, Racial Discrimination, United Nations publication, Sales No. E.71.XIV.2,1971. Özel Raportör'ün, Birleşmiş Milletlerin yerli halkların durumunu çok daha ayrıntılı ve geniş bir çerçevede tartışması gerektiğine dair önerisi, 1971'de Altkomisyon'un Jose Martinez Cobo'yu bu tür bir çalışmayı yapmakla görevlendirmesine yol açtı. "Study of the problem of discrimination against indigenous populations" (E/CN.4/Sub.2/1986/7 and Add. 1-4). Birleşmiş Milletler yayını olarak yayınlanan (Satış No. E.86.XIV.3), ve sonuçlarla tavsiyeleri içeren Ek 4, yerli insanlarla ve topraklarıyla ilgili bir çok tartışmayı içeriyordu. 1981'de Altkomisyon ilk kez 1982'de toplanan Yerli Halklar üzerine Çalışma Grubunun kurulmasını önerdi. Çalışma Grubu, halen Grup tarafından gözden geçirilmekte olan yerli haklarına dair taslak bir bildirme hazırladı. Taslak yazma süreci boyunca, yerli örgütleri, yerli haklarının, yerlilerin topraklarını sömürü ve çevresel bozulmadan koruyacak şekilde düzenlenmesi edilmesi konusunda ısrar ettiler. Kaygıları, Çalışma Grubunun 10. oturumunun raporunda bulunan 1992 taslağında net bir biçimde yansıtılmıştır, E/CN.4/Sub.2/1992/33, annex I., özellikle Özel Raportörün ikinci ilerleme raporunda ortaya koyduğu 17-20 ve 38 hüküm paragraflarında. E/CN.4/Sub.2/1993/7, para. 89.

87.Yerli halklar, insan hakları ve çevre hakkındaki ciddi kaygıların bir başka yansıması olarak, 1992'de Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Sürdürülebilir ve Çevreyle Uyumlu Kalkınmalarının Gerçekleşmesinde Uygulama Deneyimleri Üzerine Teknik Konferans'ı finanse etmiştir. Rapor ve referans belgeleri E/CN.4/Sub.2/1992/31 and Add.1, ekolojik yıkımın yerli halklar üstündeki etkisinin, ve yerli halkların, toprakları ile kaynaklarını korumak için, ve geleneksel yolları tehlikeye atmayan ve çevresel olarak sürdürülebilir bir tarzda ekonomilerini geliştirmek için verdikleri mücadelenin analizini yapmaktadır.

88. İnsan Hakları Komitesi'ne ve Inter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'na, yerli halklar tarafından ya da onların adına getirilen vakaları incelediğinde, Özel Raportör, söz konusu insan hakları ihlallerinin nerdeyse her zaman toprak hakları ihlallerinin ve çevresel bozulmanın sonucu olduğunu, ve bu etkenlerden ayrılamaz olduğunu görmüştür. Şef Ominayak ve Kanada'daki

Lubicon Gölü Kabilesi halkı tarafından, İnsan Hakları Komitesi'ne, gaz ve petrol çıkarılmasından dolayı kabile halkının yaşamının, geleneksel hayatının ve kültürünün karşılaştığı tehditlerle ilgili verilen bilgiyi, Özel Raportör kendi ilerleme raporunda da E/CN.4/Sub.2/1992/7 ifade etmiştir. İnsan Hakları komitesi, bu vakada, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 17. maddesinin (azınlık hakları / kültürel haklar) ihlal edildiği sonucuna varmıştır. İnsan Hakları Komitesi Raporu (A/45/40), vol.II, annex IX A.

89. Özel Raportör tarafından, her iki vaka da hali hazırda Inter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'na sunulmuştur- Özel Raportör'ün E/CN.4/Sub.2/1992/7, para. 94 ve E/CN.4/Sub.2/1993/7, para. 6'da işaret ettiği, Inter- Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'na sunulan (1984-1985, OEA/Ser.L/V/II.66, doc. 10 rev.1) 5 mart 1985 tarihli Brezilya 7615 vakasındaki Yanomani davası, ve Özel Raportör tarafından E/CN.4/Sub.2/1992/7, para. 95 ve E/CN.4/Sub.2/1993/7, para. 69'de işaret edilen, ve şuanda Inter- Amerikan Komisyonu tarafından araştırılan, 25 Haziran 1990'da başvurusu yapılmış olan Ekvador Confederación de Nacionalidades Indígenas de la Amazonia Ecuatoriana'daki Huaorani davası. Bu vakalar, geleneksel yaşam alanlarındaki kalkınma projelerinin neden olduğu yaşam hakkı, sağlık hakkı, yerli halkların kültürlerinin korunması hakkı ihlalleriyle ilgili soru ve sorunları gündeme getirmiştir. Inter-Amerikan Komisyonu tarafından incelenen diğer vakalar şunlardı: Kolombiya'daki Guahibo yerlileri, Paraguay'daki Ache ve Toba-Maskoy yerlileri, Nikaragua'daki Miskito yerlileri, Guetamala'da Mayalar, Alaska'daki Inuit ve Athabascan yerlileri, Hawaii'deki Kanaka Maoli yerlileri. Geleneksel yaşam alanlarından sürülmenin ve/veya bu alanlardaki bozulmanın insan haklarıyla ilgili sonuçlarından bahseden Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin hazırladığı (Organization of American States, Treaty Series 36) raporlar, yerlilerin insan haklarıyla ilgili sorunlarını da içermekteydi. Bu sorunlar, Inter-Amerikan Komisyonu tarafından da, ayrıca, gündeme getirilmiştir.

90. Inter-Amerikan Komisyonu, Nicaragua Miskito Nüfusunun bir Kesiminin İnsan Haklarına dair Durumu ile ilgili Raporunda, OEA/Ser.L/V/II.62/doc.10 rev. 3, 29 Kasım 1983 ve OEA/Ser.L/V/II.62/doc. 26, 16 Mayıs 1994, yerli halkların geleneksel yaşam alanlarından başka bir yere yerleştirilmesini, insan hakları bakış açısından analiz etmiştir. Komisyon, yerlilerin isteklerinin dışında başka bir yere yerleştirilmelerinin ancak "savaş, toplumsal tehlike, ya da taraf devletin bağımsızlık ve güvenliğini tehdit eden diğer acil durumlarda" hakların derogasyonuna (askıya alınmasına) izin veren Amerikan Sözleşmesi'nin 27. maddesine dayanılarak haklı çıkarılabileceğini ifade etmiştir. Inter-Amerikan Komisyonu, tehlikenin son derece ciddi olması gerektiğini yinelemiştir. Fakat, bu hallerde istek dışı yerleştirme tehlike durumundan daha uzun sürmemeli, ve tehlike sona erdiği anda sivil nüfus eski yerlerine geri

dönebilmelidir. Inter-Amerikan Komisyonu, sayfa 112-118. Inter-Amerikan Komisyonu, daha az acil ulusal amaçlar, örneğin ekonomik kalkınma için yer değiştirmenin, 27. maddenin kriterlerini karşılamadığını, ve istek dışı yollardan yer değiştirmenin uygulanamayacağını belirtmiştir.

91. Ulusal mahkemeler de, yerli halklarının haklarıyla ilgili olarak, gittikçe daha fazla işin içinde yer almaya başladılar. Burada da, davaların büyük çoğunluğu müsadere, bozulma, uygunsuz kalkınma ve düzenlemelerden etkilenen yerlilerin toprakları ve geçim haklarıyla ilgilidir. İkinci ilerleme raporunda, Özel Raportör, yerlilerin ormanlık topraklarının yıkıldığının, ve hayatlarının ve kültürlerinin tehlikede olduğunun vurguladığı Antioquia Bölgesi Üçüncü Zirai Mahkemesinin kararına (24 Şubat 1993) (Organización Indígena de Antioquia v. Codechoco y Madaríen) değinmiştir. Bu hususta, Özel Raportör, 1990'da Kanada Yüksek Mahkemesi'nin, 31 Mayıs 1990 tarihli Regina-Sparrow raporunda, Kanada'daki yerli halkların balık avlama haklarını desteklediğini, belirtmektedir. Kanada'nın meselelere herkesin haysiyetini koruyarak yaklaşması gerektiği fikrini kabul eden Mahkeme, yerli halkların haklarının, zaman içinde değişebilecek biçimde, esnek bir şekilde, yorumlanması gerektiğini belirtmiştir.

92. Özel Raportör, yerli halkların kalkınmaya yönelik girişimlerinden özel bir önem atfederek bahsetmektedir. Yukarıda bahsedilen, 1992 Bileşmiş Milletler Teknik Konferansı, bir çoğu şu anda yerli halklar tarafından kullanılan çok çeşitli stratejiler üretmiştir. IUCN Dünya Koruma Birliği'nin Yerli Halklar Üzerine Komisyonlar Arası Çalışma Kolu'nun en son oturumları da bu tür gelişmeleri cesaretlendiriciydi. Bu oturumlarda, yerli liderleri ve diğerleri, yerli hakların sürdürülebilir kalkınmasına dair bilgiler ve örnek olaylar sundular, ABD New Mexico'da 1994'te, ve 1993'te İsviçre Gland'ta düzenlenen oturumların raporları IUCN Dünya Koruma Birliği'nden edinilebilir. Topraklarını çevresel yıkımdan korumada yerli halkların gücünü arttıracak olan, yerli halklar, örgütleri ve çevre kuruluşları arasında gittikçe güçlenen işbirliği Özel Raportör tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır.

93. Bazı cesaretlendirici olaylara rağmen, Özel Raportör, yerli halkların haklarını ve kırılgan habitatlarını korumak için ortaya konulan çabaların yeterli olmadığını farkındadır. Özellikle insan hakları ve çevre konularında yerli halkların durumu oldukça kritik bir noktadadır. Sadece tek bir çözüm çok yönlü sorunlara çare olamaz. Fakat, aynı zaman da ,Özel Raportör, yıkıcı sonuçları olan geniş ölçekli kalkınma planlarına karşı bazı alternatiflerin de var olduğunu farkındadır.

94. Bu alternatifler teşvik edilmelidir. Yerli halklar, topraklarını ve kaynaklarını ilgilendiren kararların alınış süreçlerine gerçekten katılmalıdırlar. Uluslararası toplum, özellikle Birleşmiş Milletler ve bölgesel denetleme prosedürleri bu durumla uyum içinde hareket etmelidir.

B. Silahlı Çatışma Dönemlerinde Çevrenin Korunması

95. L'esprit des Lois'da Montesquieu şöyle yazmıştır: “İnsanların hakları doğal olarak şu ilke üzerine kuruludur- uluslar birbirlerine barış zamanı en büyük iyiliği, savaş zamanı ise en az kötülüğü yapmalıdırlar.” Uluslararası ilişkilerde zorun kullanılması Bileşmiş Milletler Belgesinde – madde 2, paragraf 4- yasaklanmış olmasına rağmen, savaş maalesef hala varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda, düşmanlıkların ifade edilme tarzlarına kurallar koyan, savaşların metod ve araçlarına sınırlandırmalar getiren, ve kişileri, mülkiyeti, ve çevreyi koruyan, uluslararası insani hukuk oldukça büyük değer ve öneme sahiptir.

96. İnsaniyet ilkesi ve ölçülülük kavramı savaşlar üzerine sınırlamalar getirir, 1868 gibi erken bir tarihte St. Petersburg Bildirgesi “ savaş sırasında devletlerin tek meşru amacı düşman ordusunun gücünü zayıflatmak olmalıdır” diye belirtmiştir.

97. 18 Ekim 1907 La Hay Sözleşmesi ve ilgili düzenlemeler, çevrenin korunmasına dair hükümler içermektedir, fakat buralarda çevre koruması kavramı açık olarak kullanılmamıştır. Genel Kurul'a 1993'te sunulan bir rapor, (Bakınız A/48/269, sect. II. ICRC), “ Mülkiyetin silahlı çatışma sırasında yıkıma uğraması, uluslararası örfi hukuk tarafından da sınırlanmıştır” diye belirtmiştir.

98. 1972 Stockholm Bildirgesi, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi görevini ifade etmenin yanında, 26. ilkesinde “İnsan ve çevresi nükleer silahlar ve diğer kitle imha silahlarından korunmalıdır. Devletler, bu tür silahların tamamen yok edilmesi için ilgili uluslararası organlar aracılığı ile acil anlaşmaya varmak için çaba harcamalıdırlar” diye beyan etmektedir.

99. Dünya Doğa Şartı'na göre “Doğa, savaş ve diğer düşmanca eylemlerin yarattığı bozulmaya karşı korunmalıdır” (1. kısım, para.5), ve “Doğaya zarar veren askeri faaliyetlerden kaçınılmalıdır” (3. kısım, para 20).

100. Bu temel ilkeler, çeşitli uluslararası belgelerde hukuki ifadelerini bulmuşlardır, özellikle Uluslararası Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunması ile ilgili, 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmelerinin 1977’de kabul edilen 1. Ek Protokolü oldukça önemlidir:

“Madde 35- Temel Kurallar

...

“3. Doğal çevreye büyük ve uzun dönemli ciddi zarar vermesi amaçlayan ya da verebilecek savaş yöntem ve araçlarının kullanılması yasaklanmıştır.

...

“Madde 55- Doğal Çevrenin Korunması

“1. Savaşta, doğal çevreyi büyük, uzun dönemli ve ciddi tehlikelerden korumak için tedbir alınmalıdır. Bu koruma, çevreye ve dolayısıyla nüfusun sağlığına ve yaşamına zarar vermesi amaçlanmış veya verebilecek savaş yöntem ve araçlarının kullanımını kapsamaktadır.

“2. Doğal çevreye, misilleme olarak zarar vermek yasaklanmıştır.”

101. Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi’nin (ICRC) Özel Raportör’e cevabında vurguladığı gibi (29 Aralık 1989 tarihli Tezkere DDN/JUR/89/1405 AAB/VR), devletleri, çevrenin korunmasına dair uluslararası düzeyde kurallar benimsemeye birçok etken yöneltmiştir: çevresel bozulma hakkında artan bilinç; belli teknolojik ve bilimsel gelişmelerin çevre üzerinde yarattığı risklerin fark edilmesi; ya da belli bazı çevresel zararların uluslararası karakterde olduğunun fark edilmesi. Silahlı çatışma dönemlerinde çevrenin korunması meselesinde (uluslararası insani hukukun uygulanmasının ana alanı), 2 ilave etkenden bahsedilebilir: Vietnam savaşında kullanılan muazzam miktarda kimyasalın sebep olduğu zararın değerlendirilmesi, ve askeri hedefler ve sivil mülkler arasında daha kesin ayrımlar yapılması gerektiğine dair kaygılar.

102. Yukarıdaki maddelerin analizinde, ICRC birbirine benzer görünen ama birbirinin aynısı olmayan iki hükmü dikkate almıştır: madde 35, paragraf 3, savaş yöntem ve araçlarıyla ilgilidir ve gereksiz zarar verilmesi yasaktır diyen temel uluslararası insani hukuk prensibine işaret etmektedir. Çevreyi korumayı hedeflemiştir, ve savaşın çevre üzerindeki etkilerinden sivil halkı korumayı amaçlayan madde 55’den daha geniş kapsamlıdır. Her iki maddede de aşağıdakiler yasaklanmıştır: (a) çevreye saldırılar; ve (b) çevrenin bir savaş aracı olarak kullanılması.” Yukarıda değinilen, Özel Raportör’e verilen cevap ve “Silahlı Çatışma Zamanlarında Çevrenin

Korunması: uluslar arası insani hukukunun durumunun ve Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi'nin yerinin gözden geçirilmesi." Cenevre, 7 Ağustos 1991.

103. ICRC, Madde 35, paragraf 3, ve madde 55'in yanı sıra, Protokol I'in silahlı çatışmada çevrenin korunmasıyla ilgili diğer hükümlerini de incelemiştir. Madde 56, özellikle, barajların, bentlerin, ya da nükleer elektrik üretme istasyonlarının yıkımının neden olabileceği tehlikeler hakkındadır. "Sivil nüfusun hayatta kalması için gerekli vazgeçilmez nesnelere korunması" başlığı altında, madde 54, belli durumlarda, diğer şeylerin yanı sıra, tarım alanlarının ve sulama sistemlerinin yıkımını yasaklamaktadır. Son olarak, madde 36, Protokol I'e dahil olan tarafları, yeni bir silahın alınmasının, geliştirilmesinin ve kullanımının uluslararası hukuka uygun olup olmadığını belirlemekle yükümlü kılar. Tabii ki, bu değerlendirme esnasında çevrenin korunmasına dair kurallar göz önünde tutulacaktır.

104. Bir çok başka hukuki belge de, çevrenin savaş zamanı korunmasıyla ilgilidir, özellikle: 17 Haziran 1925 tarihli, savaşta boğucu, zehirli ve diğer tür gazların ve bakteriyolojik savaş yöntemlerinin kullanımını yasaklayan Protokol; 10 Nisan 1972 tarihli Bakteriyolojik (biyolojik) ve zehirli silahların geliştirilmesi, üretimi ve stoklanmasını yasaklanması ve bu silahların imhası üzerine Sözleşme; 10 Aralık 1976 tarihli çevresel modifikasyon tekniklerinin herhangi bir askeri veya diğer tür düşmanca amaçlarla kullanılmasını yasaklayan Sözleşme; 10 Ekim 1980 tarihli oldukça ciddi yaralanmalara sebep olabilen veya ayırım gözetmeden herkesi etkileyebilen belli bazı konvansiyonel silahların kullanımının sınırlandırılması ya da yasaklanması üzerine Sözleşme; 13 Ocak 1993 tarihli kimyasal silahların geliştirilmesi, üretimi, stoklanması ve kullanımının yasaklanması ve bu silahların imhası hakkında sözleşme; 14 Mayıs 1954 tarihli silahlı çatışma durumunda kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili Sözleşme; 23 Kasım 1972 tarihli Dünya Kültür ve Doğa Mirasının Korunması için Sözleşme.

105. ICRC, uluslararası olmayan silahlı çatışmaların kurbanlarını koruyan kuralların, uluslararası silahlı mücadele kurbanlarını koruyarlardan daha az gelişmiş olduğunu belirtmiştir. 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesinin ortak 3. maddesi, iç savaşlar sırasında çevrenin korunmasına dair hiçbir şey söylemez; sadece insani meselelere işaret eder. 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin II. Ek Protokolü, uluslararası olmayan silahlı çatışmaların kurbanlarının korunmasına ilişkin olarak, çevreyle açıkça ilgili herhangi bir hüküm içermez. Fakat, sivil nüfusun hayatta kalması için gerekli vazgeçilmez nesnelere korunmasına dair madde 14, tarım alanlarına ve sulama sistemlerine saldırıları yasaklamakla, savaş ve çevre üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir.

106. Çevrenin silahlı çatışma zamanlarında korunması meselesi, İran-İrak savaşı, Körfez Savaşı, ve eski Yugoslavya'daki savaşta trajik bir şekilde öne çıkmıştır. Bu son çatışmaların ekolojik sonuçları henüz tam olarak belirlenememiş olsa da, savaş zamanlarında çevreyi, insanları ve mülkleri korumayı amaçlayan uluslararası insani hukukun içeriğinin, sınırlarının, eksikliklerinin ve etkinliğinin sorgulanmaya başlanmasına sebep oldular. Özellikle bakınız:

- Antoine Bouvier, "La protection de l'environnement naturel en période de conflit armé", Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 792, 1991;

- Philippe Antoine, "Droit international humanitaire et protection de l'environnement en cas de conflit armé"; Adams Roberts "La destruction de l'environnement pendant la guerre du Golfe de 1991"; and Antoine Bouvier "Travaux récents relatifs à la protection de l'environnement en période de conflit armé", Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 798, 1992;

- Ksentini F. Zohra, "Droit internationale humanitaire et protection des populations, de leurs biens et de l'environnement", Revue algérienne des relations internationales, No. 23, 1993.

107. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, silahlı çatışma zamanlarında çevrenin korunması konusuna yakın bir ilgi göstermemiş olsa da, Gündem 21'e "göre Silahlı çatışma zamanlarında uluslararası hukuk tarafından mazur görülmeven büyük ölçekteki çevresel yıkımların önlenmesi için uluslararası hukuka uygun tedbirler alınmalıdır." Ayrıca, Rio Bildirgesi'nin 24. ilkesi de meseleyi şu şekilde ifade eder "Savaş niteliği gereği sürdürülebilir kalkınma için yıkıcıdır. Devletler, bu yüzden, silahlı çatışma zamanlarında çevrenin korunması için uluslararası hukuka saygı göstermeli, gerektiğinde bu hukukun geliştirilmesi için işbirliği yapmalıdırlar".

108. "Silahlı çatışma zamanlarında çevrenin bir silah olarak kullanılması ve bu tür kullanımı önlemek için uygulanabilir tedbirlerin alınması" başlıklı gündem maddesi üzerine yapılan tartışmaların sonucunda, Genel Kurul, 9 Aralık 1991'de 48/30 sayılı kararı kabul etti. Bu kararla silahlı çatışma zamanlarında çevrenin korunması meselesinin Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk On yılı çerçevesinde ele alınmaya devam edilmesine karar verildi. Aynı zamanda, "uluslararası insani hukuku sağlamlaştırmak ve geliştirmek için önemli bir araç" olarak tanımlanan Savaş Kurbanlarının Korunması Uluslararası Konferansı'nın (Cenevre, 30 Ağustos- 1 Eylül 1993) sonuçlarından ve Sonuç Bildirgesinden övgüyle söz edildi, ve tüm devletlere savaş kurbanlarının korunması için uluslararası insani hukuka saygı göstermeleri gerektiği hatırlatıldı.

109. ICRC'nin girişimiyle İsviçre Hükümeti'nin düzenlediği bu Konferans, diğer şeylerin yanı sıra, çeşitli devletlerin yaygın uluslararası insani hukuk ihlallerine karşı tepki göstermelerini sağlamayı, ve uluslararası insani hukukun ihlalinin önlemek amacıyla devletlerin aldıkları ve geliştirmeleri gereken tedbirler üzerine tartışmayı amaçlamaktaydı. Çevre meselesi hususunda, silahlı çatışma zamanında ciddi çevresel zararlara sebep olan yıkımlara veya çevreye yönelen saldırılara karşı, kültür varlıklarını, ibadet yerlerini ve doğal çevreyi koruyan uluslararası insani hukuk kurallarına saygının sağlanmasına ve bu kuralların güçlendirilmesi için fırsatların araştırılmasına dair gereksinim katılımcılar tarafından beyan edilmiştir.
110. Sonuç olarak, katılımcılar, uluslararası hukukun, silahlı çatışma ortamında insani bir ruhu koruyarak uzlaşmaya giden yolları açık tuttuğuna, savaşan taraflar arasında barışın sağlanmasını mümkün kıldığına, insanlar arasında uyumun yaratılmasına yardımcı olduğuna dair inançlarını beyan etmişlerdir. Özel Raportör bu inancı tamamen paylaşmaktadır. Bu inancın uygulamaya dönüşmesi, Cenevre Sözleşmelerine taraf olan devletlerin bu sözleşmelere tüm durumlarda saygı duyacaklarına dair taahhütlerini yerine getirmelerine, ve çatışmaların ve insani hukukun ihlalinin önlenmesi amacıyla olumlu tedbirlerin alınmasına bağlıdır.

D. Çevre, uluslararası barış ve güvenlik

111. Özel Raportör, çevre, insan hakları, uluslararası barış ve güvenlik arasındaki ilişki üzerine, notlarında, ve ikinci ilerleme raporunda, yorumlarda bulunmuştur. E/CN.4/Sub.2/1990/12, para. 5, and E/CN.4/Sub.2/1993/7, paras. 113-115. Uluslararası barışın ve güvenliğin korunması Birleşmiş Milletlerin temel amacı, ve Birleşmiş Milletler teşkilatının ve üye devletlerin ise görevidir. Özellikle Bakınız, Birleşmiş Milletler Şartı, 1. ,2., 55. , 56. Maddeler. Barışın önemi, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ne, özellikle 28. maddeye, dahil edilmesiyle vurgulanmıştır. Bilimsel ve Teknolojik İlerlemenin Barış ve İnsanlığın Yararı Hizmetinde Kullanılması üzerine Bildirge 10 Kasım 1975 tarihli 3384 (XXX) sayılı Genel Kurul kararı, ve Halkların Barış Hakkı Bildirgesi 12 Kasım 1984 tarihli 39/11 sayılı Genel Kurul kararı, özellikle insan hakları ve çevre meselesiyle ilgilidir.

112. Barış ya da savaş zamanında, çevresel zararların kasıtlı ya da kazara ortaya çıkma potansiyeli, günümüzde, barış ve güvenlik için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Nükleer silahlar, biyolojik ve kimyasal silahlar tüm yaşamı olmasa da büyük çoğunluğunu yok edebilir. Günümüzde, iklimi değiştirebilecek ve temel besin maddelerini yok edebilecek yöntemler mevcuttur, bu yöntemlerin kullanılması sonucu doğacak yoksunluk durumu kesinlikle toplumsal huzursuzluk ve dengesizlik yaratacaktır. Kasıtlı olarak çevresel bozulma yaratsın ya da yaratmasın, nüfus baskıları, devletleri kaçınılmaz olarak, ayakta kalmak için gerekli kaynaklar için birbirleriyle yarışa sürükleyecektir.
113. Uluslararası Hukuk Komisyonu, kasti çevresel yıkım potansiyelinin varlığını kabul etmektedir, ve çevreye verilen ciddi ve kasti zararı insanlık suçu olarak tanımlamıştır. Komisyon'daki tartışmalar esnasında, insanlar ve çevre için ciddi ve ağır sonuçları olan faaliyetlerin suç olarak tanımlanması gerektiği, ve hata ile ihmalleri yapanların suçlanabileceğini belirtilmiştir. Tartışmalarda ayrıca, bir etnik grubun mülkünün yıkımının çevresel zarar kavramı dahilinde düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir.
114. Özel Raportör'ün bakış açısına göre, insanlık suçu olarak tanımlanmayan büyük çevresel ve insani zararların da uluslararası barış ve güvenlik üzerinde olumsuz etkileri olabilir, ve Bilimsel ve Teknolojik İlerlemenin Barış ve İnsanlığın Yararı Hizmetinde Kullanılması üzerine Bildirge, Devletlerin Ekonomik Hakları ve Ödevleri Şartı ve diğer ilgili uluslararası belgeler de bu görüşü paylaşmaktadırlar. Uluslararası Hukuk Komisyonu, uluslararası hukuk tarafından yasaklanmayan eylemler sonucu ortaya çıkan zararlı sonuçlar için uluslararası sorumluluk hakkında bir taslak belge hazırlarken, bu problemi göz önünde bulundurmıştır. Bu konu üzerine çalışma 1978'de başlamıştır. Robert Quentin-Baxter 1978'den 1985'e kadar Özel Raportör olarak görev yapmıştır. 1985'te Julio Barboza Özel Raportör olarak atanmıştır.
115. Dünya Sağlık Örgütü, Ekonomik ve Sosyal Konsey'den, Dünya Sağlık Kurulu tarafından kabul edilen 14 Mayıs 1993 tarihli WHA 46 sayılı karar çerçevesinde Genel Direktör'ün Uluslararası Adalet Mahkemesi kayıtlarına geçirerek ilettiği aşağıdaki soru hakkındaki görüşlerini istedi:

“Sağlık ve çevresel etkiler göz önüne alındığında, savaş ya da silahlı çatışma anında bir devletin nükleer silahlar kullanması, WHO tüzüğü'nün de dahil olduğu uluslararası hukukla ilgili yükümlülüklerini yerine getirmediği anlamına mı gelmektedir?” E/1994/16.

116. Özel Raportör, Mahkemeye nükleer silahların ve kitle imha silahlarının üretilmesinin, test edilmesinin, sahip olunmasının ve stoklanmasının uluslararası hukuk açısından yasal olup olmadığının sorulmasının da yararlı olacağına inanmaktadır.

IV. BÖLÜM, ÇEVRESEL BOZULMA VE SAVUNMASIZ GRUPLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

A.

Genel Açıklama

117. 1967 (Torrey Kanyonu), 1978 (Amaco Cadiz), 1980 (EKOFIX) denize petrol dökülmesi, 1976 (Seveso) ve 1984 (Bhopal) kimyasal felaketleri, ve Çernobil nükleer kazası (1986) gibi büyük çevresel krizler, bu krizlerin etkilerinin ulusaşırı doğasını ve çok boyutlu yankılarını gözler önüne sermişlerdir. Bugün, çevrenin durumu, uluslararası toplumun uyumlu çabaları yoluyla kapsamlı ve eşgüdümlü bir şekilde küresel olarak ele alınması gereken dünya çapında bir problem olarak algılanmaktadır. Gezegenimizin maruz aldığı çevresel zararın, ve çevresel zararın bireyler ile onların refahı üzerindeki etkilerinin, ve yaşam hakkı da dahil olmak üzere temel hakların kullanılması üzerindeki etkilerinin boyutunun büyüklüğü nedeniyle, doğal dengelerin korunması, bir bütün olarak ekosistemin dengesi, doğal kaynakların korunması, ve Dünya'nın kendisinin bekası gibi meseleler acil ve ciddi konular olarak ortaya çıkmaktadır.

118. Çevre ve kalkınma Komisyonu'na (Brundtland Komisyonu) göre, 1970'den beri, yani ilk Dünya Günü'nün kutlandığı tarihten bu yana, Dünya yaklaşık 200 milyon hektar ormanlık alanı kaybetti, her yıl 11.4 milyon hektar tropik orman yok oldu, ekilebilir toprakların beşte biri çölleşti. Komisyon, çeşitli gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekosistemlerini ve ekonomik yapılarını analiz etti. Gelecek nesillerin olanaklarını tehlikeye atmadan, bugünkü neslin ihtiyaçlarını karşılamayı mümkün kılan "sürdürülebilir bir kalkınma"ya ulaşabilmek için planlama ve düzenleyici tedbirlerin uyumlu hale getirilmesinin gerekliliğine dikkat çekildi. 1992 Dünya Zirvesi, gezegen üzerindeki büyük tehditleri ve çeşitli fenomenler arasındaki etkileşimi vurgulamıştır. Bu durum aşağıdaki örneklerde açıklanmıştır:

1. İklim Değişiklikleri

119. İnsan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan gazlar atmosferdeki gaz konsantrasyonunu yükseltip sera etkisi yaratmaktadır. Sera etkisi gezegenin ısınmasına yol açacaktır, buna da muhtemelen, denizleri ve iklimi ciddi bir biçimde etkileyebilecek deniz seviyesi yükselmesi eşlik edecektir. Dünyanın bir çok yerindeki deniz seviyesindeki bu yükselmenin, özellikle adalar ve alçak bölgelerde, yaşam, toprak, yaşam tarzları, doğal kaynaklar ve kültürel miras üzerinde büyük etkileri olacaktır. İklimin toplumsal-ekonomik sistemler üzerindeki çeşitli etkilerinin kalkınma üstünde yarattığı sınırlama ve baskıların yanında, seri etkisi sonucu ortaya çıkan iklim değişiklikleri de bu baskıları son derece dayanılmaz bir hale sokabilir (su çevrimi ve gıda üretim zinciri üzerindeki etkiler; seller ve kuraklıklar; doğal felaketlerin sayısı, yoğunluğu ve ciddiyetindeki artış). Bu fenomenler, insan haklarının kullanılması üzerinde olumsuz etkiler üretirken, ayrıca halihazırda var olan sorunları daha da kötüleştirecek, ve özellikle savunmasız olan toplumları, bölgeleri ve ülkeleri etkileyecektir.

120. İkinci Dünya İklim Konferansı Bildirgesi'nin ifadesiyle, "Bu tür bir iklim değişikliği şimdiye kadar bilinmeyen büyüklükte bir tehdit oluşturabilir; ve bazı bölgelerin sosyal ve ekonomik gelişimini tehlikeye sokabilir. Hatta bazı küçük adalar, alçak kıyı alanları, çorak ve yarı çorak alanlardaki yaşamın sürekliliğini bile tehdit edebilir. A/45/696/Add.1, ek, ikinci giriş paragrafı.

2. Ormansızlaşma ve Ağaçların Kesilmesi

121. Ormanlar pek çok doğal ve insan sebepli baskıya maruz kalmaktadır (iklim değişiklikleri; hava kirliliği; yoğun kesim, vb.), bu durum da ormanlarda büyük kayıplara sebep olmaktadır. İster soğuk, ılıman ister tropikal bölgeler olsun, dünyanın her yanında ormanların kesilmesi ve israfı apaçık ortada olan bir durumdur; ve çevresel bozulmaya (kuraklık, çölleşme, erozyon, genetik kayıplar, fauna ve flora türlerinin soyunun tükenmesi, vb.), ve yerel toplulukların yaşam tarzlarının ve ürünlerinin bozulmasına, refah ve sağlıklarının zarar görmesine katkıda bulunmaktadır.

3. Biyolojik Çeşitlilik

122. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın Genel Sekreteri'nin biyolojik çeşitlilik hakkındaki raporuna göre:

“Biyolojik çeşitlilik insan yaşamı için temeldir. Yaşayan organizmaların yapısal düzeninin temel taşıdır. Ekosistemleri, suyun ve atmosferin düzenlenmesine yardım eder, ve tarımsal üretim için elzemdir. Bu yüzden, genetik çeşitlilik kaybolduğunda, sadece belirli özellikler ve adaptasyon yetenekleri kaybolmaz, aynı zamanda türler azalır, ekosistemler zarar görür ve insanın yaşamı sürdürülebilirlik kapasitesi büyük hasar alır”

4. Kirlilik, zehirli ve tehlikeli ürünlerin atılması, vb.

123. Çeşitli kaynaklardan özellikle endüstriyel felaketlerden kaynaklanan hava, toprak ve su kirliliği, insanların sağlığı, yaşamı ve refahı için büyük bir risk oluşturur. Bhopal ve Çernobil gibi ekolojik felaketler birçok ölüme ve nüfus değişikliklerine sebep olmuştur. Kızıl Haç ve Kızılay örgütlerinin tahminlerine göre, “Çernobil felaketi, nükleer santralin en yakın çevresindeki köylerden tahliye edilen 135,000 insanı saymazsak, halen besinlerini radyasyonla kirlenmiş toprakta yetiştiren 4 milyon insanı etkilemiş ve hala etkilemektedir. Bu potansiyel kurbanlar, geleceklelerinden endişe duymaktadırlar, tıp uzmanlarının hala tahmin edemediği hastalıklardan ve genetik mutasyonlardan korkmaktadırlar, ve çoğunluğunun gidecek başka yeri de yok. "Spotlight Tchernobyl", Bulletin of the League of Red Cross and Red Crescent Societies, Ocak1991.

124. Nükleer olsun ya da olmasın, ekolojik kazaların etkileri sadece sağlık için tehlikeli değildir; ayrıca toprağı, su yollarını, havayı ve atmosferi kirletmektedir. Aynı durum, işlenmemiş atık suyun, toprak altı ve zemin sularına karışarak yaşam çevrelerinde kimyasalların, tehlikeli ve patojenik maddelerin yoğunlaşmasına yol açtığı haller için de geçerlidir. Ayrıca, tüm ahalinin tahliye edilmesi, başka yere yerleştirilmeleri, ve ailelerin parçalanması sonucu ortaya çıkan travma ve duygusal şoklar da bu kazalara eşlik etmektedirler. Başka bir sonuç da, zaten devamlı bir kaygı durumuyla yaşayan toplumların alışılmış yaşam biçimlerinin yıkımıdır. Bu felaketlerin o andaki ya da daha sonra çıkabilecek etkileri hakkında güvenilir bilginin eksikliği ya da yokluğu bu toplumların kendilerini güvende hissetmelerini zorlaştırmaktadır. Felaketlerin, gelişmemiş bölgelerde ya da toplumun kıyısına itilmiş grupların yaşam alanlarında olduğu bazı durumlarda, kurbanlar için kurtarma, yardım koşulları ve ayrılan ödenekler gerekli minimum standartların çok altında kalmaktadır, ve bu, her insanın doğuştan sahip olduğu haysiyet ve eşitlik ilkelerinin hiçe sayıldığı açık bir ayrımcılıktır.

5. Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesine Taşınması

125. Zehirli ve tehlikeli atıkların sınırlar ötesine taşınması ve atılması, insan hakları ihlallerine yol açmaktadır, hem insana ve çevresine yüklediği riskler açısından, hem de Kuzey’de üretilen tehlikeli maddelerin gelişmekte olan ülkelere, özellikle Afrika’ya transferi göz önüne alındığında da durum böyledir. Güney’i ciddi risklerle karşı karşıya bırakan bu kabul edilemez faaliyetler, sorunları özellikle savunmasız bölgeler ve halklara ihraç etmeleri açısından ele alındığında çok ahlaksızca ve çirkindir (kontrol ve önleme için gerekli kaynakların ve uygun teknolojinin yokluğu; bozuk sağlık altyapısı; güvenilmez, kullanışsız, erişilmesi mümkün olmayan, ya da hiç var olmayan bilgi).

126. 1980’lerin ortalarına kadar, tehlikeli atıkların ihracatının ve ithalatının yüzde 80’i gelişmiş ülkelerin kendi aralarında idi. A.E. Fry: "International Transport of Hazardous Waste", Environmental Science and Technology, 1989, s. 509. 1988’de, 2- 2.5 milyon atık, OECD üyesi Avrupa ülkelerinin kendi aralarında taşındı. H. Yakowitz: "Global Hazardous Transfers", Environmental Science and Technology, 1989, s. 540. Asıl olarak 1986’dan sonra Kuzey-Güney bağlantısı gelişmeye başladı. Bu bağlantı dahilinde, Greenpeace’in işaret ettiği gibi, 1986 ile 1988 arasında 6 milyon tondan fazla tehlikeli atık gelişmiş ülkelere ve doğu Avrupa ülkelerine, özellikle Romanya ve Macaristan’a taşınmıştır. Ayrıca gelişmiş ülkelerin her yıl 100 ila 300 milyon ton civarı atık ürettikleri ve bunun 50 milyon tonuna yakınının da Afrika ülkelerine gönderildiği belirtilmiştir. S. Rublack: "Fighting transboundary waste streams: Will the Basel Convention help?", Verfassung und recht in übersee 1989, s. 367.

127. Gelişmiş ülkelerin tehlikeli atık depolama ve imha etme kapasiteleri sürekli olarak azalırken, ürettikleri atık miktarı artmaya devam etmektedir. Örneğin, Avrupa Topluluğu, imha kapasitesinin 10 milyon ton olduğunu, buna karşın her yıl 30 milyon ton atık ürettiğini bildirmiştir. C. Hitz and J.R. Ehrnefeld: "Transboundary Movement of Hazardous Wastes. A Comparative Analysis of Policy Options to Control the International Waste Trade", Environmental Affairs, Vol. 3, Kış 1991, s. 29.

128. 1987 ve 1988’deki skandalların, özellikle Batılı Şirketler ve Afrika ülkeleri arasında yapılan ve Batılı şirketlere atıklarını boşaltabilecekleri toprakları komik denecek miktarda bir paraya pazarlayan anlaşmaların ortaya çıkması, gelişmekte olan ülkelere özellikle de Afrika ülkelerinde tepkilerin doğmasına sebep oldu. Bu çerçevede, Afrika Birliği Örgütü Bakanlar Konseyi, 25 Mayıs 1988 tarihli 1153 (XLVIII) sayılı kararında, atıkların bu şekilde Afrika ülkelerine yığılmasının “Afrika’ya ve Afrika’nın insanlarına karşı işlenmiş bir suç” olduğunu beyan etmiştir. Pambou-Tchivounda: "L'interdiction de déverser des déchets toxiques dans le tiers-monde; le cas de l'Afrique", Annuaire français de droit international, 1988, s. 709.

129. Benzer bir şekilde, 7 Aralık 1988’de, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Afrika ülkelerine nükleer ve endüstriyel atıkların boşaltılmasını kınayan bir kararı kabul etti. “Radyoaktif atıkların boşaltılması” başlıklı 43/75 sayılı karar.

130. Aynı zamanda, 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’nın ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın ilkelerinin tam olarak uygulanmasını sağlamak amacıyla, gelişmekte olan ülkeler, tehlikeli atıkların sınır ötesi dolaşımını düzenleyen bir sözleşme kaleme alma işine giriştiler. Bakınız Stockholm Bildirgesi’nin 21. ilkesi; 16 Aralık 1981 tarihli 36/166 sayılı Genel Kurul kararı; ve “Tehlikeli Atıkların Çevreyle Uyumlu İdaresi için Kahire İlkeleri ve Klavuzu”, UNEP/GC/DEC/14/30.

131. Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Dolaşımının Kontrolü ve Atıkların İmhası üzerine 1989 Basel Sözleşmesi, sınır ötesi dolaşımın tamamen yasaklanmasını isteyenler ile atıkların uluslararası transferi için hukuki bir çerçeve ve şartlar tanımlanmasını isteyenler arasındaki bir uzlaşmanın ürünüdür.

132. Birçok ülke tarafından, özellikle 29 Ocak 1991’de Atıkların Afrika’ya Getirilmesinin Yasaklanması ve Tehlikeli Atıkların Afrika dahilindeki Sınır Ötesi Dolaşımlarının Kontrolü hakkındaki Bamako Sözleşmesini hazırlayan Afrika Ülkeleri Tarafından yetersiz görülmesine karşın, 1989 Basel Sözleşmesi soruna dair sorumluluğun kabulü için atılmış bir ileri adımdır.

133. 1992 Dünya Zirvesi’nde, Uluslararası toplum, tehlikeli atıkların uluslararası dolaşımının, tüm dünyada özellikle gelişmekte olan ülkelere çevreye ve halk sağlığına zarar vererek, ulusal yasaları ve varolan uluslararası belgeleri ihlal etmesine dair kaygılarını bildirmiştir.

134. Aşağıdaki hedefler, tehlikeli atıkların sınır ötesi yasadışı dolaşımının önlenmesi amacıyla Gündem 21 çerçevesinde kabul edilmiştir: (a) ulusal yasaların ve ilgili uluslararası hukuki belgelerin hilafında zehirli ve tehlikeli maddelerin herhangi bir ülkenin topraklarına boşaltılması amacıyla gerçekleştirilen yasadışı teşebbüslerin tespiti ve durdurulması için ulusal kapasitelerin artırılması; (b) zehirli ve tehlikeli maddelerin yasadışı trafiği hakkında tüm ülkelerin özellikle gelişmekte olan ülkelerin bilgi edinebilmesine yardım etmek; (c) yasadışı dolaşımın sonuçlarından müzdarip ülkelerle 1989 Basel Sözleşmesi çerçevesinde işbirliği yapmak.

135. Ayrıca tehlikeli atıkların yasadışı dolaşımı hakkında bilgi alışverişi yapmaları konusunda Hükümetler teşvik edilmiştir.

136. 1993’de düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı, Viyana Bildirgesi’nde, zehirli ve tehlikeli maddelerin yasadışı yollardan dökülmesi ve boşaltımının tüm insanların yaşam ve sağlık hakkı için potansiyel bir tehdit oluşturduğunu kabul etmiştir. (A/CONF.157/24 (Part I), para. 11).

B. Savunmasız Gruplar

137. Özel Raportör, yerli halkların ekolojik tehlikelere karşı savunmasızlığına (Bölüm III, Kısım A), ve yoksulluk tarafından güçsüzleştirilen birey ve grupların savunmasızlığına (Bölüm II, Kısım A) daha önce değinmiştir. Baskı altındaki insanların durumu daha sonra tartışılacaktır. Aşağıdaki kısımlar, her ne kadar tam kapsamlı ve ayrıntılı olmasa da, diğer savunmasız grupları konu almaktadır.

1. Kadınlar

138. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı tarafından oluşturulan Gündem 21’in, “Sürdürülebilir ve eşitlikçi kalkınma için küresel kadın hareketi”ne büyük bir önem atfetmesi, ve kadınların kalkınma sürecine tam katılımlarının sağlanması ve kadın haklarının etkin bir uygulamasını temin etmek amacıyla uygulanabilir önlemler ve faaliyetler ile birlikte ulusal Hükümetler için bir dizi hedef önermesinin arkasında oldukça önemli nedenler yatmaktadır. A/CONF.151.4 (Kısım III), Bölüm. 24. Rio Bildirgesi de “çevresel yönetimde ve kalkınmada, kadınlar hayati önemde bir role sahiptirler. Bu yüzden, kadınların tam katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için elzemdir” diye belirtmiştir (İlke 20).

139. Bugün, kalkınmanın teşvik edilmesi ve çevrenin korunmasında kadınların belirleyici rolü kesin bir şekilde tanınmaktadır. Kadın örgütlerinin çevre bilincini yükselttikleri,(Bakınız “Kadınlar ve Çevre”, Kadın Statüsü Komisyonu’nun otuz sekizinci oturumuna Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından sunulan Rapor (E/CN.6/1992/9)), ve doğal kaynakların ve çevrenin yönetiminde, kullanımında, korunmasında ve çevresel eğitimde kadınların oynadığı rolün önemi kabul edilmektedir.

140. Geleneksel bilgileri, becerileri ve deneyimleri sayesinde, kadınlar artık çevresel bozulmanın kurbanları olarak değil de çevrenin korunması için gerekli temel niteliklere sahip bireyler olarak görülseler de, gerçekte kadınlar hala çevresel bozulmadan ilk zarar görecektir, ve yeterli bir çevre hakkından en son yararlanacak olanlardır.

141. Özel Raportör önemle vurgulamıştır ki, tanınmış haklarına ve yararlarına geliştirilen güçlü eylem programlarına rağmen, kadınların özgürleşmesi meselesini çevreleyen toplumsal atalet ile önyargılar ve kadınların karşılaştıkları ayrımcılık, temel haklardan yararlanmalarını engelleyen yaşam, iş, barınma ve diğer koşullarının bozulmasıyla derinleşen güvensiz ve kötü durumlarının, ve karşılığını almadan yaptıkları işlerin başlıca nedenidir.

142. Bunların yanında, kültürel, siyasi ve medeni haklarını kullanmalarını engelleyen nedenler yüzünden, kadınların kamusal hayata etkili ve hakiki katılımının sağlanması mümkün değildir, ve böylece karar verme süreçlerini etkilemeleri de önlenmektedir. Kadınların, kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesine gittikçe daha fazla katıldığı yerel topluluklar arasında olumlu bir yönelim gözlenirse de, bu tür bir katılımın daha da fazla teşvik edilmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ayrıca, bu yönelim, gelişmiş ülkelerde bile kadınların açıkça dışlandığı kamusal hayata ve siyasi mevkilere katılımlarındaki temel dengesizliğe çare olamamaktadır. UNDP’NİN 1993 yılı istatistiklerine göre, gelişmiş ülkelerde kadınlar toplam iş gücünün yüzde 40’ını oluşturmaktadır, fakat parlamentolarda sahip oldukları sandalye sayısı yüzde 10’dan daha azdır. Bakanlıklar ve diğer üst düzey pozisyonlardaki kadın oranı ise dünya genelinde yüzde 5’den azdır. "Human development report", Economica, 1993, s. 3 ve 27. Ayrıca bakınız, Parlamentolararası Birlik’in yayınları: Ulusal meclislerde kadınlar ve erkekler arasında sandalyelerin dağılımı. 1945’den 30 Haziran 1991’e kadar istatistik verileri. “Raporlar ve Belgeler” dizisi No. 18. Cenevre, 1991; Kadınlar ve Siyasi İktidar. 31 Ekim 1991 tarihi itibarıyla varolan 150 ulusal mecliste gerçekleştirilen araştırma, “Raporlar ve Belgeler” serisi, No. 19, Cenevre, 1992.

143. Özel Raportör, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kadınların oynadığı rolün kabul edilmesi ile gerçekte sahip oldukları yer arasındaki çelişki ve farklılığa dikkat çekmektedir. Aynı nokta Birleşmiş Milletler tarafından bir raporda da belirtilmiştir: E/CN.6/1990/2, Yirminci Yüzyıl Sonunda Siyasette ve Karar Alma Sürecinde Kadınlar (Women in Politics and Decision-making in the Late Twentieth Century - A United Nations Study), Martinus Nijhoff publishers, 1992.

“ Siyasal katılımları olmadan, diğer alanlardaki ilerlemeler yavaş olabilir, çünkü bu ilerlemeler genelde kamusal güçlerden doğan kaynaklara bağımlıdır. Kadınların genel ilerlemeleri ve kadınların karar alma süreçlerine katılımları arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Eğer toplumsal ve ekonomik destek mekanizmaları varolur, yasal ayrımcılık ortadan kaldırılır, ve eğitim ve medyadan olumsuz stereotipler temizlenirse, kadınların siyasi katılımı artacaktır. Hiç bir ülke sahip olduğu tüm insan kaynağını kullanmayacak kadar lükse sahip değildir. Dünyadaki potansiyel yetenek ve beceri havuzunun yarısını kadınlar oluşturur. Temel biyolojik ve toplumsal rollerinin önemi gayet açıktır, ve sağladıkları ekonomik üretim tanınmadığı halde, ücretli ya da ücretsiz olarak sağladıkları emekleri yoluyla ulusal ekonomilere en büyük katkıyı yapmaktadırlar. Kadınları iktidar mevkilerinden, ve seçilmiş kurumlardan dışlamak kamusal hayatı yoksullaştırır, ve adil ve eşit bir toplumun gelişmesini engeller. Kısacası, karar alma süreçlerine kadınların tam katılımı olmadan, tüm toplumun zararına bir şekilde, siyasal süreç olabileceğinden ve olması gerektiğinden daha az etkin olacaktır.

2. Çocuklar ve Gençler

144. Çocuklar ve gençler, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 30'unu, ve gelişmekte olan ülkelerin nüfusununsa hemen hemen yarısını oluşturmaktadır. Geleceğin gücü ve enerjisidirler, ve bu yüzden bu güce yatırım yapılması hayati bir öneme sahiptir. Çevresel bozulmanın sonuçlarına karşı oldukça savunmasızdırlar, ve etkin bir korunma hakkına gereksinimleri vardır. Doğanın bu ateşli savunucularının enerjisi ve canlılığı, onları çevrenin korunmasına dair hedeflerin aktif savunucularına dönüştürmek için kullanılmalıdır.

145. UNICEF tarafından Dünya Çocuklarının Durumu 1994'de (The state of the world's children 1994) vurgulandığı gibi, “çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması için konulan hedef bugün artık daha büyük bir karalılıkla ele alınmalıdır, bu hem bu ihtiyaçların karşılanması için , hem de yoksulluk, çevresel bozulma ve nüfus artışı problemlerinin çözümü için atılan bir adım olarak önemlidir”. Fakat, bizi gerçeklikle yüz yüze getiren rakamlar unutulmamalıdır. Her yıl, on dört milyon çocuk önlenebilir hastalıklardan ölmektedir. Geçen on yıl boyunca, 1.5 milyon çocuğun çatışmalarda öldüğü tahmin edilmektedir, 4 milyonu ise çatışmalarda aldıkları yaraları taşımaktadır. 5 milyon mülteci çocuk vardır, ve diğer bir 12 milyon ise yerlerinden edilmiştir. UNICEF, Dünya Çocuklarının Durumu 1994 (The state of the world's children 1994). Tecavüz, kötü muamale, ve işkencenin çocuk kurbanları, çocuk askerler, sokak çocukları, uyuşturucu satıcılığına zorlanan çocuklar, ekonomik olarak sömürülen çocuk işçiler, cinsel tacize uğrayan

çocuklar, borç karşılığında köle olarak verilen çocuklar, yüz milyonlarca çocuk, köleliğin günümüzdeki formlarının kurbanıdır. Bakınız, Köleliğin Günümüzdeki Formları üzerine Altkomisyon'un Çalışma Grubunun raporları. Bu çocuklar, UNICEF'in gayet doğru bir biçimde tanımladığı "yoksulluk-nüfus-çevre" (YNC) üçgeninde tutsak olmuş durumdadırlar. "Karşılıklı birbirini üreten ve güçlendiren daimi yoksulluk, hızlı nüfus artışı ve çevresel bozulma" problemleri, çocukların ve gençlerin muazzam potansiyellerini tehlikeye atmaktadır.

146. En yoksul kesimlerin, yeterli beslenme, temiz su, temel sağlık bakımı, temel eğitim, ve aile planlamasına dair ihtiyaçlarının karşılanması, yoksulluk- nüfus- çevre üçgeninin yıkıcı birlikteliğini ortadan kaldırmanın en güçlü yollarından biridir.

147. Eğer çevresel sorunlar ve tehditler kontrol altına alınacaksa, ve yoksul insanların gelecekte birşeyler bekleme hakları varsa, eğitimin ve minimum bir refah seviyesinin sağlanması zaruridir. UNICEF, op. cit. Ayrıca bakınız: UNICEF ve UNEP, 1990: Çocuklar ve Çevre (Children and the environment), UNEP, Nairobi ve UNICEF, New York; UNICEF, 1989: Çocuklar ve Çevre: Sürdürülebilir Kalkınma için bir UNICEF Stratejisi (Children and environment: a UNICEF strategy for sustainable development), 1989 İdare Kurulu oturumu için belge (E/ICEF/1989/L.6); UNCED, UNFPA, Danimarka Hükümeti ve UNICEF'in himayesinde düzenlenen "İlk Önce Kadınlar ve Çocuklar" sempozyumu için Rapor, Cenevre, 27-30 Mayıs 1991.

3. Engelliler

148. Haklarının kullanımı üzerinde çevrenin etkilerini, ve özel ihtiyaçlarının gerektirdiği gelişmiş bir korunmaya dair haklarını vurgulamak amacıyla, Özel Raportör, engellilerin durumuna da değinmek istemektedir.

149. Sakatlıklardan çoğunlukla çevresel etkenler sorumludur, ve ayrıca engellilerin yaşadığı çevre de o kişilerin gerekli bakım ve hizmetlere ulaşmasını sınırlayabilir, engelliliklerini daha da ağırlaştırabilir, temel haklarının kullanımını sınırlayabilir, ve hatta bu hakların kullanımını tümüyle imkansız hale getirebilir (yaşam hakkı, sağlık, iş, katılım hakları; ayrımcılık, vb.)

150. Özel Raportör, engellilerin sorunlarını azaltmaya yönelik bir eğilim olduğunu gözlemlemiştir, buna rağmen, rakamlar, mesela WHO'nun hesapları, 500 milyon insanın, yani dünya nüfusunun yüzde 10'nun, herhangi bir sakatlıktan müzdarip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, bu insanların 300 milyonu yardım olanaklarının ve rehabilitasyon hizmetlerinin yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Bunun yanında, ILO'nun hesaplarına göre, engellilerin üçte biri, yani 160 milyonu kadın, 140 milyonu ise çocuktur. Bu rakamlar kaçınılmaz bir sonuca varmamıza neden olmaktadır: çevrenin engelliler üzerindeki etkileri her aşamada, çeşitli seviyelerde, ve çeşitli derecelerde hissedilmektedir – sakatlığın bir nedeni olarak, ve entegrasyonu çok daha zorlaştırarak. Sonuç olarak, yaşamları boyunca, engelliler, birey olarak, kadın veya çocuk ve engelli olarak haklarının ihlaliyle karşılaşmaktadırlar, ve bu durum yoksulluk tarafından daha da kötü ve şiddetli bir hale getirilmektedir.

151. Özel Raportör, engelliliğin risklerini azaltmaya yönelik önleyici tedbirlerin gerekliliğinin altını çizmektedir. Sivil Toplum örgütleri, sakatlıkların nedeni olarak çevresel etmenleri gittikçe daha fazla vurgulamaktadırlar (hava ve su kirliliği; silahlı çatışma, kimyasal silahlar ve savaş artıkları özellikle mayınlar; sağlıksız yaşam koşulları; düşük yaşam standardı; teknolojik kazalar; nükleer felaketler; zehirli ve tehlikeli atıkların boşaltılması, vb.)

152. Doğal felaketler ve insanın neden olduğu kazalar söz konusu olduğunda, engelliler ilk kurbanlar olmaktadır; her zaman mevcut olmayan özel bir yardıma gereksinim duymaktadırlar. Bu mesele özel bir dikkati hak etmektedir, tıpkı engelli insanların buldukların ülkelerin toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi hayatına entegrasyonlarının sağlanmasının özel bir önemi gerektirdiği gibi. Bu bağlamda, Özel Raportör, Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları ve Engelliler hakkında yaptığı çalışmadaki tavsiyeleri oldukça yerinde bulmaktadır. Altkomisyon Özel Raportörü Leandro Despouy tarafından yapılan çalışma, Birleşmiş Milletler, 1993 (Birleşmiş Milletler Yayınları, Satış No. . E.92.XIV).

153. Uluslararası Engelliler Örgütü'nün bir temsilcisinin vurguladığı gibi:

“Engelli insanları etkileyen durum ve etmenlere farklı bakış açılarından bakabilmeliyiz: (i) çevresel sorunlar bir felaket biçiminde tezahür ettiğinde, ilk kurbanlar engelli insanlar olmaktadır. Diğer insanların barınak ve yer bulmak için daha iyi olanakları vardır. (ii) çevresel problemler adım adım ortaya çıktığında, ilk kurbanlar engelliler olmaktadır, çünkü kirliliğe karşı daha zayıf ve daha savunmasızdırlar, örneğin; (iii) çevresel sorunlar dünyayı daha az ulaşılabilir yapmaktadır, ve engelliler diğer insanlardan çok daha fazla başka şeylere ve insanlara bağımlıdırlar. Yaşam, onlar için çok daha karmaşık ve daha zordur. Bu sorunlar olmadan engelliler çok daha bağımsız bir şekilde yaşayabilirler; (iv) insan ürünü çevre, son zamanlara kadar engelli insanların toplumun bir parçası olduğu düşünülmeden planlanageldi. Çevre sorunlarını insanlar yaratmaktadır; (v) çevresel tehditler engelliliği neden olucu ve engelliliği

daha da şiddetlendiricidir.” Uluslararası Engelliler Örgütü Başkan Vekili Kalle Konkola'nın Haziran 1992'de Rio de Janeiro'da Çevre ve Engellilik Sempozyumu'nda yaptığı konuşmadan alıntı.

4. Çevresel nedenler sonucu Mülteci olanlar (*Environmental Refugees*)

154. Özel Raportör, olumsuz çevresel şartlar tarafından yerlerinden edilen insanların kötü durumlarına dair belirttiği kaygılarını tekrarlamaktadır. Bakınız E/CN.4/Sub.2/1993/7, parag. 101-106. Mültecilerin Statüsüne dair 1951 Sözleşmesi'nin çizdiği oldukça dar “Mülteci” tanımına uysalar da uymasalar da, bu insanlar oldukça çeşitli ve geniş haklara sahiptirler. 22 Nisan 1954'de yürürlüğe giren Mültecilerin Statüsüne dair Sözleşme'nin mülteci tanımı şöyledir: “İrk, din, milliyet, belirli toplumsal ve siyasal gruplara üye olma sebebiyle zulmedilme korkusu sonucu kendi ülkesinden kaçan kişi”. 4 Ekim 1967'de yürürlüğe giren Sözleşme'nin Mültecilerin Statüsüne dair Protokolü, Sözleşmenin tanımını tarih ve coğrafya sınırlamaları olmadan yeniden tanımlamaktadır. Afrika'daki Mültecilerin Sorunlarının Belli Yönlerini düzenleyen 1969 Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi daha geniş kapsamlı bir tanım yapmıştır. Afrika'daki Mültecilerin Sorunlarının Belli Yönlerini düzenleyen 10 Eylül 1969 tarihli Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi, “mülteci” teriminin, dışarıdan gelen saldırı, işgal, yabancı bir devletin baskısı, veya kamusal düzeni bozan ciddi olaylar sonucu kendi ülkesini terkeden her insanı kapsadığını belirtmiştir. 22 Kasım 1984 tarihli Mülteciler hakkında Cartagena Bildirgesi mültecileri şöyle tanımlamıştır: “Yaygın şiddet, yabancı saldırısı, uluslararası çatışmalar, insan haklarının kitlesel ve büyük boyutlu ihlali veya kamusal düzeni bozan diğer durumlar tarafından yaşamları, güvenlikleri ya da özgürlükleri tehdit edildiği için, ülkelerini terk eden insanlar”. Bu insanlar, asgari düzeyde, yaşam hakkına, sağlık, gıda, ve barınma haklarına, güvenliklerinin tehdit altında olacağı yerlere gönderilmeme hakkına sahiptirler.

155. Bu raporun hedefleri dahilinde, Özel Raportör “çevresel nedenler sonucu mülteci olanlar (*environmental refugees*)” terimini ciddi çevresel bozulma sonucu normal yaşam çevresini terketmek zorunda kalan herkesi tanımlamak için kullanmaktadır. Yurtiçinde ya da uluslararası sınırların ötesine, yurtlarını geçici ya da daimi olarak terketmeye zorlanan insanları kapsamaktadır.

156. Çevresel nedenlerden kaynaklanan mülteci akışları, depremler gibi sadece doğal olaylar nedeniyle, endüstriyel kazalar gibi sadece insan faaliyetleri sonucu, ya da ormansızlaştırılmış bölgelere düşen normal durumlarda yıkıcı sonuçları olmayacak olan aşırı yağışlar gibi doğal etmenlerin ve insan faaliyetlerinin birleşimi sonucu meydana gelebilmektedir. Özel Raportör, bu

üç tip çevresel felaketin yoksul ve daha az gelişmiş bölgeleri zengin bölgelerden çok daha büyük bir sıklıkla vurduğunu belirtmektedir. Bakınız Dünyadaki Mültecilerin Durumu: Korunma için Mücadele (The State of the World's Refugees: The Challenge of Protection), UNHCR, Penguin Books, 1993.

157. Kuraklık, kıtlık, tropikal fırtınalar, ve depremler, çevresel nedenlerden kaynaklı mültecilerin ortaya çıkmasına katkıda bulunan doğal olay türleridir. Bu tür mülteci akışlarını doğuran doğal olayların ve insani faaliyetlerin birleşimi ise toprak fakirleşmesini (çölleşme), ormansızlaşmayı ve doğal kaynakların tükenmesini kapsayan çevresel yönetim sorunlarını içermektedir. Tamamen insan kaynaklı çevresel felaketler ise, büyük barajların yapımını, kimyasal patlamalar, ve nükleer kazalar gibi endüstriyel kazaları, tehlikeli atıkların yanlış depolanması ve imhasını, ve elbette silahlı çatışmalar ve sonuçlarını kapsamaktadır.

158. Halihazırda zaten yoğun nüfuslu bölgelere yönelen mülteci akışının yarattığı çevresel bozulma meselesi de Özel Raportörü ilgilendirmektedir. Gıda, yakıt ve diğer geçim kaynaklarına olan artan talepler bu bozulmaya sebep olmaktadır. Özel Raportör, Genel Kurul'un bu problemlere karşı artan ilgisinin altını çizmektedir. Kırk sekizinci oturumunda kabul edilen kararlarda, Genel Kurul, Orta Amerika (karar 48/117), Azerbaycan (karar 48/114) ve Afrika'nın bir çok yerindeki (karar 48/118) mültecilerin ve yerlerinden edilmiş insanların neden olduğu çevresel sorun ve baskılara dikkati çekmektedir.

159. Çevreyle ilgili nedenlerden dolayı ülkelerinden kaçmak zorunda olan insanlar sadece hayatta kalmak için gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için insani yardıma gereksinim duymaktadırlar. Bu insanlar illa ki siyasi sığınma aramamakta ya da "mülteci" teriminin ima ettiği uluslararası korunma istememektedirler. Birçoğu kendi ülkeleri içinde yerlerinden edilmiştir, fakat sorunun boyutları hükümetlerinin kapasitesini aşmaktadır, ve bu yüzden de uluslararası toplumun meseleye dahil olması gerekmektedir. Bu bağlamda, Özel Raportör, Genel Sekreter'in temsilcisi Francis Deng'in İnsan Hakları Komisyonu'na ülke içinde yerlerinden edilmiş insanlar hakkında sunduğu raporları incelemiştir (E/CN.4/1993/35, annex and E/CN.4/1994/44 and Add.1). Özel Raportör, temsilci tarafından yapılan önerilerin uluslararası toplum tarafından uygulanacağını ummaktadır.

160. Acil durumlarda, yerlerinden edilmiş insanlara gerekli hizmetlerin insani zeminlerde sağlanması konusunda UNHCR oldukça iyi bir konuma sahiptir. Bakınız Sadruddin Aga Khan Mülteciler ve Engellilerle ilgili Hukuki Sorunlar (Legal Problems relating to Refugees and Displaced Persons), 149 Recueil des Cours 287 (1976-I). Genel Kurul, çevresel meselelerin UNHCR'in çalışmalarının bir parçası olması gerektiğini vurgulamıştır. UNHCR, mülteci akışları, kalkınma ve çevre arasındaki ilişkiye dair anlayışın geliştirilmesinin gerekliliğini kabul etmiştir. UNHCR, Yüksek Komiserlik Programının İdare Kurulu'na sunulan Uluslararası Koruma üzerine Notlar (Note on International Protection) (A/AC.96/199), 1992; ayrıca bakınız 10 Haziran 1992'de Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin yaptığı beyanat.

BÖLÜM V. ÇEVRENİN TEMEL HAKLARIN KULLANIMINA ETKİSİNİN ANALİZİ

161. Yakın zamanlardaki kaynakların gözlemlerine göre, yirmi birinci yüzyılın başından itibaren dünya nüfusunun yarısı şehirlerde yaşıyor olacak. 2025'de bu rakam, yüzde 65'e yani 5 milyar insana ulaşacaktır. 850 milyondan fazla insan çölleşmenin etkilediği bölgelerde yaşamaktadır. Her saniye bir futbol sahası büyüklüğünde tropikal orman yokedilmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde yaşayanlar gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlardan halen 10 kat daha fazla ticari enerji tüketmektedirler, ve dünyadaki karbondioksit emisyonunun yüzde 71'ile, endüstriyel atıkların yüzde 68'ini üretmektedirler. Yoksulluk özellikle çocukları etkilemektedir, her yıl 13 milyon çocuk beş yaşına gelmeden ölmektedir. Kadınların, hala sorumluluk taşıyan pozisyonlara erişimleri engellenmektedir, tüm dünyadaki parlemontolarda kadınların oranı yüzde ondan daha azdır. 2 milyondan daha fazla ölümün ve milyarlarca hastalık vakasının nedeni kirliliktir. 400 ila 700 milyon insan, çoğunlukla yoksul kesimlerden kadınlar ve çocuklar evlerindeki kirli havadan etkilenmektedir. 300,000 ila 700,000 vakitsiz erken ölümlerin nedeni olarak şehirlerdeki kirlilik gösterilebilir. Ozon tabakasının incilmesi, dünya üzerinde, her yıl, 300,000 deri kanseri ve 1.7 milyon katarakt vakasının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bakınız Dünya Kalkınma Raporu, Dünya Bankası (World Development Report, World Bank), ve İnsani Kalkınma Raporu 1993, UNDP (Human Development Report 1993, UNDP)

162. Özel Raportör, daha önceki raporlarının girişinde de değindiği, çevreye yönelik saldırılar ve insan haklarının kullanımı arasındaki yakın etkileşimi vurgulamak amacıyla çevresel bozulmaya dair gözlemleri ve yaşam standardı, ölüm oranları, sağlık ve katılıma dair rakamları kasten, herhangi bir düzene sokmadan sunmuştur. Aşağıdaki değerlendirmeler, daha önceki raporlardaki

verileri tamamlamak amacını güderken, aydınlatıcı ve açıklayıcı olan lakin her detayı ve ayrıntıyı kapsama iddası olmayan örnekler üzerine inşa edilmiştir.

A. Otodeterminasyon Hakkı ve Doğal Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik

163. Halkların otodeterminasyon hakkının yadsınması, ve doğal zenginlik ve kaynaklarının ellerinden alınması, az gelişmişliğin en temel nedenlerinden biri ve bir zamanlar kolonileştirilmiş olan ve halen işgal altında bulunan ülkelerde çevreye verilen zararların en önemli sebeplerinden biridir.

164. Halkların otodeterminasyon haklarının yadsınması, ve insan haklarının kitlesel ve sistemli ihlaliyle sonuçlanan işgal altındaki topraklardaki faaliyetler, o ülkelerdeki çevresel bozulmanın, kültürel mirasa ve kamplarda yaşamak zorunda kalan, iyi barınma ve temel sağlık hizmetlerinden yoksun nüfusun yaşam koşullarına yönelen tehditin en önemli nedenidir.

165. Yeni yerleşimcilerin iskanını ve yeni yerleşimlerin kurulmasını da içeren insanların bir yerden başka yere transfer edilmesi durumu, halkların otodeterminasyon hakkını doğrudan ihlal etmektedir, ve aynı zamanda uluslararası hukukun ve insan haklarının daha derin ihlallerine neden olmaktadır. Yeni yerleşimcilerin getirilmesi, ve yeni yerleşimlerin kurulması, özellikle yabancı egemenliği ya da işgali altındaki topraklarda, bir grubun diğer bir grup üzerinde egemenliğini sağlamak için bir ulusal, etnik, ırksal, dilsel ya da dinsel grubu tamamiyle ya da kısmen ortadan kaldırmak, ya da planlanmış bir otodeterminasyon referandumunun sonuçlarını çarpıtmak için o ülke ve halkının demografik yapısını ve siyasi, kültürel, dinsel ve diğer özelliklerini değiştirmeyi amaçlamaktadır. Tüm bu durumlar uluslararası hukukun temel ilkelerine karşı gelen yasadışı uygulamalardır. Bazı durumlarda, bu uygulamaların soykırıma kadar vardığı söylenebilir. Bakınız, 29 Ağustos 1991 tarihli 1991/28 sayılı Altkomisyon kararı; “Yerleşimcilerin iskanını da içeren nüfus transferlerinin insan hakları boyutu” üzerine Al-Khasawneh ve R. Hatano’nun ön raporları (E/CN.4/Sub.2/1993/17); Sayın Mboun tarafından hazırlanan çalışma raporları (E/CN.4/Sub.2/1991/47).

166. Kalkınma Hakkı Bildirgesinin de gayet açık bir biçimde tanımladığı gibi, kalkınma hakkı, halkların otodeterminasyon haklarının tam olarak gerçekleştirilmesi, ve kendi doğal zenginlik ve kaynakları üzerindeki tam hakimiyetlerinin sağlanması anlamına gelmektedir. Siyasi, ekonomik ve diğer tür tahakküm ve bağımlılık ilişkileri tarafından bir ülkenin doğal kaynaklarının talan

edilmesi, plansız, eşgüdümsüz ve ülke dışı çıkarlar yararına bir kalkınmaya yol açar, ve ülkeyi kronik bir azgelişmişlik drumunda tutar, bu tür bir kalkınmanın çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkileri daha da kötüleştirir (ham maddelerin ve ürünlerin ekolojik dengeyi bozacak şekilde aşırı kullanımı; yenilenemez enerji kaynaklarının israfı; çevreyi kirleten, yüksek riske sahip sanayilerin kurulması, kırsal bölgelerin yoksullaşması, vb.)

167. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 14 Aralık 1962 tarihli, 1803 (XVII) sayılı karar ile tanımlanan ilkenin önemini düzenli olarak vurgulamaktadır. Bu ilke şöyledir: “Halkların ve ulusların sahip oldukları doğal zenginlik ve kaynaklar üzerindeki daimi egemenlikleri, ulusal kalkınmalarının sağlanması ve halklarının rehafı ve mutluluğu için kullanılmalıdır”. Bu noktada, Sömürge Ülkelerine ve Sömürge Hakimiyeti Altındaki Halklara Bağımsızlık Verilmesi hakkındaki Bildirge’nin uygulanmasını engelleyen yabancıların ekonomik ve diğer faaliyetlerine ilişkin 10 Aralık 1993 tarihli 48/46 sayılı Genel Kurul kararına da değinilmelidir. Bu Bildirge’de, Genel Kurul, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ne göre Yönetici Güçlerin, idareleri altındaki topraklarda yaşayan halkların siyasi, ekonomik ve eğitimsel açıdan ilerlemelerini sağlamak ve suistimallere karşı bu toprakların insani ve doğal kaynaklarını korumakla yükümlü olduklarını belirtmektedir, ve doğal kaynakların sömürge halklarının kendi mirasları olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda, Genel Kurul, bu toprakların kaynaklarını sömüren yabancı ekonomik, finans ve diğer çıkar çevrelerinin faaliyetleri hakkındaki kaygılarını da ifade etmektedir. 10 Aralık 1993 tarihli kararında, Genel Kurul, “kendi kendilerini yönetmeyen küçük adaların sürdürülebilir kalkınmasını desteklenmesi, ve bu toprakların deniz ve kıyı kaynaklarını tehdit eden çevresel değişikliklerin etkileriyle etkin, yaratıcı ve sürdürülebilir bir şekilde mücadele edebilmesi için gerekli tedbirlerin alınması hususunda Birleşmiş Milletlerin uzmanlaşmış kurum ve örgütlerini teşvik etmiştir”.

168. “Baskı, tahakküm ve işgal altındaki halkların çevreleri ve doğal kaynakları korunmalıdır” diyen Rio Bildirgesi’nin 23. ilkesine de burada dikkat çekilmelidir.

169. İşgal altındaki Arab toprakları meselesiyle ilgi olarak, 18 Şubat 1994’de İnsan Hakları Komisyonu, diğer şeylerin yanısıra, 1994/1 sayılı kararı kabul etti. Bu kararda, Komisyon, Madrid’de 30 Ekim 1991’de toplanan Uluslararası Orta Doğu Barış Konferansı ile ortaya çıkan, ve İsrail hükümeti ile Filistin Kurtuluş Örgütü tarafından 13 Eylül 1993’de imzalanan Geçici Kendi Kendine Yönetim Düzenlemeleri hakkında İlkeler Bildirgesi’ni, ve huzurlu, istikrarlı bir Orta Doğu için atılan tüm adımları da içeren bütün olumlu gelişmeleri memnuniyetle karşılamıştır. Fakat, Komisyon ayrıca, “ İşgal altındaki toprakların fiziki özelliklerini ve demografik yapısını değiştirecek olan İsrail hükümeti tarafından yeni yerleşimler kurulması”

hususundaki derin kaygı ve endişelerini de belirtmiştir. “13 Eylül 1992 İlkeler Bildirgesi öncesi ve sonrasında İsrail yönetimi tarafından toprakların müsadere edilmesine” dair Özel Raportörün sunduğu bilgileri not alan Komisyon, “ İsrail Hükümeti’ni işgal topraklarında yeni yerleşimler kurmaktan kaçınmaya” davet etmiştir.

170. 10 Mayıs 1994’de, Güney Afrika’da birleşik, demokratik ve ırk ayrımına dayanmayan bir hükümetin kurulmasıyla sonuçlanan ilk özgür ve demokratik seçimler Özel Raportör tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Özel Raportör, Apartheid politikalarının etkilerini ortadan kaldırmak için etkili ve kesin tedbirler alınacağını ummaktadır. Yeni Güney Afrika Anayasası’nın bireylerin temel haklarına dair bir dizi hükmü içermesini, ve 29. maddesinin “her insanın sağlığını ve rehafını tehdit etmeyen bir çevrede yaşama hakkını” taahhüt edişini memnuniyetle karşılamaktadır.

171. Özel Raportör, Başkan Nelson Mandela’nın 24 Mayıs 1994’deki Parlamento’yu açış konuşmasında çevrenin korunmasına ve karar alma sürecine toplumun katılımının sağlanması için alınması gereken tedbirlere özellikle değinmesini önemle vurgulamaktadır. Başkan Mandela şöyle konuşmuştur:

“Hükümetim, sivil toplum organlarını karar alma süreçlerine dahil etmeye kararlıdır [...] Hükümet, herkesin temiz su kullanma hakkı doğrultusunda temiz suyun temini ve çevrenin korunması için uygun sağlık koşullarının sağlanması için gerekli adımları atacaktır. Büyük konut açığı sorununu çözmeye kararlızız [...] Sağlık da insanca koşullara sahip bir toplumun en önemli temellerinden biridir [...] Yaygın yoksulluk gibi toplumsal hastalıklarla savaşmalıyız. Sadece çevre meseleleriyle ilgilenen bir bakanlığımız olduğu için özellikle memnunum. Bu bakanlığın çalışmaları ulusal faaliyetlerin bir çok alanını etkilemeli, bütün olarak toplumun refahı ve henüz daha doğmamış olan nesiller için bile sağlıklı bir çevrenin korunumu için çalışmalıdır.”

B. Yaşam Hakkı

172. Yaşam hakkı, en önemli temel haklardan biridir ki bir anlaşma hükmü olarak bulunmadığı yerlerde bile, *erga omnes* herkese uygulanan bir normdur. Yaşam hakkı, mutlak, doğuştan gelen haklardan (*jus cogens*) biridir, ve hiç bir şekilde devredilemez ve kişinin elinden alınamaz (*derogasyon*). Bakınız, Anlaşmalar Hukuku Viyana Sözleşmesi’nin 52. Maddesi. Bu yüzden, bireylerin temel hakları listesinin bir parçasıdır, ve 1966 Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar

Sözleşmesi (madde 4), 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (1966 San José Sözleşmesi) göre, bu hakkın devredilmesi ve kişinin elinden alınması (derogasyon) yasaklanmıştır.

173. 6. Genel Açıklamasında, İnsan Hakları Komitesi bildirmiştir ki, yaşam hakkı “ulusun hayatını tehdit eden olağanüstü durumlarda dahi derogasyonunun yasaklandığı en önemli haktr... Dar bir çerçevede yorumlanmaması gereken bir haktr...Bu hakkın korunması devletlerin müsbet tedbirler almasını gerektirir”, örneğin “bebek ölümlerinin azaltılması, ve yaşam süresi beklentisinin artırılması... kötü beslenme ve salgınların önlenmesine dair tedbirler gibi” CCPR/C/21/Rev.1, pp. 4-5.

174. Profesör Galicki'ye göre, “Yaşam hakkı, uluslararası hukuk tarafından kanunen garanti edilen ve korunan insan hakları içinde en önemlisidir. Diğer yandan, yaşam hakkı, diğer tüm haklardan daha çok, insan çevresinin iyi şekilde korunmasına bağımlı ve bağlantılıdır. Çünkü, diğer hiç bir hak, yaşam hakkı kadar, zararlı çevresel önlemler tarafından tehlikeli ve doğrudan bir şekilde tehdit edilmemektedir. Yaşam hakkının ve yaşam kalitesinin durumu, olumlu ya da olumsuz çevresel şartlara doğrudan bağımlıdır. Aynı zamanda, unutmamalıyız ki yaşam hakkı diğer tüm insan haklarının türediği temel haktr.” Profersör Galicki'nin (Polonya) Özel Raportör'e yaptığı açıklamalardan alınmıştır.

175. Yukarıdaki tartışmalarda belirtildiği gibi, çevreye yönelen saldırıların büyük çoğunluğu yaşam koşullarında bozulmaya neden olur, ve bu saldırılar doğrudan ya da dolaylı olarak ölümlere sebep olmadıkları zamanlarda da canlıların hayatta kalmaları açısından büyük risk oluştururlar. R.G. Ramcharan durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Çevreye yönelen tehditler veya ciddi çevresel tehlikeler çok sayıda insanın hayatını doğrudan tehdit edebilir; yaşam hakkı ve çevre hakkı arasındaki bağlantı oldukça açıktır... Fakat, bu iki hak arasındaki çift taraflı ilişkisellik bu durumun çok daha ötesine uzanmaktadır... [ve] bu aşağıdaki önerilerde özetlenebilir: 1. İnsan hayatını tehdit eden çevresel tehlikelerin önlenmesi için etkili önlemlerin alınması, devletlerin ve bütün olarak uluslararası toplumun görevidir. 2. Her devlet, ve ayrıca Birleşmiş Milletler (UNEP), gerçekten ortaya çıkmadan önce tehlikeler ve tehditleri izleyip kontrol edecek mekanizmalar ve erken uyarı sistemleri kurmalı ve işletmelidirler. 3. Başka bir ülkede hayatı tehdit eden muhtemel bir çevresel tehlike hakkında bilgi sahibi olan bir devlet, tehdit altındaki devleti acilen uymalıdır. 4. Elzem ve zaruri bir norm olarak, yaşam hakkı, ekonomik kaygıların üstünde büyük bir önceliğe sahip olmalı, ve her durumda bu öncelik

çerçevesinde değerlendirilmelidir. 5. Devletler ve diğer oluşumlar (şirketler veya bireyler) yaşamı tehdit eden çevresel tehlikelere neden olmaktan dolayı uluslararası hukuk çerçevesinde toplumsal ve cezai sorumluluğa sahip olmalıdırlar. Bu sorumluluk oldukça kesindir, ve fiilin veya ihmalin kasıt, sorumsuzluk ya da ihmal neticesinde doğmuş olup olmaması sorumluluk durumunu değiştirmez. 6. Bireylere ve gruplara, yaşamı tehdit eden çevresel tehlikelere karşı korunma yollarını aramaları için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde yetkili kurumlara başvuru kanalları sağlanmalıdır. Riskler gerçekleşmeden önce bu tür başvuru kanallarının yaratılması bu risklerle mücadele için zaruridir.” R.G. Ramcharan, Yaşam Hakkı (The Right to Life), La Hey, 1983, s. 310-311. A.A. Cançado Trindade tarafından vurgulandığı gibi, yaşam hakkı ve sağlık hakkı “uluslararası insan hakları hukukunun ve çevre hukukunun *ratio legis*’inin temelinde bulunmaktadır.” “İnsan haklarının uluslararası korunması ve çevresel korunmanın paralel gelişimi ve insan haklarının uygulamasında sınırlamaların yokluğu” içinde, Revista del Instituto Interamericano de Derechos Humanos cilt.13, 1991, s.50.

B. Sağlık hakkı

176. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, diğer insan hakları belgeleri, ve birçok ulusal anayasada tanındığı üzere, herkes erişilebilir en yüksek sağlık standartlarına sahip olma hakkına sahiptir. Çevre bağlamında, sağlık hakkı, yeterli sağlık koşullarına sahip olma hakkını da içeren, doğal tehlikelere karşı korunma ve kirlilikten kurtulma anlamına gelmektedir. Bu hak, su ve gıda hakkıyla, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkıyla ve barınma hakkıyla doğrudan bağlantılıdır.

177. Olumsuz çevresel şartlar ve insan hakları ihlalleri arasındaki doğrudan bağlantıya işaret eden, ve büyük boyutlu endüstriyel kazaların geri çevrilemez etkilerini ve ayrıca zehirli ve tehlikeli maddelerin havaya, toprağa ve suya sürekli boşaltımı gibi daha az belirgin kirlilik kaynaklarının kötü etkilerini örnekleyip açıklayan bir çok malumat alınmıştır. Kirletici maddeler sık sık besin zincirine girmekte ve diğer şeylerin yanında solunum ve deri hastalıklarına yol açmaktadır.

178. Doğal felaketler ve iklim değişiklikleri de yaygın sağlık sorunlarının önemli nedenlerindedir, özellikle büyük seller sonucu ortaya çıkan önemli sağlık sorunları ve kirlenmiş sular, salgın hastalıkların hızla yayılmasına neden olmaktadır. Gıda ve su yokluğuna neden olan, özellikle Afrika’daki, çölleşme ve kuraklığa da dikkat çekilmelidir. Kuraklık ve çölleşme, insanların kitlesel göçlerine, toplumsal güvensizliğe, ve insan haysiyetiyle uyuşmayan yaşam

koşullarının doğmasına neden olmaktadır. Özel Raportör, insan sağlığı ve yaşamını devam ettirmek veya iyileştirmek için yeterli miktarda temiz suyun sağlanmasını teminat altına almanın önemini vurgulamak istemektedir.

179. Çevresel sorunlar, insan sağlığını, hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, olumsuz olarak etkilemektedir, fakat nispeten yoksul ve dezavantajlı azınlıklar, olumsuz çevresel şartlardan en fazla zararı görmektedirler. Yöre halklarının çevreleriyle ilgili bilgi eksikliği, yetersiz altyapı, yetersiz sosyal güvenlik sistemleri ve bu tür hizmetlere erişimin yetersizliği, bu durumu daha da şiddetlendirmektedir.

180. Çevre ve insan sağlığı arasındaki bağlantı, doğrudan bir şekilde ya da yeterli yaşam koşullarına sahip olma hakkına dair genel ifadenin içerisinde, uluslararası ve ulusal belgelere tekrar tekrar yansımıştır, Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirgesi (Stockholm, 1972), İlke 1. Çevre hakkını savunurken, varolan hükümler bunu sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı açısından ifade etmektedirler. Çevrenin bu niteliği genellikle, çevrenin sağlıklı olması gerektiği – ekolojik dengeyi ve sürdürülebilirliği engelleyen hastalıklardan uzak olmak – ve sağlıklı bir yaşama olanak veren nitelikleri bulundurması gerektiği şeklinde yorumlanmaktadır.

181. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne göre, sağlık hakkının tam tahakkukuna ulaşmak için, çevresel ve endüstriyel hijyenin tüm yönlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Özel Raportörün 1992'deki ilerleme raporunda belirttiği gibi, 1961 Avrupa Sosyal Şartı'nda ifade edilen sağlık hakkının uygulanması meselesi, Bağımsız Uzmanlar Komitesi'ni kirliliğin önlenmesi, sınırlandırılması ve kontrol edilmesi için gerekli tedbirleri dikkate almaya yöneltmiştir. Bakınız, E/CN.4/Sub.2/1992/7, parag. 73-74.

182. Uluslararası forumlarda, yerli halklar, çevresel yıkımın sonucu olarak haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Bakınız, E/CN.4/Sub.2/1992/7, parag. 94-95. Önemli bir davada, Inter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu, yağmur ormanlarındaki yol yapım çalışmaları nedeniyle yayılan hastalıkların, ve olumsuz çevresel etkilerin sonucunda, yerli halkların sağlık ve refah haklarının ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Dava No. 7615, 5 Mart 1985, Inter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu, 1984-1985 (OEA/Ser.L.V/II/66).

183. Uluslararası çevre hukuku belgeleri sıklıkla çevre kirliliğinin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine değinmektedirler. Bu belgelerin çoğu, kirliliği, insan sağlığını tehdit eden ya da

tehlikeye atan maddelerin ya da enerjinin insan eliyle çevreye verilmesi olarak tanımlamışlardır. Bakınız, Deniz Kirlenmesinin Önlenmesi hakkında IMO/FAO/UNESCO/WMO Uzmanları Ortak Grubu, GESAMP (A/7750) (1969); Denizlerin Karasal Kaynaklı Kirlilikten Korunması Sözleşmesi (Convention for the Prevention of Marine Pollution from Land-based Sources) (Paris, 1974); Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi, (Convention for the Protection of the Mediterranean Sea against Pollution) madde 2 (Barcelona 1976); Sınır Ötesi Kirlilikle ilişkili Olarak Eşit Erişim hakkı ve Ayrımcılığa Uğramama Hakkı Üzerine Tavsiyeler (Recommendation on Equal Right of Access and Non-Discrimination in Relation to Transfrontier Pollution) (OECD, 1977); Batı ve Orta Afrika'nın Deniz ve Kıyı Çevresinin Korunması ve Geliştirilmesi için İşbirliği Sözleşmesi (Convention for Cooperation in the Protection and Development of the Marine and Coastal Environment of the West and Central African Region) madde 2 (Abidjan, 1981); Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (United Nations Convention on the Law of the Sea), madde 1 (4) (1982).

184. Sağlık hakkı, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin ışığında, çevresel bir perspektiften bakılarak olumlu bir şekilde ele alınabilir. Bu ilkelerin ışığında, sağlık hakkının diğer bir yönü de tam anlamına kavuşmaktadır: Dünya Sağlık Örgütü'nün de (WHO) belirttiği gibi, “insan sağlığı sürdürülebilir kalkınma için zaruridir, çünkü sağlık olmadan, insanlar kalkınma için çabalayamaz, yoksullukla savaşamaz ve çevrelerini koruyamazlar”. Bu yüzden, sağlık ve çevrenin korunması arasında açık bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır. WHO'nun işaret ettiği gibi, “...sağlık durumu hemen her zaman çevresel bozulmanın en iyi ve birincil göstergesidir.” Bakınız, Dünya Sağlık Örgütü, Sağlıkla ilgili Görev Yöneticisi tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu için hazırlanan “Sağlık, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma” (Health, the Environment and Sustainable Development) konulu referans belgesi. Mart 1994, s.1.

185. Stockholm Bildirgesi'nde halihazırda yer almasına rağmen – özellikle Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı raporunda bir sürdürülebilir kalkınma meselesi olarak işlenmiştir- 1992 Rio Bildirgesi'nin ilk maddesinin bir bölümünün sağlık hakkında olması ve Gündem 21'in sağlığın korunması ve iyileştirilmesi mevzuuna ilişkin bir çok atfı içermesi, özellikle 6. bölümünün yalnızca insan sağlığı ile ilgili olması, bize sağlık meselesinin gittikçe artan önemine yapılan vurguyu göstermektedir.

186. Hükümetlerin ve FAO, UNEP ve WHO gibi Birleşmiş Milletler örgütlerinin, çevresel sorunları ve insan sağlığı üzerindeki etkilerini hedef alan, UNCED için ortaya konulmuş ya da UNCED sonucu doğan, gittikçe yoğunlaşan faaliyetlerini Özel Raportör memnuniyetle karşılamaktadır. Özellikle, Özel Raportör, WHO tarafından sağlanan büyük miktarda belgenin

önemini vurgulamaktadır, ve bu örgütün temsilcilerinin çevresel meseleler ve sağlık hakkı ile ilgili bir çok konuyu tartışmak için Özel Raportör’le özel bir oturumda biraraya gelmelerini takdirle karşılamaktadır. Özel Raportör, yakın zamanda WHO tarafından gerçekleştirilen bazı girişimlere dikkat çekmek istemektedir: WHO’nun Çevre ve Sağlık Komisyonu’nun raporu, Gezegelimiz, Sağlığımız (Our Planet, Our Health), Bakınız, E/CN.4/Sub.2/1993/7, para. 98. Sağlıkla ilgi Görev Yöneticisi tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (CSD) için hazırlanan kapsamlı referans belgesi, şehirler, çevre ve sağlık destek sistemleri üzerine programların geliştirilmesi, ve “Sağlık ve Çevre için Küresel Strateji” (Global Strategy for Health and the Environment). Özel Raportör ayrıca, Mart 1994’teki İçme Suyu ve Çevresel Sağlık Hakkında Bakanlar Konferansı’nın siyasi beyanat ve eylem programının özellikle “Su, Sağlık ve Çevre” ile ilgili 2. bölümünü takdirle karşılamaktadır. 22-23 mart 1994’te, Noordwijk, Hollanda’da düzenlenen konferans. Bakınız, E/CN.17/1994/12.

187. Bu Konferansda belirtildiği, ve CSD ve WHO tarafından vurgulandığı üzere, sağlığın olumsuz çevresel şartlardan korunmasının sağlanması için önemli parasal kaynaklara ihtiyaç vardır. Sağlık hakkının insanın en temel ihtiyaçlarından birini oluşturduğu göz önüne alınarak, sağlığın korunması ve iyileştirilmesinin finansmanı uluslararası ve ulusal eşitlik ve dayanışma çerçevesi içinde uygulanmalıdır. Bakınız daha önce adı geçen WHO referans belgesi. Ayrıca açıkça görülmektedir ki, sağlık hizmetleri, eğitim ve çevresel koruma için ayrılan ödeneklerin kesilmediği yapısal uyum programlarına ihtiyaç vardır.

D. Beslenme Hakkı

188. Yeterli yaşam standardına sahip olma hakkının uluslararası boyuttaki ifadeleri- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nde belirtilenler de dahil olmak üzere- beslenme hakkının, sağlık hakkının önemli bir parçası olduğunu kabul etmektedirler. Güvenli ve sağlıklı beslenme, ayrılmaz bir biçimde sağlıklı ve temiz bir çevreyle ilişkilidir, ve çevreyle uyumlu ve toplumsal olarak sürdürülebilir kalkınmayla bağlantılıdır. Bakınız, Asbjørn Eide, Bir İnsan Hakkı Olarak Yeterli Beslenme Hakkı (Right to Adequate Food as a Human Right), Çalışma Serisi No. 1, Birleşmiş Milletler Yayınları, Satış No. E.89.XIV.2, 1989.

189. UNCED tarafından işaret edilen, ve herkesçe de kabul edilen, dünyada herkesi beslemeye yetecek kadar gıda üretildiği halde, çok sayıda insanın açlık çekmekte olduğuna dair tespiti Özel Raportör de endişeyle paylaşmaktadır. Viyana Bildirgesi'nin 31. ilkesi ve Dünya İnsan Hakları Konferansı'nın Eylem Programı da ayrıca, gıdanın bir siyasi baskı aracı olarak kullanılmayacağını belirtmiştir.

190. Silahlı çatışma zamanlarında ya da daha genel bir baskı aracı olarak, gıdanın bir silah olarak kullanılmasının engellenmesine özel bir önem verilmelidir. Her iki durumda da, gıdaların edinilmesinin, üretilmesinin ve dağıtımının engellenmesi sıklıkla ciddi çevresel sorunlara yol açmakta, insanları, kısa dönemli ihtiyaçları için uzun dönemli çevresel sürdürülebilirliği feda etmeye zorlamaktadır.

191. Besin Hakkı açık bir biçimde yoksulluk ve az gelişmişlik meseleleriyle bağlantılıdır (bakınız bölüm2)

E. Güvenli ve Sağlıklı Çalışma Koşulları Hakkı

192. Çalışma hakkının çevreyle ilgili boyutu, sağlıklı çalışma koşulları hakkı dikkate alınarak, sağlık hakkı bağlamında, ve güvenli ve yeterli yaşam standardına sahip olma hakkı genel çerçevesi içinde ele alınmalıdır.

193. Bu hakkın gerçekleştirilmesi, işçilerin sağlığının, asbeste maruz kalmak, böcek ve mantar ilaçlarıyla temas ve zehirli maddelerin solunumu gibi durumlarla tehdit edilmediği, kirlilik ve diğer tehlikelerden arındırılmış bir çalışma ortamı gerektirir. Bu hakkın gerçekleştirilmesi ayrıca, çevre ve sağlıkla ilgili riskler hakkında bilgiye ulaşabilme hakkını, kolektif eylem gerçekleştirebilmek için gerekli ifade ve toplantı haklarını, ve işçilerin işyerlerinde çevreyi kirleten üretimlere dahil olmayı reddetme hakkını da gerektirir.

194. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gözetiminde imzalanan bir çok sözleşme, mesleki sağlık ve güvenliğin farklı çevresel boyutlarını konu edinmiştir. Bu sözleşmeler içinde en önemlileri: Kimyasallar Sözleşmesi (the Chemicals Convention) (No. 170, 1990); İnşaatlarda Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi (the Safety and Health in Construction Convention) (No. 167, 1988); Asbest

Sözleşmesi (the Asbestos Convention) (No. 162, 1986); Mesleki Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi (Occupational Safety and Health Convention) (No. 155, 1981); Çalışma Ortamı (Hava Kirliliği, Gürültü ve Titreşim) Sözleşmesi (the Working Environment (Air Pollution, Noise and Vibration) Convention) (No. 148, 1977); Mesleki Kanser Sözleşmesi (the Occupational Cancer Convention) (No. 139, 1974); ve Benzen Sözleşmesi (the Benzene Convention) (No. 136, 1971). Çocuklar, yerliler, göçmen işçiler ve kadınlar gibi savunmasız gruplar, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkının ihlallerinden fazlasıyla müzdaripdirler. Bu durum, uluslararası belgelerin onaylanmasının, ve bu belgelerin hükümlerinin tam olarak uygulanabilmesi için gerekli yol ve araçların geliştirilmesinin gerekliliğini göstermektedir.

F. Barınma Hakkı

195. Yeterli barınmaya sahip olma hakkı, hem uluslararası insan hakları hukukunda sağlam bir temele sahiptir, hem de önemli bir çevresel boyutu vardır. Özel Raportör Rajindar Sachar'ın barınma hakkıyla ilgili olarak belirttiği gibi, barınma hakkı, barınmayı “dört duvar ve bir çatı” olarak gören bakış açısını aşan bütüncül bir çerçeve içinde hayatta kalma, sağlık ve çevre koşullarını içerir. Bakınız E/CN.4/Sub.2/1993/15, kısım II.

196. Rajindar Sachar'ın barınma hakkına bütüncül bakışını paylaşan Gündem 21, çevreyle uyumlu konut geliştirilmesine yönelik yapıcı bir yaklaşım yoluyla, özellikle yoksullar için, yeterli konut sağlanmasını amaçlayan bir hedef ortaya koymaktadır.

197. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25.(1) maddesi, ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 11. (1) maddesi, yeterli barınma hakkını bir insan hakkı olarak ifade ederler. Her iki belge de, yeterli barınma hakkını, yeterli yaşam standardına sahip olma hakkının önemli bir parçası olarak tanımlarlar. Barınma hakkı, ayrıca, bir çok uluslararası, bölgesel ve ulusal belgede de yer almıştır. Bakınız E/CN.4/Sub.2/1992/15, para. 62-65.

198. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, barınma hakkına dair Genel Açıklamasında No. 4 (1991), barınma hakkını, diğer şeylerin yanında, kirletilmiş alanlara ve oturanların sağlığını tehdit eden kirlilik kaynaklarına yakın mesafelere konut yapılmaması olarak tanımlamıştır. E/1992/23-E/C.12/1991/4, annex III. Özel Raportör, barınma hakkıyla ilgili olarak Komite'nin bakış açısını paylaşmaktadır. Bakınız E/CN.4/Sub.2/1993/15, para. 90. Komite, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerden, Komite'ye sundukları raporlarda çevresel planlama, konutlardaki sağlık koşulları, ve insan yerleşimlerine

dair alınan tedbirler hakkındaki bilgilerin bulunmasını istemiştir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 16. ve 17. maddelerine göre taraf devletlerin sunacağı raporların biçim ve içerikleri hakkında gözden geçirilmiş kılavuz ilkeler (E/1991/23-E/C.12/1990/8, annex IV). Komite'nin devletlerin raporlarına dair kılavuz ilkeleri ve 4 numaralı Genel Açıklaması, Birleşmiş Milletlerin ve bir bütün olarak uluslararası toplumun diğer insan haklarının önemini ve anlamını nasıl izah edebileceklerine ve bu haklara riayeti nasıl arttırabileceklerine dair iyi bir örnek oluşturmaktadır.

199. Yeterli barınma hakkı, önemli bir insan hakkı ihlali olan zorla tahliyenin önlenmesine dair taahhütü de içerir. Bakınız E/CN.4/Sub.2/1992/15, para. 41; 10 Mart 1993 tarihli 1993/77 sayılı İnsan Hakları Komisyonu kararı; Genel Sekreter'in zorla tahliyeler hakkındaki çözümleyici raporu (E/CN.4/1994/20). Özellikle belirtmelidir ki devletler, zorla ya da keyfi tahliyeleri önlemeye dair taahhütlerini çoklukla yerine getirmemektedirler. Zorla tahliye, ancak koruma ve onarmanın mümkün olmadığı, ve uygun bir tekrar yerleştirme için önlemlerin alındığı durumlarda gerçekleştirilebilir. Zorla tahliyelerin engellenemediği durumlarda, durumdan etkilenen kişiler tazminat hakkına sahiptirler.

200. Zorla tahliye meselesinde, topraktan, su kaynaklarından ve bir insanın yaşam alanınının diğer yönlerinden mahrum bırakılmama hakkını içeren mülkiyet hakkının önemi de unutulmamalıdır, ve böylece ormansızlaşma ve çevresel yıkıma yol açan diğer faaliyetler de yasaklanmaktadır. Bakınız, Herkesin kendi mülkiyetine sahip olma hakkı Komisyonu bağımsız uzmanı Luis Valencia Rodríguez'in raporları (E/CN.4/1994/19 and Add.1 ve E/CN.4/1993/15).

201. Yapısal uyum programlarının uygulanmasında ve diğer faaliyetlerde, uluslararası finans kurumları, kalkınma kuruluşları ve hükümetler, bu programların muhtemel olumsuz etkilerine ve özellikle insanların evlerinden edilmesi meselesine özel bir ehemmiyet vermelidirler. Finansal olarak zor durumdaki hükümetlerin sınırlı finansal kaynaklarını barınma, çevresel ve diğer sorunlardan finansör kurumlara yapılan ödemelere kaydırmaları için bu hükümetler üzerinde oluşan baskı, sorunu sadece daha da şiddetlendirmektedir. İlgili kuruluşlar, planlamadan, uygulama ve denetlemeye kadar tüm proje süreci boyunca, faaliyetlerinin çevre ve barınma haklarıyla ilgili sonuçlarını göz önüne almak zorundadırlar. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 2 numaralı Genel Açıklamasında (1990) bu duruma işaret etmiştir. E/1990/23-E/C.12/1990/1, annex III.

202. Barınma hakkının çevresel boyutunun gerçekleştirilmesi, sağlık hakkına, beslenme hakkına ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına eşit bir önem verilmesini gerektirir.

G. Bilgi Edinme Hakkı

203. Özel Raportör, bilgi edinme hakkının, insan haklarıyla ve çevreyle oldukça ilişkili olduğunu düşünmektedir. Halkın talep ettiği her bilgiye ulaşması, ve kamu yetkililerinin bu bilgileri sağlama taahhüdü, çevrenin korunması ve çevreyle ilgili insan hakları sorunlarının önlenmesi açısından temel bir zorunluluktur.

204. Özel Raportör'e göre, çevreyle ilgili bilgi edinme hakkının gerektirdiği koşullar şöyledir: Bilgi konuyla alakalı ve anlaşılabilir olmalıdır; uygun zamanda sağlanmalıdır; bilgi edinmeye dair prosedürler- tabii eğer varsa- basit ve kısa olmalıdır; bilgi edinmenin birey ve gruplara maliyeti makul olmalıdır; devlet sınırları dahilinde her yerde ulaşılabilir olmalıdır. Özel Raportör, bilgi edinme hakkının, çevre üzerinde olumsuz etkisi olan ya da olma ihtimali olan meseleler hakkında, özel bir talebe gerek kalmadan, bilgilendirilme hakkını da kapsadığını düşünmektedir. Özel Raportör'e göre, bilgi edinme hakkı, hükümetlere görevler yüklemektedir. Ayrıca, Özel Raportör'e göre, bilgi edinme hakkı, hükümetlere bilgi toplama, yayma, ve önemli çevresel tehlikeler hakkında gerekli ihbarı yapma görev ve sorumluluğunu yüklemektedir.

205. Başlıca insan hakları belgeleri, bilgi edinme hakkına oldukça büyük vermektedirler. Bu hak, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 19. maddesinde, ve Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 19. maddesinde yer almıştır. Her iki belge de düşünce ve ifade özgürlüğünü korumakta, ve ulusal sınırlar dikkate alınmaksızın her tür medya aracılığı ile bilgi edinme hakkını güvenceye almaktadır. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 21 Nisan 1960 tarihli 756 (XXIX) sayılı kararı ile beyan edilen Bilgi Edinme Özgürlüğü Taslak Bildirgesi'nin 1. maddesi, “gerçeği özgürce arama ve öğrenme hakkı devredilemez temel bir insan hakkıdır” diye bildirir. Bildirge'nin 2. maddesi, bilginin serbest akışına dair hükümetlerin görev ve sorumluluklarını belirtir. 4. madde, bilgiyi yayan ve dağıtanların gerçekleri doğru bir biçimde aktarma sorumluluğunu ifade eder. Uluslararası belgelerin diğer hükümleri, bilginin alakalı ve doğru olması gerektiği üstüne vurgu yaparlara. Örneğin, Uluslararası Düzeltme Hakkı Sözleşmesi'ne göre (Genel Kurul kararı 630 (VII) 16 Aralık 1952, ek), diğer hükümetler hakkında yanlış,

çarpıtılmış ve yıkıcı bilgi yayan hükümetlerin düzeltici açıklama (communiqué) yapması gerekmektedir.

206. Birleşmiş Milletler kuruluşları ve özelleşmiş kurumları, sıklıkla çevre alanında bilgi edinmenin önemini vurgulamışlardır. Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Bildirgesi'nin 19. ilkesi, bilgi edinme hakkına değinmektedir. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması için 1972 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı Sözleşmesi (UNESCO Sözleşmesi 16 Kasım 1972), devletleri kamuoyunu çevresel tehlikeler hakkında bilgilendirmekle yükümlü kılar. Dünya Doğa Şartı (28 Ekim 1982 tarihli, 37/7 sayılı Genel Kurul kararı), 21 (a) paragrafı da dahil olmak üzere, bilgi edinmeyle ilgili hükümler içermektedir. Çevre ve Kalkınma hakkındaki 1992 Rio Bildirgesi'nin 10. ilkesi, bilginin yaygın bir şekilde erişilebilir hale getirilmesine dair devletlerin yükümlülüklerine işaret etmektedir.

207. Bir çok bölgesel kuruluş da çevreyle ilgili bilgi ihtiyacının önemini vurgulamıştır. Arap Devletleri Birliği'nin (The League of Arab States) ilan ettiği Çevre, Kalkınma ve Geleceğe Yönelik Perspektifler Arap Bildirgesi'nde (Birleşmiş Milletler belgesi A/46/632, 1991), kişilerin ve grupların bilgi ve teknik veri edinme haklarının önemi vurgulanmıştır. Avrupa Topluluğu'nun çeşitli talimat ve tavsiyelerinde, bilgi edinme hakkının önemine değinilmiştir. Çevre hakkında Bilgiye Erişim Özgürlüğüyle İlgili Avrupa Komisyonu talimatı (Konsey Talimatı 90/313/EEC of 7 Haziran 1990), meseleyi geniş bir şekilde ele almaktadır. Avrupa insan hakları sistemine ilişkin çevresel bilgi analizi için bakınız, Stefan Weber, "Çevresel Bilgi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" (Environmental Information and the European Convention on Human Rights), 12 Human Rights Law Journal 177 (1991). Çevreyle ilgili bölgesel anlaşmalar da, bilgi sağlama yükümlülüğü de dahil olmak üzere bilgi edinme hakkının önemini vurgulamaktadırlar. 19 Şubat 1979 tarihli Çevrenin Korunmasına dair İskandinav Sözleşmesi, taraf devletlerden ilgili bilgileri gazetelerde ya da diğer medya araçlarında yayınlamalarını istemektedir; Doğanın ve Doğal Kaynakların Korunmasına dair ASEAN Sözleşmesi'ne göre (9 Haziran 1985 tarihli Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği Doğanın ve Doğal Kaynakların Korunmasına dair Sözleşmesi), taraf devletler gerekli bilgileri sağlamak ve yaymakla yükümlüdürler. Çevrenin Korunmasına dair Antarktika Sözleşmesi (4 Ekim 1991) gibi bazı belirli uluslararası anlaşmalar, devletlerden talep üzerine çevresel bilgi sağlamalarını istemektedir. Diğer uluslararası anlaşmalar, devletlere diğer devletleri çevresel tehlikeler konusunda uyarmaları konusunda sorumluluk yüklemektedir. Bakınız, örneğin, 10 Aralık 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 198. maddesi, ve Nükleer Kazaların Erken Bildirimi Sözleşmesi'nin (Viyana, 26 Eylül 1986) 2 (a) maddesi.

208. Birleşmiş Milletler sistemi dahilinde, rapor etme zorunluluğu ve çevresel meselelere dair bilginin yayılması, bilgi edinme hakkını geliştirebilir. Örneğin, Birleşmiş Milletler Çevre Programı çerçevesinde, hükümetlerden ve örgütlerden performans raporları istenmektedir. Halk bu raporlara ulaşabilir. Birleşmiş Milletler sisteminin diğer kurumları, çevreyle ilgili yerinde ve zamanında bilgi ve eğitim sağlayan girişimler gerçekleştirmektedirler. Örneğin, Kamu Enformasyon Departmanı, Dünyada Çevrenin Durumu raporunu Meksika, İtalya ve Japonya’da bu ülkelerin dilinde yayınlamıştır, bu girişim bu önemli çalışmanın uluslararası yaygınlığını büyük ölçüde arttırmıştır (Enformasyon Komitesi raporu, Genel Kurul Resmi Kayıtları, Ek No. 21 (A/45/21) S.35). 11 Aralık 1990 tarihli, 45/76 sayılı, “Enformasyonla ilgili meseleler” başlıklı kararıyla, Genel Kurul, Kamu Enformasyonu Departmanı’nı enformasyon faaliyetlerinde hem insan hakları ve hem de çevre meselelerine özel bir ehemmiyet vermesi konusunda yönlendirmiştir.

209. Bilgi edinme hakkı, demokratik sürecin temel bir niteliği ve halk katılımının önemli bir ilkesini oluşturan bir birey ve grup hakkı olarak tanımlanmaktadır. Gerçekten de, eğer bireyler ve gruplar oy vermek için veya halkın iradesinin ifade bulacağı diğer eylemler için gerekli bilgiye ulaşamadıkça, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nin 21. maddesinde belirtilen demokratik yönetim kavramı anlamsızlaşır.

210. Bilgi edinme hakkına çevresel bağlamda yönelen ihlaller bir çok yönde ortaya çıkabilir. Özel Raportörün dikkatini çeken tüm durumları burada tartışması mümkün değildir, fakat bir kaç örneği açıklayarak sunmak istemektedir. İlk olarak, hükümetler, hükümetlerin müteahhidleri, ya da uluslararası finans kaynakları, çevre ve insan hakları üzerinde olumsuz etkileri olabilecek kalkınma projeleri veya diğer tür faaliyetlerde yer aldıklarında, ihlaller ortaya çıkmaktadır. Bir çok yer ve durumda bilgiye erişim zorlaştırılabilir. Uluslararası finans kaynakları veya uluslararası şirketler kontrolleri altındaki bilgiye erişilmesine izin vermeyebilirler.

211. İhlaller ayrıca, hükümetler halkın bilgi edinmesini engellemek amacıyla ulusal güvenlik ya da diğer nedenleri gerekçe olarak kullandıkları zaman da ortaya çıkmaktadır. Hükümetin bilgi saklama durumu üzerinde yargı denetiminin olmadığı hallerde, ihlaller daha da vahim boyutlara varabilmektedir. İnsanların çevresel meseleler hakkında bilgi edinmeye çalışırken maruz kaldıkları insan hakları ihlalleri hakkında bir çok rapor Özel Raportör’ün eline ulaşmıştır. Bilgi edinme hakkının gerçekleştirilmesini etkileyen sorunlar, hükümetlerin işbirliği yapar görüldüğü ama aslında sınırlı, ya da parça parça veya düzensiz ve alakasız bir biçimde içinden çıkılmaz büyük boyutlarda bilgi sağladıklarında da ortaya çıkabilir. Çevre üzerinde etkisi olan eylemleri

denetlenmek, veya hazlihazırda meydana gelmiş çevresel zararları inceleyip, değerlendirmek isteyen bireyler ve gruplar, gerekli bilgileri zamanında ve etkin bir biçimde kullanamayabilirler.

212. Sorunlar, ayrıca, insanların ya da grupların çevresel sorunlarla ilgili bilgileri yaymaları mahkemeler tarafından engellendiğinde de ortaya çıkar. Örneğin, dava aşamasında davaya ilişkin bilgi yayınlanmaması kuralı bir çok alanda çevreyle ilgili bir çok önemli bilginin engellenmesine neden olmaktadır. Dava aşamasında davaya ilişkin bilgi yayınlanmaması kuralı çerçevesinde, yasal işlem başlatıldığı andan itibaren, medyada davaya ilişkin yayınlanan tüm yorum ve yazılar mahkemeye itaatsizlik olarak tanımlanmaktadır.

213. Özel Raportör farkındadır ki, bilgi edinme taleplerine karşı konulan ulusal güvenlik, meslek sırrı, davalara ilişkin bilginin yasaklanması kuralı gibi engeller bundan sonra da ortaya çıkmaya devam edecektir. Fakat, Özel Raportör vurgulamalıdır ki, hükümetler ulusal güvenlik gerekçesini ancak uluslararası insan hakları belgelerinin derogasyon ve sınırlamaya dair hükümleri çerçevesi dahilinde kullanabilirler. Meslek sırrı, davalara ilişkin bilginin yasaklanması kuralı, ya da diğer tür engeller, kamunun bilgi edinme hakkının haksız yere sınırlandırıldığından emin olunabilmesi için gözden geçirilebilir ve denetlenebilir olmalıdır.

214. Ulusal güvenlik gerekçesi makul ve inandırıcı olsa bile, Özel Raportör'e göre, kabul edilemeyeceği bazı durumlar vardır. Örneğin, bireyler, topluluklar, ve komşu ülkeler, Çernobil ve Bhopal gibi büyük ölçekli endüstriyel kaza tehlikelerine karşı afet planlaması ve tepki geliştirebilmek amacıyla civarlarındaki sanayi faaliyetlerindeki belirli tehlikeli durum ve maddelere dair bilgi edinebilmelidirler. Bireyler, topluluklar ve komşu ülkeler, kirlilik artışı, toprak yitimi, alışılmış yaşam biçiminde tedirgin edici değişiklikler gibi olumsuz etkilere sebep olabilecek kararların alınma sürecine katılabilmek amacıyla bölgeleri için önerilmiş kalkınma projeleri hakkında geniş ölçekli ve kapsamlı bilgi sahibi olabilmelidirler. Bireyler, topluluklar ve komşu ülkeler, endüstriyel ve ziraai süreçler sırasında ve sonucunda ortaya çıkan kirleticiler ve atıklar hakkında bilgi edinebilmelidirler. Bütün bu durumlarda, bilginin ifşası bir ödevdir.

215. Bilgi edinme hakkı, sadece bireyleri ve grupları değil, ayrıca hükümetlerin kendilerini de korumaktadır. Bu bağlamda, Özel Raportör'e göre, çevre ve insan hakları çerçevesi içinde, bilgi edinme hakkı, devletlerin diğer devletlere ya da uluslararası şirketlere karşı sahip olduğu bir hak olarak görülebilir. Bu çerçevede, bir devletin bilgiye erişebilmesi, vatandaşlarına bilgiyi iletebilmesini ve vatandaşlarının insan haklarını koruyabilmesini mümkün kılacaktır. Özel Raportör, insanlar üzerinde yarattıkları tehlikelerden dolayı, zehirli atıkların imhası, nükleer

enerjinin kullanımı, nükleer atıkların imhası, zehirli maddelerin üretimi ve kullanımı meselelerine dair devletlerin bilgi edinme hakkının önemini özellikle vurgulamak istemektedir.

216. Gelişmiş ülkelerin hükümetlerinin, gelişmiş ülkelere yönetilen uluslararası şirketlerin veya uluslararası kalkınma bankalarının, insanlar ve çevre üzerinde varolan tehlikelere dair bilgi sağlamamalarında dolayı ortaya çıkan hükümetler arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar hakkında birçok bilgi Özel Raportör tarafından gözden geçirilmiştir. Bu koşullar altında, bireyler ve gruplar haklarını aramak için sınırlı imkanlara sahiptirler, çünkü kendi hükümetleri gerekli bilgiye sahip değildir.

H. Halk Katılımı

217. Katılım hakkı çeşitli biçimleriyle, insan hakları, çevrenin geliştirilmesi ve korunması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Katılım hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 21. maddesinde ve diğer bir çok uluslararası belgede ifadesini bulmuştur. Birleşmiş Milletler sistemi, halk katılımının çevrenin korunması açısından önemini çok uzun zamandır tanımaktadır, bu özellikle 1972 Stockholm Bildirgesi'nde, Birleşmiş Milletlerin 1975'deki Kalkınmada Halk Katılımı adlı çalışmasında (Bakınız, Popular Participation in Decision Making for Development, United Nations publication, Sales No. E.75.IV.10 (1975), 1992 Rio Bildirgesinde, Gündem 21'de, ve 1993 Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı'nda açıkça belirtilmiştir.

218. Özel Raportör, halk katılımının eğitim hakkı ve bilgi edinme hakkıyla yakından bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır: çevre eğitimi ve gerekli bilgiye erişim olmadan, halk katılımı anlamsızdır.

219. Birleşmiş Milletler sisteminde, halk katılımı meselesi kalkınma hakkı bağlamında oldukça büyük önem kazanmıştır. Özellikle bakınız, Hükümetleri, toplumun tüm unsurlarının toplumsal ve ekonomik kalkınma projelerine katılımının sağlanması için gerekli tedbirleri almaya çağıran Birleşmiş Milletler Toplumsal Gelişme ve Kalkınma Bildirgesi, 11 Aralık 1969 tarihli 2542 (XXIV) sayılı Genel Kurul kararı. Halk katılımı hakkındaki uluslararası seminer'den (Ljubljana, 1982) sonra, halk katılımı, insan hakları meselesinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Genel Kurul, İnsan Hakları Komisyonu'ndan halk katılımı konusunu daha geniş bir çerçevede ele almasını istemiştir (3 Aralık 1983 tarihli, 37/55 sayılı Genel Kurul kararı). Bakınız, örneğin, E/

CN.4/1985/10 and Add.1 and 2; E/CN.4/1991/11. Halk katılımı, Dünya Doğa Şartı'nın, ve Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi'nin önemli bir parçasıdır. (bakınız, yukarıda adı geçen II. Bölüm, Kısım C).

220. Çevre meselelerinde katılımın niteliği ve doğru zamanda olup olmadığı önemlidir. Çevresel yıkım kolayca telafi edilemez. İnsanlar çevresel yıkımı önleyebilmelidir. En azından, insanlar, özellikle çevresel etki değerlendirme sürecinde, ve zarar oluşmadan önce, çevreyle ilgili karar alma süreçlerinden haberdar olma ve bu süreçlere katılma hakkına sahip olmalıdırlar. Katılım, sözlü ve yazılı açıklama isteme hakkını da içermelidir. İnsanlar ayrıca müteakip projelere ve çevresel durumun denetlenmesi sürecine de katılabilmelidir. Zararı önlemek, ya da zarar halihazırda meydana gelmişse yardım sağlamak amacıyla, insanlar, katılım hakkının sağlanmamasından kaynaklanan hak ihllallerini de içeren insan hakları ihllalleriyle ilgilenen mahkemelerde ve diğer kurumlarda çözüm arama hakkına sahip olmalıdırlar.

221. İnsanların büyük kısmının karar alma süreçlerine katılımı engellense de, çevreyle ilgili faaliyetlerin her aşamasında bireylerin ve grupların katılımına izin veren, gittikçe büyüyen ulusal ve uluslararası boyutta bir yönelim vardır, ve bu yönelim uluslararası finans kuruluşlarında da gözlemlenmektedir. Çevresel etki değerlendirme süreçleri, halk katılımının sağlanması açısından oldukça etkili olagelmıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı, halk katılımına güçlü bir vurgu yaparak, çevresel etki değerlendirme süreçlerine dair bir dizi hedef ve ilke belirlemiştir. UNEP/Z/ Ser.A/9 (1989).

222. Çevresel karar alma süreçlerine katılımı haksız olarak engelleyen çeşitli mekanizma ve yöntemler Özel Raportör'ün dikkatine sunulmuştur. Çevresel etki değerlendirme süreçlerinde ve yargı mekanizmalarında yer alma hakkının yadsınması, çevresel meselelere halk katılımının engellenmesinde oldukça etkili bir yöntemdir, çünkü ilkin zararın önlenmesi olanağını yadsımakta, ve ikinci olarak da tazminat ve diğer tür çözüm olanaklarını reddetmektedir. Gruplar ve bireyler bu tür süreçlerin dışında tutulabilirler, çünkü varolan ya da gerçekleştirilmesi önerilmiş faaliyetlerden yeterince etkilenmedikleri ya da zarar görmedikleri düşünülmektedir. Bir ülkedeki kişiler ya da gruplar, onları etkileyen çevresel sorunların doğduğu başka bir ülkedeki süreçlere katılım hakkına sahip olmayabilirler. Uluslararası forumlar bu tür katılımı oldukça geniş bir şekilde yorumlamışlardır. Örneğin, çevresel konularda, Inter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu, "çıkar grubu" veya " ilgili vatandaş" girişimlerine izin vermektedir; Avrupa Konseyi, zarardan etkilenen kurban bireylere veya bu kurbanların akrabalarına bu hakkı tanımaktadır, halbu ki gruplar ya da sivil toplum örgütleri de kurban olabilir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu kolektif katılımı mümkün kılmaktadır, fakat gruptaki tüm bireylerin

aynı zarardan muzdarip olmaları gerekmektedir. Özel Raportör, ulusal mahkemelere, Avrupa insan hakları kuruluşlarına, Inter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'na ve Birleşmiş Milletler insan hakları kuruluşlarına getirilen birçok davayı incelemiştir. (Bakınız, E/CN.4/Sub.2/1992/7 ve E/CN.4/Sub.2/1993/7). Özel Raportör'e göre, çevresel meselelere halk katılımını güçlendirmek ve insan haklarını daha iyi koruyabilmek için çevresel etki değerlendirme süreçlerinde ve yargı mekanizmalarında yer alma hakkı oldukça geniş bir şekilde sağlanmalıdır.

223. Halk katılımı ve çevre meselesi aşırı yoksulluk durumuyla yakından bağlantılıdır. En yoksul kesimler çevresel tehlikelerden en fazla etkilenen kesimlerdir, fakat karar alma mekanizmalarına, denetleme süreçlerine ve müteakip faaliyetlere nadiren dahil edilirler. Genellikle yargı yollarına başvurmak için gerekli olanakları yoktur. Devletler ve uluslararası toplum, ekonomik durumlarına bakılmaksızın çevresel tehlikelerden etkilenmiş tüm insanların karar alma süreçlerine ve ilişkili faaliyetlere katılımını ve yargı süreçlerine başvurmak için gerekli yollara sahip olmalarını sağlamalıdır.

I. Örgütlenme Özgürlüğü

224. Örgütlenme özgürlüğü hakkı, çevreyle ilgili meselelere katılımın ve genel olarak etkin halk katılımının önemli bir parçasıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 20. maddesi, ve Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 21. maddesi, toplantı ve örgütlenme özgürlüğünü temel bir insan hakkı olarak tanımlamışlardır. Çevresel bağlamda, bu haklar, çevrenin korunması, çevresel tehlikelerden zarar görmüş insanların haklarını korunması ve çevresel amaçların desteklenmesi amacıyla başkalarıyla birlikte özgürce ve barış içinde örgütlenme özgürlüğünü kapsamaktadır.

225. Gündem 21'in 29. bölümünde değinildiği gibi, örgütlenme özgürlüğü işçilerin durumuyla özellikle bağlantılıdır. Örgütlenme hakkı, iş yerinde çevresel sağlık ve güvenlik hakkının korunması ve uygulanması hedefinin işçiler tarafından gerçekleştirilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Sendikaların dışında, sivil toplum örgütleri gibi gruplar ve örgütler de çevresel sorunları çözmek için gerekli insani ve finansal kaynakları harekete geçirmek amacıyla örgütlenme özgürlüğü ve ifade özgürlüğü hakkına sahiptirler.

J. Kültürel Haklar

226. Çevresel bozulma ve kültürel hakların kullanılması arasındaki ilişkinin, eğitim hakkı, bilgi edinme hakkı, ifade özgürlüğü, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı, ve kamusal hayata ve karar alma süreçlerine katılım hakkı ile sıkı sıkıya bağlantılı birçok farklı boyutu vardır. Kültürel haklar, birçok uluslararası insan hakları belgesi tarafından sağlanan boş vakit hakkı açısından da ele alınabilir, bu tür bir bakış açısı dünya kültürel mirasının korunması hakkının doğmasına yol açmıştır.

227. Yaklaşık 20 yıl önce, UNESCO Genel Direktörü, kültür ve insan çevresi arasındaki bağlantı hakkında aşağıdaki yorumu yapmıştır: Genel Sekreter'in Raporu: "İnsanlığın bilimsel ve teknolojik ilerlemesi, ve entellektüel, manevi, kültürel ve moral gelişmesi arasında bir denge kurulmalıdır" (E/CN.4/1199), İnsan Hakları Komisyonu'nun otuz ikinci oturumu, 1976, s. 37.

"... Doğal çevrenin bozulması, ve daha da önemlisi, sanayileşmiş ülkelerdeki çok sayıda insanın bu doğal çevreye yabancılaşması, kültüre yönelmiş büyük ve ciddi bir darbedir. Eğer insan, soluduğu havadan, yıkıldığı nehirden, baktığı gökyüzünden ve bu gibi hayatını oluşturan en temel güdülerden kendiliğinden doğan bir saflık imgesi alamazsa, nasıl saf bir düşünce yaratabilir? Eğer insan dışındaki sessizlik ve huzurdan mahrum bırakılırsa, içinde fısıldayıp duran sırları nasıl işitebilir? Kargaşa ve gürültü arasında nasıl düşüncelere dalabilir? Düzensizce akıp duran bir devrimin ortasında kendini nasıl bulabilir? Ve bir çok hayvan türünün kaybolduğu, bitkilerin evlerimizden uzağa ve daha uzağa kaçtığı, ve insanın kendi yıkıcı varlığının belirtileri ve sonuçlarıyla gittikçe daha fazla yüz yüze geldiği bir dünyada, insan hangi yeni keşiflere adım atabilir, hangi mucizelerin peşinden gidebilir?"

228. Bu noktada, kültür varlıklarının korunması ve bu alanda UNESCO'nun oynadığı önemli rol hatırlanmalıdır. UNESCO Tüzüğü, "savaşlar zihinlerde başladığı için, barışın müdafaası da zihinlerde inşa edilmelidir" ve barış insanların düşünsel ve ahlaki dayanışması üzerine kurulmalıdır, diye belirtmektedir.

229. 14 Kasım 1970'de, on altıncı oturumunda, UNESCO Genel Konferansı, "Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Önlemlere İlişkin Sözleşme" yi kabul etti. Bu anlaşmaya göre, "kültür varlığı" terimi, "her bir devlet tarafından belirlenmiş, arkeolojik, tarih öncesi, tarihi, edebi, sanatsal veya bilimsel

öneme sahip, dini ya da din dışı, valıklar” anlamına gelmektedir. Bu belgenin 1. maddesi, korunmaya alınan kültürel varlık kategorilerini listelemektedir.

230. 16 Kasım 1972’de, UNESCO gözetiminde “dünya kültürel ve doğal mirasının korunması” hakkında başka bir anlaşma daha imzalandı. Bu anlaşma, 17 Aralık 1975 tarihinde yürürlüğe girmiştir, ve UNECO’nun bu alandaki faaliyetlerini bir sisteme bağlamakta, ve çevresel bozulma tarafından tehdit edilen doğal mirasın korunması için gerekli işbirliğinin metodlarını tanımlamaktadır.

231. Sözleşme, tarih, sanat, bilim ve estetik açısından çok önemli evrensel değere sahip kültürel ve doğal mirası kapsamaktadır. Sözleşme iki temel ilke tespit etmiştir: sözleşmeye taraf olan her devlet, topraklarındaki dünya mirasının korunması için gerekli her türlü önlemi almak zorundadır; ve taraf devletler, uluslararası toplumun bu mirasın korunması ve muhafazası için işbirliği yapması gerektiğini kabul ederler. Bu amaçla, her devlet, topraklarındaki kültürel ve doğal mirası oluşturan korunması gereken varlıkların bir envanterini çıkarmakla yükümlüdür. Sözleşme uyarınca oluşturulan Dünya Mirası Komitesi, dünya mirasının parçası olan varlıkları belirlemekle, ve durumlar gerektirdiğinde, varlıkları, yokolmaya, bozulmaya, yıkıma, terkedilmeye, doğal felaketslere, veya silahlı çatışmalara karşı korumak amacıyla bir “Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi” yayınlamakla yükümlüdür (madde 11).

232. Sözleşmeye göre, “kültürel ve doğal mirası oluşturan varlıklardan herhangi birinin bozulması ya da yokolması, tüm dünya uluslarının mirasının yoksullaşması demektir”. Taraf devletler, kültürel ve doğal mirasın bulunduğu ülkelerin egemenliklerine saygıdan ötürü, bu mirası korumak, ve muhafaza etmek için gerekli tedbirleri alacaklarını, ve doğrudan ya da dolaylı olarak bu mirasa zarar verecek kasıtlı eylemlerden kaçınacaklarını beyan ederler (bakınız madde 6).

233. Bir dizi uluslararası belgede tanınan kültürel haklar ve diğer ilişkili haklar, herkesin “toplumun kültürel hayatına özgürce katılma, sanattan zevk alma, bilimsel gelişmeyi ve yararlarını paylaşma” hakkına sahip olduğunu (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, madde 27), ve her kültür “saygı duyulması ve korunması gereken değerlere ve haysiyete sahip olduğundan”, bu kültürleri geliştirmenin herkesin “hakkı ve ödevi” olduğunu ifade ederler (Uluslararası Kültürel İşbirliği İlkeleri Bildirgesi, madde 1). 4 Kasım 1966’da, UNESCO Genel Konferansı’nın kırkıncı oturumunda ilan edilmiştir. Bakınız “ Uluslararası Belgeler Derlemesi” (A Compilation of International Instruments), Birleşmiş Milletler, Satış No. E.93.XIV.1, s. 591-594.

234. Bu çerçevede, dışa yönelik veya tamamiyle büyüme odaklı kalkınma modelleri, kültürlerin başka kültürler tarafından yutulması, ya da ulusal, etnik, dilsel ya da dinsel azınlıklarla veya yerli halklarla yakından bağlantılı kültürlerin tehlikeye atılması riskini taşırlar. Özel Raportör, gelişme ve ilerlemeye karşı çıkan, ve insan haklarını olumsuz etkileyen geleneksel alışkanlıkların ortadan kaldırılması gerektiğinin farkında olsa da, sürdürülebilir kalkınmanın, ancak bireylerin, grupların ve halkların özlemlerini dikkate aldığı, ve kültürel kimliklerini ve varoluş yollarını koruduğu sürece gerçekten anlamlı olabilceğini düşünmektedir.

BÖLÜM VI. SONUÇLAR VE TAVSİYELER

A.

Sonuçlar

235. Çevre sorunları, artık sadece sanayileşmiş ülkeleri etkileyen kirlilik açısından düşünülmemekte, daha çok gezegenimizi, tüm insanlığı ve de gelecek nesilleri tehdit eden dünya çapında bir tehlike olarak görülmektedir. Bugün, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde önlem ve faaliyetlerin alınmasını gerektiren çevresel sorunların yaygın, ciddi ve karmaşık karakteri hakkında dünya çapında bir bilinçlilik ve farkındalık vardır.

236. Çevresel sorunların küresel karakterine dair farkındalık, gezegen için tehlikeler yaratan, insanların yaşam koşullarını tehdit eden, temel haklarını zedeleyen fenomenlerin anlaşılması yönünde yapılan ilerlemeyle doğrulanmaktadır. Bu fenomenler, sadece doğal çevreyle (su, hava, atmosfer, denizlerin, okyanusların, ve nehirlerin kirliliği; ozon tabakasının incilmesi; iklim değişiklikleri) ve doğal kaynaklarla (çölleşme, ormansızlaşma, toprak erozyonu, belirli hayvan türlerinin yokolması; flora ve faunanın bozulması; yenilenemez kaynakların tükenmesi, vb.) değil, aynı zaman da nüfus ve insan yerleşimleri (barınma, şehir planlaması, demografi, vb.) ve insan haklarıyla da (insan çevresi, yaşam, iş ve sağlık koşulları, temel hakların kullanım için gerekli koşullar) ilgilidir.

237. Bu fenomenlere, insan haklarıyla ilgi yönleri de dahil olmak üzere çok boyutlu yönlerini kapsayarak yaklaşan bir bakış açısı sayesinde, çevre hukundan çevresel haklara doğru bir geçiş mümkün olmuştur. Bu geçiş, 1. ilkesinde “İnsanın, haysiyetli ve mutlu bir yaşamı mümkün kılan nitelikte bir çevrede, özgürce, eşitlik içinde ve yeterli yaşam koşullarına sahip olarak yaşamaya hakkı vardır, ve insan, şimdiki ve gelecekteki nesiller için çevreyi korumak ve geliştirmekle yükümlüdür” diyen 1972 Stockholm Bildirgesi’nde açıkça ifade edilmiştir.

238. O zamandan beri, çevresel hakların hukuki temelini sağlamlaştıran, ve çevrenin korunması, kalkınma ve insan haklarının geliştirilmesi arasında varolan içkin bağlantıya vurgu yapan önemli sayıda ulusal, bölgesel ve uluslararası belge oluşturulmuştur.

239. Özel Raportör, elindeki olanaklar izin verdiği ölçüde, çevresel hakları destekleyen hukuki belgeleri toplamaya, ve çevrenin korunması ile insan hakları arasında varolan ilişkileri aydınlatmaya çalışmıştır. Hükümetlerden, Birleşmiş Milletler kuruluşlarından, özelleşmiş kurumlarından, hükümetler arası kuruluşlardan ve sivil toplum örgütlerinden raporunun hazırlanmasında oldukça yararlı olan, çalışmalar, muhaberat, bilgi, ve yorumlar almıştır.

240. Bu araştırma, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde tanınan çevresel hakların evrensel olarak kabul edildiğini göstermiştir.

241. Ulusal düzeyde, çevrenin korunmasıyla ilişkili belirli hükümler içeren 60'ın üzerinde anayasa Özel Raportör'ün dikkatine sunulmuştur; bunlardan bazıları, devletler ve kurumlarına görevler yükleyen, ve bireyleri ve toplumun organlarını haklar ve sorumluluklarla donatan tatminkar bir çevre için hakkı açık bir biçimde tanımışlardır. Sayıları gittikçe artan ulusal yasalar, çevre hakkını sağlamak için gerekli kanunların ve düzenlemelerin çerçevesini geliştirmişlerdir, ve bu hakkın muhteviyatını, uygulanması için gerekli yollar ve araçları, ve etkin bir şekilde kullanılabilmesinin sağlanması için gerekli tedbirleri belirtmişlerdir. Bir kaç anayasa, insan hakları ve temel özgürlüklerle ilgili bölümlerinde, sağlıklı çevre hakkını tanımışlar, bu hakkı teminat altına almışlar, ve hatta bazı durumlarda kanuni müracaat hakkı (rücu hakkı) ve dilekçe hakkını da (istida hakkı) sağlamışlardır. Bazı ülkeler, çevreye karşı işlenen suçlar için cezalar getirmişler, ve ulusal yasalara kurbanlar için tazminat hakkı ilkesini koymuşlardır. Bunların yanında, çevreye verilen zararların önlenmesi için gerekli araçların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi yönünde bir eğilim vardır.

242. Bölgesel düzeyde ve dünya çapında, tatminkar bir çevre için hakkın bir insan hakkı olarak tanınması, hem kural ve kanunlara dair gelişmelerde, hem de insan hakları kuruluşlarının faaliyetlerini biçimlendiren “çevresel kaygılarda” yansımaktadır. Yasal bağlayıcılığı olan çok az belge, çevre ve insan hakları arasında bir ilişki kurmuş olmasına rağmen, bölgesel ve uluslararası insan hakları kuruluşları, tatminkar bir çevre için hakkın sağlam bir şekilde yerleşmesini ve çevresel nedenli insan hakları ihlallerinin tanınmasını sağlayacak prosedürel temeller

geliştirmektedirler. Bu kuruluşlar, çevresel etmenlerin vesayetlerindeki belgelerde belirtilen insan haklarının kullanılmasını engelleyebileceğini göz ardı etmemektedirler. Diğer taraftan, aynı kuruluşlar, özellikle de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, belirli durumlarda, çevrenin korunması amacıyla kamusal çıkarlar lehine özel mülkiyete getirilen sınırlamaları meşrulaştırmaktadırlar.

243. İnsan hakları kuruluşlarının faaliyetlerinin ve bu çalışmayla ilişkili diğer alanların incelenmesi, çevresel hakların kapsamının ana hatlarının belirlenmesini mümkün kılmıştır. Siyasi, medeni, toplumsal, ekonomik veya kültürel olsun, ve bireysel olarak ya da topluluk olarak kullanılсын, birçok insan hakkı çevresel bir perspektiften uygulanabilir. Özel Raportör, her ne kadar herşeyi kapsamasa da, bu hakların bir listesini çıkarmıştır, çevrenin ve bu hakların kullanılmasının etkilerini değerlendirmeye çalışmıştır.

244. Tatminkar bir çevre için hakkın diğer insan haklarına bağlantısını analiz etmesi, Özel Raportör'e bu hak ve kalkınma hakkı arasında varolan yakın bağlantıyı vurgulama fırsatı vermiştir. Gerçek şudur ki, eğer ulusal ve uluslararası düzeyde kalkınmayla ilişkili sorunları görmezden gelirse, tatminkar bir çevre için hakkın tanınmasıyla bağlantılı "ekolojik hakların" kabulü meselesini tam olarak anlayamayız. Bu ayrıca tüm insan haklarının bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı durumuyla da bağlantılıdır.

245. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma için dünya çapındaki ortak işbirliğinin temelini oluşturan, ve halkların otodeterminasyon hakkının, ve baskı, zulüm ve işgal altındaki halkların çevresel ve doğal kaynaklarının korunmasına dair görevlerin, ve gerçekleştirdikleri veya denetimleri altındaki eylemlerin çevreye zarar vermediğinden emin olunan devletlerin kendi kaynaklarını kendi çevresel politikalarıyla uyumlu bir şekilde kullanmalarına dair egemenlik haklarının tanınmasını sağlayan üzerlerinde mutabakata varılmış özellikler de unutulmamalıdır.

246. Dünya çapındaki ortak işbirliği, paylaşılan fakat "kirleten öder" prensibi üzerinde temellendirilmiş olan, sanayileşmiş ülkelerin özel sorumlulukları, ve gelişmekte olan ülkelerin sorunları ve ihtiyaçlarına göre faklılaştırılmış bir sorumluluk ilkesi oluşturmuştur. Bu işbirliği, ayrıca, gelişmekte olan ülkelere yeni ve ek kaynakların aktarılması, ve bu ülkelerin dış borç sorunlarının adil bir çözüme kavuşturulması için çağrıda bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, bu bağlamda, borçların ortalık hisselerine ve ekolojik yatırımlara dönüştürülmesi gibi yenilikçi önlemler alınması için çağrıda bulunmuştur. Ayrıca, genel olarak kabul edilmektedir ki, sürdürülebilir ve çevreyle uyumlu ulusal ve uluslararası kalkınma stratejileri,

finansman, veya kalkınma yardımı sağlanmasında yeni şartlar empoze edilmesi, ya da haksız ticaret engelleri konulması için bahane olarak kullanılmamalıdır.

247. Aynı zamanda, dünya çapındaki ortak işbirliği, şimdiki ve gelecekteki nesillere karşı yükümlülükler getirmekte, ve bireyler, gruplar ve halkları da bu yükümlülüklerle paralel haklarla donatmaktadır. Kalkınma hususunda, devletler, diğer kurumlar, ve uluslararası kuruluşlar, diğer sorumluluklarının yanında, çevreye zarar veren faaliyetlerden uzak durmak, ve çevreyi korumak için olumlu tedbirler almakla yükümlüdürler. Özellikle, kalkınma projelerinin, doğrudan ya da özgürce seçilmiş temsilcileri aracılığıyla karar alma süreçleri hakkında bilgilenme ve bu süreçlere katılma hakkına sahip olan halkların temel hakları ve çevre üzerindeki etkileri hakkında çalışmalar yapılması gerektiği kabul edilmiştir. Son olarak, savunmasız grupların, bir çok ülke tarafından uygulanan yapısal uyum programlarının ve ekonomik reformların olumsuz sonuçlarından korunması gerektiği ifade edilmiştir. Özel Raportör, uluslararası finans kuruluşlarında, bu meselelere dair sorumlulukların üstlenilmesi yönünde önemli değişikliklerin meydana gelmeye başladığına işaret etmektedir.

248. Yaşam hakkı, sağlık hakkı, yeterli bir yaşam standardı hakkı, yeterli besin, barınma, eğitim, çalışma hakları, kültürel haklar, ayrımcılığa uğramama hakkı, haysiyet hakkı, bireylerin kişilikleri doğrultusunda gelişim hakları, kişilerin ve ailelerin güvenlik hakkı, kalkınma ve barış hakları gibi bir dizi insan hakkı üzerinde çevresel hasarlar doğrudan etkilere sahiptir.

249. Bu çerçevede, bazı insanların, halkların, ya da grupların, insanlar, ya da savaşlar ve silahlı çatışmalar tarafından yaratılan çevresel tehlikeler ve doğal felaketlere karşı ne kadar savunmasız olduğu vurgulanmalıdır. Özel Raportör, yoksulların, azınlıkların, kadın ve çocukların, göçmen işçilerin ve ailelerinin, mültecilerin, yerlerinden edilmiş insanların, genelde en fazla etkilenenler ve en az korunanlar olduğuna işaret etmiştir. Zehirli maddelerin ve atıkların, gelişmekte olan ülkelere transferi de ciddi bir kaygı oluşturmaktadır.

250. Özel Raportör, yerli halkların toprakla ve çevreyle olan yakın bağlarını, ve çevresel tehlikelere karşı savunmasızlıklarını belirtmiştir. Yerli halkların haklarının etkin bir şekilde korunmasının gerekliliğini vurgulamakta, ve Yerli Halklar hakkında Çalışma Grubu tarafından sonuçlandırılan taslak bildirgenin acilen benimsenmesi çağrısında bulunmaktadır.

251. Bu durumun diğer yönünden bakıldığında ise, insan hakları ihlalleri çevreye zarar vermektedir. Bu durum, halkların otodeterminasyon hakkı, zenginlik ve doğal kaynaklarını

kullanılma hakkı, kalkınma, katılım, çalışma, bilgi edinme hakları, toplantı hakkı, örgütlenme özgürlüğü, ve ifade özgürlüğü için de geçerlidir.

252. Yukarıda değinilenlerin ışığında, Özel Raportör, tatminkar bir çevre için hakkın etkin bir şekilde uygulanmasının, çevrenin korunması, ve kalkınma hakkının temini için sarfedilen çabalardan ayrılamayacağını düşünmektedir. Çevre hakkının gerçekleştirilmesi ayrıca, bütün insan haklarının kullanılmasını teminat altına almayı amaçlayan kararlı bir eylem ortaya konmadan da başarılmaz.

253. Çevre hakkına uygulanabilir bir nitelik kazandırmak için, bu hakkın maddi kısımlarının (kalkınma, yaşam, sağlık, çalışma hakları, vb.) uygulanmasına yönelik kalkınma stratejilerine ihtiyaç vardır. Bunlar, usule ait yönlerin (hukuk yolu, örgütlenme ve toplantı hakkı, ifade özgürlüğü, kanuni müracaat hakkı, vb.) geliştirilmesiyle birlikte ortaya konmak zorundadır.

254. Tatminkar bir çevre için hakkın uygulanması, her düzeyde herkesin taahhüdünü ve katılımını gerektirmektedir; bu, ilk çevresel eğitimin verildiği aile içinde başlamalıdır. Bu hakkın uygulaması, etkin ulusal hukuki yolların varlığına; bu hakkın korunmasını sağlayacak yerel idari ve öteki mahkemelere, ulusal kurumlara ve ombudsmanlara da bağlıdır. Özel Raportör, bir çok ülkede bu tür hukuki müracaat yollarının gelişmekte olduğunu memnuniyetle ifade etmektedir.

255. Tatminkar bir çevre için hak, ayrıca, bilgi edinme, eğitim ve karar alma süreçlerine katılım haklarına yeni bir boyut kazandıran bir önlem hakkıdır da. Telif hakkı, tazminat hakkı, kurbanlar için rehabilitasyon hakkı gibi haklara duyulan gereksinimler, önleyici tedbirlerin yokluğundan kaynaklanan özel sorumluluklar açısından ele alınmalıdır.

256. Tatminkar bir çevre için hak, ayrıca, gelecek nesillerin yararı için çevrenin korunması hakkı anlamına da gelmektedir. Bu geleceğe yönelik boyut, insan haklarına, Birleşmiş Milletler Şartı'nda, ve 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'de somutlaştırılan esas hedeflerini ve amaçlarını ifade etmektedir. Bu, kamusal makamlara, bireylere, örgütlere ve sivil toplumun diğer unsurlarına yükümlülükler getirirken, genel çıkarlar için bu haklara makul sınırlamalar getirecek olan yeni bir "insan hakları kamusal düzeninin" habercisi olmaktadır.

257. Çalışmasını sonuçlandırmak için, Özel Raportör, Sayın A. Kiss'in, uluslararası hukukun değerlere, bu yüzyılın temel değerleri olan çevre ve insan haklarına dayanması gerektiğine dair görüşlerini aktarmak istemektedir. Özel Raportör bu görüşü paylaşmakta, ve bu değerlerin, uluslararası düzeyde ve tüm düzeylerde barış, eşitlik, gelişme, toplumsal adalet, ve katılımcı demokrasi gibi çeşitli payandalar üzerinde yükselen dünya çapında bir fenomen olarak görülen kalkınmayla içkin bir şekilde bağlantılı olduklarını belirtmektedir. Barış, ekonomi, çevre, toplumsal adalet ve demokrasinin beş boyutunu kapsayan Mayıs 1994'de sunduğu kalkınma için gündem listesinde Genel Sekreter tarafından hatırlatıldığı gibi, "barış olmadan, insan enerjisi yaratıcı bir şekilde kullanılamaz; ekonomik büyüme olmadan, maddi rehafta sürekli ve yaygın bir gelişme sağlanamaz; çevresel koruma olmadan, insan yaşamının sürekliliğinin temeli aşınacaktır; toplumsal adalet olmadan, gittikçe artan eşitsizlikler toplumsal bütünlüğü tehdit edecektir; özgür siyasi katılım olmadan, kalkınma kırılğan ve devamlı tehlikede olacaktır".

B.

Tavsiyeler

258. Fakat, tatminkar bir çevre için hakkın "insan hakları" bileşeni, bölgesel ve uluslararası belgelere uyulması amacıyla varolan mekanizmalar dahilinde çeşitli kurumlar tarafından hemen uygulamaya konulmalıdır. Bu kuruluşlarda geliştirilen uygulamalar belirleyicidir, ve çevre hakkının içeriği, bu hakkın uygulanması için gerekli yöntem ve araçlar, ve prosedürel yönler üzerine daha derin ve net bir şekilde odaklanan bir anlayışı yaratmalıdırlar.

259. Özel Raportör, çeşitli insan hakları kuruluşlarına, ilgileri dahilindeki alanlarda, sorumlulukları altındaki insan haklarının çevresel boyutlarını incelemelerini tavsiye etmektedir. Özel Raportör, özellikle, aşağıdaki temaların, ilgili kuruluşlar, komiteler, çalışma grupları ve özel raportörler tarafından düzenli olarak tetkik edilmesi ve incelenmesini önermektedir:

(a) Kadının Statüsü Komisyonu ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi

Komitesi : kadın hakları ve çevre, fiili ayrımcılığa yol açan ve karar alma süreçlerine katılımı engelleyen etmenleri vurgulayarak;

(b) Çocuk Hakları Komitesi: çevresel tehlikelere karşı çocukların savunmasızlığı; sokak çocukları meselesine özel bir önem verilerek, çevresel bozulmaya karşı çocukların korunması; çevrenin korunması amacıyla çocukların eğitimi;

(c) Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Komitesi-CERD: ırk ayrımcılığı ve çevre, ve özellikle toplumsal olanaklardan yoksun, ve marjinal grupların çevresel tehlikelere daha fazla maruz kalmaları. Ayrıca, Komite, Her Türklü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'ne

uygun olarak, kendisine gelen şikayetlerin ele alınması için uygun bir içtihat hukuku oluşturabilir;

(d) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi: Komite, çevrenin, komitenin sorumluluk alanındaki insan haklarıyla etkileşimini belirlemek amacıyla, genel yorum ve açıklamaları düzenleyebilir. Ayrıca, halihazırda sürdürülen çalışmalar çerçevesinde, Komite, bireylerin ve devletlerin öne sürdüğü şikayetlerin halli için oluşturulan protokoller aracılığıyla kurulan prosedürlere, çevresel meselelere dair muhaberatın dahil edilmesi olanağını araştırıp, inceleyebilir;

(e) İnsan Hakları Komitesi: Komite, yaşam hakkıyla ilgili genel yorumlarını çevresel meseleleri de içine alacak şekilde genişletebilir, ya da medeni haklar, siyasi haklar ve çevre arasında varolan bağları tanımlayan genel bir yorum formüle edebilir. Ayrıca, Komite, şikayetlere çözüm bulma ihtiyacından yola çıkarak, çevresel meselelerle uğraşacak bir içtihat hukuku oluşturabilmelidir;

(f) Kalkınma Hakkı Çalışma Grubu: çevre, borç, kalkınma; kalkınma, çevre ve finansman kurumları; insanların, kalkınma ve çevre faaliyetlerine, ve yapısal uyum programlarına katılımı; çevrenin ve toplumsal olanaklardan yoksun nüfusların ve grupların üzerindeki etkiler;

(g) Bireylerin, grupların ve toplumsal organların, evrensel olarak tanınmış insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi ve iyileştirilmesine dair hak ve sorumlulukları üzerine bir bildirge hazırlamaklar görevlendirilmiş Çalışma Grubu: Grup, çevrenin korunmasına dair hak ve ödevlere ilişkin belirli hükümlerin dahil edilmesi üzerine düşünebilir;

(h) Belli konular hakkındaki sorunlar üzerine çalışan çalışma grupları, özel raportörler, ve ülke raportörleri, sorumluluklarının kapsadığı alanlarda, çevrenin insan haklarının kullanımı üzerindeki etkilerini dikkate alabilir, hak ihlallerinin gözlemlendiği durumların düzeltilmesi için uygun tedbirler üzerine düşünebilir, ve özellikle telafi, tazminat ve rehabilitasyon konularında kurbanların haklarına kavuşmalarına yardım edebilirler.

260. Çevrenin insan haklarının kullanımı üzerindeki etkilerine gösterilen ilgi, insan hakları kuruluşlarının şimdiden başvuru kurumlarına haline geldikleri, ve gittikçe artan bir şekilde konu hakkında hüküm vermeye ve karar bildirmeye davet edildikleri, anlamına gelmektedir. Birbirlerinden tamamen farklı uygulamaları önlemek amacıyla, ve varolan kurumların farklı yetkinlik alanlarından dolayı kaçınılmaz olarak farklı şekillerde ele alınacak olan çeşitli durum ve olaylara yönelik kapsayıcı, bütünlüklü, ve eşgüdümlü bir yaklaşımın geliştirilmesini sağlamak amacıyla, aşağıdaki çözümler önerilmektedir:

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Merkezi içinde, meseleyle ilgilenecek bir Koordinasyon merkezi kurulmalıdır;

İnsan Hakları Komiyonu'nun bir özel raportörü, belirli konularda çalışan özel raportörlere genelde tanınan yetkilere benzer yetkiler verilerek atanmalıdır.

Tatminkar bir çevre için hakkın, insan hakları kuruluşlarının faaliyetlerine rasyonel bir şekilde dahil edilebileceği yollara ve yöntemlere dair pratik tavsiyelerin şekillendirilmesine yardım etmek amacıyla İnsan Hakları Merkezi'nin nezaretinde bir seminer düzenlenmelidir.

261. Özel Raportör, bu raporun ekinde yeralan insan haklarına ve çevreye dair illkeler taslak bildirgesini Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Altkomisyonu'na ve İnsan Hakları Komisyonu'na sunarken, bu taslağın, herkes için barış, kalkınma ve ilerleme sağlanması amacıyla dünya çapında oluşan işbirliğinin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlanan çevre hakkını pekiştirip sağlamlaştıracak bir dizi norm ve ilkenin -içinde bulunduğumuz Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk On yılı süresince- benimsemesinde Birleşmiş Milletlere yardımda bulunacağını ummaktadır.

EK I

İNSAN HAKLARINA VE ÇEVREYE DAİR TASLAK İLKELER

Giriş

Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Viyana bildirgesi ve İnsan Hakları Dünya Konferansı Eylem Programı, ve diğer ilgili uluslararası insan hakları belgelerinin kılavuzluğunda,

Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Stockholm Bildirgesi, Dünya Doğa Şartı, Çevre ve Kalkınma için Rio Bildirgesi, Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma için Eylem Programı, ve diğer uluslararası çevre hukuku belgelerinin de rehberliğinde,

Kalkınma hakkını temel bir insan hakkı olarak tanıyan, ve insanın, kalkınmanın ana öznesini oluşturduğunu ifade eden Kalkınma Hakkı Bildirgesi'nin de kılavuzluğunda,

Uluslararası insani hukukun temel ilkelerinin rehberliğinde,

Bütün insan haklarının evrenselliğini, bölünmezliğini ve karşılıklı bağımlılığını beyan ederek,

Sürdürülebilir kalkınmanın, kalkınma hakkıyla, ve güvenli, sağlıklı ve ekolojik olarak güçlü çevre için hakla bağlantılı olduğunu tanıyarak,

İnsanların kendi siyasi tercihlerini özgürce belirleyebilme, ve ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimlerini gerçekleştirebilme hakkına sahip olduklarını ifade eden Halkların otodeterminasyon hakkını vurgulayarak,

Yoksulluğun, yapısal uyum ve borç programlarının, ve uluslararası ticaret ve fikri mülkiyet rejimlerinin neden olduğu çevresel zararların insan hakları üzerindeki ağır sonuçlarını ciddi bir şekilde dikkate alarak,

Çevresel zararların tersine çevrilemez özelliğinin, bu zararların önlenmesine yönelik özel bir sorumluluğu gerektirdiğini kabul ederek,

İnsan hakları ihlallerinin çevresel bozulmaya, ve çevresel bozulmanın da insan hakları ihlallerine neden olmasını dikkate alarak,

Aşağıdaki ilkeler beyan edilmektedir:

Bölüm I

1. İnsan hakları, ekolojik olarak sağlam bir çevre, sürdürülebilir kalkınma ve barış, karşılıklı olarak bağımlı ve bölünmez bir bütün oluşturmaktadır.

2. Herkes, güvenli, sağlıklı ve ekolojik olarak güçlü bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Bu hak ve medeni, kültürel, siyasi ve toplumsal hakları içeren diğer insan hakları, evrenseldir, karşılıklı bağımlıdır ve bölünmezdir.

3. Hiç kimse , çevreyi etkileyen eylem ve kararlar hususunda, herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmamalıdır.

4. Herkesin, bugünkü nesillerin ihtiyaçlarını adil bir şekilde karşılamaya muktedir, ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını adil bir şekilde karşılayabilme haklarına zarar vermeyecek bir çevreye sahip olmaya hakkı vardır.

Bölüm II

5. Ulusal sınırlar dahilinde ve haricinde, kirlilik, çevresel bozulma, ve çevreyi olumsuz etkileyen, yaşamı, sağlığı, geçim yollarını, refah ve mutluluğu veya sürdürülebilir kalkınmayı tehdit eden faaliyetler olmaksızın yaşamaya herkesin hakkı vardır.

6. Havanın, toprağın, suyun, deniz buzullarının, flora ve faunanın, ve biolojik çeşitliliğin ve ekosistemlerin korunabilmesi ve sürdürülebilmesi için gerekli temel süreç ve alanların korunma ve muhafazasını talep etmeye herkesin hakkı vardır.

7. Herkesin, çevresel zararlardan uzak erişilebilir en yüksek sağlık standartlarına sahip olmaya hakkı vardır.

8. Herkesin, rehaf ve mutlulukları için yeterli, güvenli ve sağlıklı besin ve suya sahip olma hakkı vardır.

9. Herkes, güvenli ve sağlıklı çalışma ortamına sahip olma hakkına sahiptir.

10. Herkes, güvenli, sağlıklı ve ekolojik olarak güçlü bir çevrede yeterli konut, bir yerde gerektiği kadar barınabilme olanaklarına , ve yaşam koşullarına sahip olma hakkına sahiptir.

11. (a) Olağanüstü durumların, ya da başka yollarda gerçekleştirilmesi mümkün olmayan ama tüm toplumun yararı için gerçekleştirilmesi gereken fiillerin haricinde, herkes, çevreyi etkileyen karar ve faaliyetlerden dolayı evlerinden veya topraklarından çıkartılmama hakkına sahiptir.

(b) Herkes, evlerinden veya topraklarından çıkartılmalarına dair kararların alınması sürecine katılım ve müzakere hakkına, ve eğer çıkartılmışlarsa, zamanında ve yeterli telafi, tazminat ve/veya uygun ve yeterli barınma ve toprak hakkına sahiptir.

12. Herkesin, doğal, veya teknolojik felaketler, veya insanın neden olduğu diğer tür felaketler durumunda, zamanında yardım almaya hakkı vardır.

13. Herkes, doğanın ve doğal kaynakların korunmasından ve sürdürülebilir kullanımından, kültürel, ekolojik, sağlık, geçim, eğlence, manevi amaçlarla adil bir şekilde yararlanma hakkına sahiptir.

Benzersiz nitelikteki, önemli değere sahip yerlerin civarında yaşayan herkesin, birey ve grup haklarına dayanarak, bu yerlerin korunmasını talep etme hakkı vardır.

14. Yerli halklar, topraklarını ve doğal kaynaklarını kontrol ve idare etme, ve geleneksel yaşam biçimlerini sürdürme hakkına sahiptirler. Bu, geçim kaynaklarının kullanımının güvenceye alınması hakkını da içerir.

Yerli halklar, topraklarının, havanın, sularının, deniz buzullarının, vahşi yaşamın ve diğer kaynakların yıkımına ya da bozulmasına neden olabilecek herhangi bir faaliyet veya davranış biçimlerine karşı korunma hakkına sahiptirler.

Bölüm III

15. Herkes, çevreyle ilgili bilgi edinme hakkına sahiptir. Bu, çevreyi etkileyebilecek faaliyet ve tutumlar hakkındaki bilgileri, ve çevresel karar alma süreçlerine halkın katılımının sağlanması için gerekli bilgileri içerir. Bilgi, zamanında sağlanmış, açık, anlaşılır ve ulaşılabilir olmalıdır, ve edinmek isteyene haksız bir parasal yük getirmemelidir.

16. Herkes, çevreye ilişkin fikir ve görüş sahibi olma, bunları ifade etme, ve fikir ve bilgileri yayma hakkına sahiptir.

17. Herkes, çevre ve insan hakları eğitimi alma hakkına sahiptir.

18. Herkes, çevre ve kalkınma üzerinde etkileri olabilecek planlama, karar alma faaliyetleri ve süreçlerine aktif, özgürce ve anlamlı bir şekilde katılım hakkına sahiptir. Bu, önerilen faaliyetlerin çevreyle, kalkınmayla ve insan haklarıyla ilgili sonuçlarının bir ön değerlendirilmesinin yapılmasını talep etme hakkını da içerir.

19. Herkes, çevrenin ya da çevresel zararlardan etkilenmiş insanların haklarının korunması amacıyla özgürce ve barış içinde diğer insanlarla birlikte örgütlenme hakkına sahiptir.

20. Herkes, çevresel zarara ya da tehditlerine karşı, idari ya da hukuki muamelelerde etkin çare, çözüm ve tazminat hakkına sahiptir.

Bölüm IV

21. Herkes, bireysel olarak ve diğer insanlarla birlikte, çevrenin korunmasıyla yükümlüdür.

22. Tüm devletler, güvenli, sağlıklı ve ekolojik olarak güçlü bir çevreye sahip olma hakkına saygı duymalı ve bu hakkı teminat altına almalıdır. Buna uygun olarak, devletler, bu Bildirge'de yer alan hakların etkin şekilde uygulanması için gerekli idari, kanuni ve diğer tür tedbirleri almalıdırlar.

Bu tedbirler, çevresel zararların önlenmesini, gerekli çözümlerin sağlanmasını, ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını amaçlamalıdır. Bu tedbirler, diğer şeylerin yanı sıra, ayrıca,

- Çevreye dair bilgilerin toplanmasını ve yayılmasını;

- Çevreye potansiyel zararı bulunabilecek faaliyetlerin ve maddelerin ön değerlendirilmesi, kontrolü, izin verilmesi, düzenlenmesi veya yasaklanmasını;
- Çevreyle ilgili karar alma süreçlerine halk katılımının sağlanmasını;
- Çevresel zararlar ya da tehditler için etkin idari ve hukuki çözümler ve tazminatların sağlanmasını;
- Doğal kaynakların denetiminin, yönetiminin ve adil paylaşımının sağlanmasını;
- Savurgan üretim süreçlerinin ve tüketim biçimlerinin azaltılmasına yönelik tedbirlerin alınmasını;
- Nerelerde faaliyette bulunurlarsa bulunsunlar, uluslararası şirketlerin, çevresel koruma, sürdürülebilir kalkınma, ve insan haklarına saygıyla ilgili yükümlülüklerini yerine getmelerini sağlamak amacıyla tedbirler alınmasını; ve
- Devletlerin bağlı oldukları örgütlerin ve kuruluşların, bu Bildirge’de yer alan hak ve ödevlere uymalarının teminat altına alınması amacıyla tedbirler alınmasını, amaçlamalıdır.

23. Devletler ve diğer taraflar, çevrenin bir savaş aracı olarak kullanılmasından, veya çevreye önemli, uzun dönemli, ya da yaygın zararlar vermekten kaçınmalıdırlar, ve silahlı çatışma zamanlarında çevre için koruma sağlayan uluslararası hukuka saygı göstermeli, ve daha da geliştirilmesi için işbirliği yapmalıdırlar.

24. Tüm uluslararası örgütler ve kuruluşlar, bu Bildirge’de yer alan hak ve ödevlere riayet etmelidir.

Bölüm V

25. Bu Bildirge’de yer alan hak ve ödevlerin yerine getirilmesi sırasında, savunmasız kişiler ve gruplara özel bir dikkat gösterilmelidir.

26. Bu Bildirge’deki haklar, sadece, kanunla tanımlanan, ve kamu düzenini, sağlığı, temel hakları ve başkalarının özgürlüklerini korumak için zorunlu olan sınırlamalara tabi olabilir.

27. Herkesin, bu Bildirge’de yer alan hakların tam olarak gerçekleştirilebileceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Ek II

UZMANLAR VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİYLE YAPILAN TOPLANTILAR VE YAPTIKLARI KATKILAR

1. Özel Raportör, sivil toplum örgütlerinin çalışmasına gösterdikleri ilgiyi, ve yaptıkları değerli katkıları takdirle karşılamaktadır. Görevinin başlangıcından itibaren, görüşlerini ifade etmek ve bilgi sunmak amacıyla, bir çok sivil toplum örgütünün temsilcileri, bireysel ya da grup olarak, Özel Raportör'le bir araya gelmişlerdir.
2. Sivil toplum örgütlerinin temsilcileriyle ilk toplantı, Özel Raportör'ün 20'nin üzerinde sivil toplum örgütünün temsilcileriyle bir araya geldiği 1990 Ağustosunda Cenevre'de yapılmıştır. *Sierra Club Legal Defense Fund* ile birlikte *Association des Consultants Internationaux en Droits de l'Homme* tarafından düzenlenen bu toplantıda, Özel Raportör'e, çevresel bozulmaya yolaçan insan hakları ihlalleri ve çevresel sorunlar sonucu ortaya çıkan insan hakları ihlallerinin kapsamı ve derinliğini gösteren durum ve vakalar sunulmuştur.
3. İkinci büyük görüşme, iki bölüm halinde – ilki New York'ta, ikincisi San Francisco'da – 1991 ilkbaharında düzenlenmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Merkezi'nin New York'taki İrtibat Bürosu'nun yardımlarıyla düzenlenen bu toplantılar *Sierra Club Legal Defense Fund* tarafından finanse edilmiştir. Her iki toplantıda da, Özel Raportör'e İnsan Hakları Merkezi'nin bir elemanı eşlik etmiştir. New York'taki toplantıda, Özel Raportör, *Natural Heritage Institute* ve *Four Directions Council* tarafından davet edilen, konuyla ilgili bazı sivil toplum örgütlerinin temsilcileriyle ve bilim adamlarıyla biraraya gelmiştir.
4. San Francisco'da, *Sierra Club Legal Defense Fund*, 28 Nisan- 4 Mayıs 1991 tarihleri arasında, bir dizi toplantıya ev sahipliği yapmıştır. Bu süre boyunca, Özel Raportör, bazı örgütlerin temsilcileriyle biraraya gelmiş, ve kendisine bilgi sunulmuştur.
5. Rio de Janeiro'daki (1992) Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı süresince, *Sierra Club Legal Defense Fund*, görüş teatisi ve bilgi edinme amacıyla, dünyanın her tarafından gelen, insan hakları ve çevreyle ilgili kişiler ve sivil toplum örgütlerinin temsilcileriyle biraraya gelmesini sağlamaya yönelik, Özel Raportör için özel bir toplantı düzenlemiştir.
6. Viyana'da toplanan İnsan Hakları Dünya Konferansı (1993) boyunca, Özel Raportör, sivil toplum örgütlerinin temsilcileriyle ve uzmanlarla resmi olmayan görüşmeler yapmıştır.
7. Sivil toplum örgütleri ve uzmanlarla yapılan bu görüşmeler sırasında, içeriğe ve yapısal meselelere dair bir dizi düşünce dile getirilmiştir:
 - (a) Otodeterminasyon ve çevre, özellikle yerli halklar ve doğal kaynakların büyük boyutlu ihracı ve bununla ilişkili çevresel yıkım arasındaki ilişki hususunda;

(b) Ciddi çevresel etkileri olan projeler hakkında zamanında sağlanmış ve uygun bilginin yokluğu;

(c) İnsan hakları ve çevrenin korunmasını amaçlayan grupların sahip olduğu kaynaklar, ve hükümetler ve / veya uluslararası şirketlerin ellerinde bulunan kaynaklar arasındaki dengesizlik;

(d) Büyük ölçekli felaketlerin, insan hakları ve çevreyle ilgili sonuçları;

(e) Yerli halkların zorla başka yerlere yerleştirilmeleri, ve bunu müteakip, geleneksel topraklarının ve kutsal alanlarının çevresel yıkımı;

(f) Yerli halkların ve diğer savunmasız grupların çevreyle ilgili özel ihtiyaçlarına uluslararası finans kuruluşları tarafından verilen yetersiz önem ve dikkat.

8. Özel Raportör'ün 1993'deki raporunda belirttiği, İnsan Hakları Merkezi'nin, insan hakları ve çevre hakkında uzmanların biraraya geleceği bir toplantı düzenlemesi yönündeki tavsiyeleri doğrultusunda, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Altkomisyonu, 25 Ağustos 1993 tarihli ve 1993/32 sayılı kararında, Genel Sekreteri bu tür bir toplantı düzenlemeye davet etti. Bütçe sorunlarından dolayı, Genel Sekreter bu toplantıyı düzenleyemedi. Fakat, *Sierra Club Legal Defense Fund, Société suisse pour la protection de l'environnement ve Association mondiale pour l'école instrument de paix* ile işbirliği yaparak, toplantıyı finanse etti, ve İnsan Hakları Merkezi de hizmet ve personel sağladı.

9. İnsan hakları ve çevre hakkındaki uzman toplantısı, 15 – 19 Mayıs 1994 tarihleri arasında Cenevre'de düzenlendi, ve toplantıya aşağıda adları bulunan uzmanlar katıldı:

James Cameron, Uluslararası Çevre Hukuku ve Kalkınma Vakfı (Foundation for International Environmental Law and Development), Londra

David Goldberg, Glasgow Üniversitesi; Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (University of Glasgow; International Federation of Human Rights)

Mario Ibarra, Uluslararası Kızılderili Paktı Konseyi (International Indian Treaty Council)

Alexandre Kiss, Çevre Hukuku Merkezi; Strasbourg Üniversitesi; Avrupa Çevre Hukuku Konseyi; Uluslararası İnsan Hakları Enstitüsü (Centre for Environmental Law; University of Strasbourg; European Council for Environmental Law; International Institute of Human Rights)

Miloon Kothari, Barınma Hakları ve Tahliye Merkezi; Uluslararası Habitat Koalisyonu (Centre for Housing Rights and Evictions; Habitat International Coalition)

Meenakshi Raman, Penang Tüketici Derneği (Consumers Association of Penang), Malezya

Dinah Shelton, Santa Clara Üniversitesi (Santa Clara University)

Anthony Simpson, Avustralya Koruma Vakfı; Uluslararası Hukukçular Komisyonu (Australian Conservation Foundation; International Commission of Jurists)

Tobheka Thamage Tsoga, Çevresel Kaynaklar Merkezi (Environmental Resources Centre), Güney Afrika

Antonio Augusto, bu toplantı için görevlendirilmiş Yargıç, Inter-American Court of Human Cancado Trindade, Haklar; Brasilia Üniversitesi (Rights; University of Brasilia)

Lauri Adams)

David McDonald)

Adriana Fabra Aguilar) Sierra Club Legal Defense Fund

Yves Ladore)

Karen Parker)

Neil Popovic)

10. Şu kişiler de toplantıya katılmıştı: Philip Alston, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Başkanı; Francis Deng, Genel Sekreter'in ülke sınırları dahilinde yerlerinden edilen insanlar konusundaki Temsilcisi; Erica-Irene Daes, Yerli Halklar Çalışma Grubu başkanı; Rajindar Sachar, barınma hakkı üzerine çalışan Özel Raportör.

11. Şu sivil toplum örütleri de, toplantıya, temsil, yorumları, ve/veya tavsiyeleri yoluyla katılmışlardır: Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Uluslararası Engelliler Örgütü, Uluslararası Eğitim Kalkınması, İnsan Hakları ve Doğal Miras Enstitüsü.

12. Cenevre'deki uzman toplantısının bir parçası olarak, Özel Raportör, taslak bildirme ve diğer ortak konular hakkında görüş teatisinde bulunmak amacıyla, Dünya Sağlık Örgütü'nden, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nden ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı İrtibat Bürosu'ndan temsilcilerle biraraya gelmiştir.

13. Özel Raportör, ayrıca, hem Altkomisyon'da hem de İnsan Hakları Komisyonu'nda insan hakları ve çevre üzerine yapılan tartışmalar süresince, sivil toplum örgütlerinden insan hakları ve çevre hakkında bilgi almıştır.

Ek III

ULUSAL YASALARDA VE UYGULAMALARDAKİ GELİŞMELER

A. Anayasal Hükümlerin Özeti

1992'deki iki ilerleme raporunda (E/CN.4/Sub.2/1992/7 and Add.1), ve 1993'teki raporunda (E/CN.4/Sub.2/1993/7), Özel Raportör, bir çok ülkenin, anayasalarında çevreyle ilgili hükümlere yer verdiğini ifade etmiştir. Aşağıda sunulan bilgiler, daha önceki raporlarda yer alan, ve Özel Raportör'e yakın zamanda iletilen verileri içermektedir.

1. Afganistan

1990 Anayasası şöyle beyan etmektedir: “Devlet, doğanın, doğal zenginliğin korunmasını, ve doğal kaynakların akıllıca kullanımını, yaşayan çevrenin iyileştirilmesini, su ve hava kirliliğinin önlenmesini, hayvanların ve bitkilerin yaşamlarını sürdürmelerini ve korunmalarını sağlamak amacıyla gerekli önlemleri almalı ve uygulamalıdır” (Böl.II. mad.32).

2. Güney Afrika

27 Nisan 1994'te yürürlüğe giren Güney Afrika Anayasası taahhüt etmektedir ki, “Herkes, sağlıkları ve mutluluklarına zararlı olmayan bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” (kısım 29).

3. Arnavutluk

1976 Anayasası, “toprağın, doğal zenginliklerin ve atmosferin zarar görmekten ve kirlilikten korunması, Devletin, ekonomik ve toplumsal örgütlerin ve tüm vatandaşların görevidir” (böl. 1B, mad. 20) diye belirtmektedir.

4. Cezayir

Yenilenmiş 1989 Anayasası, temel olarak, her vatandaşın, kamu mülkünün ve ulusun çıkarlarını korunmasıyla, ve başkalarının mülkiyetine saygı göstermekle yükümlü olduğunu, ifade etmektedir. Madde 17'ye göre, kamu mülkü, ekosistemin çeşitli unsurlarını içermektedir (Başlık I, böl. III, mad. 63)

5. Almanya

Önleyici tedbirlere, “kirlenen öder” ilkesine, işbirliğine ve birörnek yüksek standartta ekolojik şartların geliştirilmesine gereken önemi vererek, insanın varoluşunun doğal temellerini korumak yasamanın sorumluluğudur (Alman Anayasasına (Basic Law) eklenen 1990 tarihli metin, böl. VII, mad. 34).

6. Angola

1992 Anayasası beyan etmektedir ki “Angola Hükümeti ... herkes için yüksek nitelikte bir çevrenin varolmasını teminat altına almak amacıyla Angola’nın benzersiz çevresel mirasını korumalı ve muhafaza etmelidir” (mad. IX).

7. Bahreyn

1973 Anayasası, Devletin, sahibi olduğu doğal kaynakların doğru kullanımını ve korunmasını teminat altına alması gerektiğini ifade eder. (mad.11, ikinci kısım).

8. Bolivya

1967 Anayasası, “ulusal mirasın dahilindeki her varlık, dokunulamaz kamu mülkünü oluşturmaktadır, ve bu mülke saygı gösterilmesi ve bu mülkün korunması ... herkesin görevidir” diye ifade etmektedir. (mad. 137).

9. Brezilya

1988 Anayasası, çevrenin korunmasına ve her türlü kirlilikle mücedeleye özel bir önem atfetmektedir. Madde 225’de yer alan hakların etkin bir biçimde kullanımına, çevreye zararlı olduğu düşünülen faaliyetler için cezai ve idari cezaların verilmesi gibi yetkililerin sorumluluğundaki yükümlülükler eşlik etmektedir. Madde 225 (1), bu hakkın etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, Hükümetin aşağıda sıralanan yükümlülükleri yerine getirmekle sorumlu olduğunu ifade etmektedir:

I. Temel ekolojik süreçlerin korunması ve iyileştirilip, onarılması, ve türlerin ve ekosistemlerin ekolojik yönetimi için düzenlemelerin yapılması;

II. Brezilya’nın genetik mirasının çeşitliliği ve bütünlüğünün korunması, ve genetik araştırmalar üzerine çalışan kuruluşların faaliyetlerin denetlenmesi;

III. Federasyon’daki tüm birimlerde, özel olarak korunması gereken coğrafi alan ve unsurların belirlenmesi (bu kararlar ancak yasama meclisi tarafından değiştirilebilir ya da feshedilebilir, ve

bu alanların korunmasını gerektiren özelliklerin bütünlüğünü tehlikeye atan herhangi bir kullanım menedilmelidir);

IV. Yasaya uygun olarak, çevreye zararlı olabilecek bir proje ya da faaliyetin gerçekleştirilmesinden önce bir çevresel etki çalışması yapılmasını talep etmek, ve bu çalışmanın sonuçlarını kamuya açıklamak;

V. Yaşamı, yaşam kalitesini veya çevreyi riske atabilecek tekniklerin, yöntemlerin ve maddelerin geliştirilmesinin, pazarlanmasının ve kullanımının denetlenmesi;

VI. Her eğitim seviyesinde çevresel eğitimin teşvik edilmesi, çevrenin korunmasının gerekliliği hakkında kamu bilincinin artmasına yardım etmek;

Flora ve faunanın korunması; flora ve faunanın ekolojik işlevlerini tehlikeye atan, türlerin yokolmasına neden olan, hayvanlara zulmeden faaliyetler yasaklanmıştır.”

Belirli alanlar özellikle korunmaktadır, yerli halkların hakları, özellikle geleneksel olarak yaşadıkları topraklar üzerindeki hakları Anayasa tarafından tanınmaktadır (mad. 23).

10. Bulgaristan

1991 Anayasası, “Bulgaristan, çevrenin korunmasını, hayvan yaşamının ve çeşitliliklerinin devamını, doğal kaynakların akıllıca kullanımını teminat altına almalıdır”, ve “vatandaşlar sağlıklı ve uygun bir çevrede yaşama hakkına sahiplerken, aynı zamanda çevrenin korunmasıyla da yükümlüdürler” (böl. II, mad. 31) diye beyan etmektedir.

11. Burkina Faso

1991 Anayasası, “sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını” sağlamaktadır, ve “çevrenin, korunması, savunulması ve geliştirilmesinin herkesin görevi” olduğunu ifade etmektedir (başlık I, mad. 30 ve 31).

12. Şili

1980 Anayasası, herkesin “kirlilikten uzak bir çevrede yaşama hakkını garanti etmektedir. Bu hakkın korunmasını teminat altına almanın, ve çevrenin korunmasının devletin görevi olduğunu” taahhüt etmektedir (mad. 19 (8)). Bu hükümlere riayet edilmesini sağlamak amacıyla bir üst mahkemeye başvurulabilir.

13. Çin

1982 Anayasası belirtmektedir ki “Devlet, yaşıyan çevreyi ve ekolojik çevreyi korumalı ve geliştirmeli, ve kirliliği ve diğer toplumsal tehlikeleri önlemeli ve onlara çareler bulmalıdır”. Ayrıca, Anayasa, doğal kaynakların akıllıca kullanımını, ve nadir hayvan ve bitkilerin korunmasını garanti altına almaktadır (böl.I, mad. 9 ve 26) .

14. Kolombiya

1991 Anayasası, hükümet yetkililerini ve insanları, ulusun kültürel ve doğal varlıklarını korumakla yükümlü tutmaktadır. Toplum sağlığı ve çevrenin korunması arasında bir bağ kurmaktadır (mad. 8, 49, 79, 80, 86 ve 88).

15. Kore

1987 Anayasası, “Tüm vatandaşlar, sağlıklı ve güzel bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Devlet ve tüm vatandaşlar, çevreyi korumak için çalışmalıdır” (böl. II, mad. 35) diye beyan etmektedir.

16. Küba

Değişiklikler yapılmış 1992 Anayasası, temelde, devletin çevreyi ve egemenliği altında bulunan ülkenin doğal kaynaklarını koruması gerektiğini belirtmektedir. Devlet, ayrıca, çevre ve sürdürülebilir ekonomik ve toplumsal kalkınma arasındaki yakın bağın varlığını da tanımaktadır, bu bağ, bugünün ve geleceğin nesillerinin hayatta kalmasını, refahını ve güvenliğini teminat altına almaktadır. Vatandaşlar ayrıca, doğanın zengin potansiyelinin korunmasına katkıda bulunmakla da yükümlüdürler (mad.11 (b) ve 27).

17. El Salvador

1983 Anayasası beyan etmektedir ki “Devlet, sağlık ve rehaf üzerinde etkileri olabilecek tıbbi ilaçlar, kimyasallar ve gıda ürünlerinin kalitesi, ve atmosfer koşulları üstünde devamlı bir kontrolü sürdürmelidir” (böl.1, mad.69).

18. Birleşik Arap Emirlikleri

1971 Anayasası, “Her Emirliğin doğal kaynakları ve zenginliği, o Emirliğin kamusal mülkü sayılmalıdır. Toplum, bu doğal kaynakların, ulusal ekonominin yararı için korunmasından ve uygun bir şekilde kullanılmasından sorumludur” (böl.2, mad. 23) diye ilan etmektedir.

19. Ekvador

1983 Anayasası, kirlenmemiş bir çevrede yaşama hakkını garanti etmektedir (başlık II, kısım 1, mad. 19 (2)).

20. İspanya

1978 Anayasası, herkese “kişinin gelişimi için uygun bir çevrede yaşama hakkını” vermektedir, ve herkesi “çevrenin korunması görevi” ile yükümlü saymaktadır. Ayrıca, “Kamu yetkilileri, tüm doğal kaynakların rasyonel kullanımıyla ilgilenmelidirler.” Bu hükümleri ihlal eden herkes cezai ve idari yaptırımlara tabiidir (böl.III, mad. 45).

21. Etiyopya

1987 Anayasası, “kalkınma için uygun koşullar yaratmak amacıyla” ekolojik dengenin muhafazasını ve insan yerleşimlerini rasyonel dağılımını garanti etmektedir (bölüm II, mad. 10 ve 55).

22. Rusya Federasyonu

1993 Anayasası, “Herkes, doğayı korumak, zenginliklerini muhafaza etmek, ve çevreyi geliştirmekle yükümlüdür” diye beyan etmektedir (mad. 58). Çevreye zarar vermek kanun tarafından cezalandırılır, ve tazminat gerektirebilir. Doğal kaynakların korunması ve rasyonel kullanımı belirtilen diğer ilkelerdir (mad. 49).

23. Yunanistan

1975 Anayasası, doğal ve kültürel çevrenin korunmasının devletin görevi olduğunu ifade etmektedir (mad. 24).

24. Guatemala

1985 Anayasası, çevrenin kirlenmesini önleyecek ve ekolojik dengeyi koruyacak toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri teşvik etmektedir (böl.II, kısım IV, mad. 97).

25. Ekvator Ginesi

1982 Anayasası, devletin sağlığın korunması hakkını tanıdığını beyan etmektedir (başlık VI, b3l. II, mad. 60).

26. Guyana

1980 Anayasası, her vatandaşı çevreyi geliştirmek ve ulusun sağlığını korumak için gerçekleştirilen faaliyetlere katılmakla yükümlü kılmaktadır. Ayrıca, bugünün ve geleceğin nesillerinin çıkarları dikkate alınmalıdır, ve doğal kaynakların kullanımını akılcı olmalıdır (mad. 25 ve 36).

27. Haiti

1987 Anayasası, “evreye saygı duymak ve çevreyi korumanın” her vatandaş için bir yurttaşlık g3revi olduğunu belirtmiştir. “ekolojik dengeyi bozabilecek faaliyetler ve yabancı kaynaklı atıklar ve kalıntıların ithalatı kesinlikle yasaklanmıştır” (başlık XI, b3l. II, mad. 253 ve 258).

28. Honduras

1982 Anayasası, “Devlet, herkesin sağlığını korumak amacıyla tatminkar bir çevreyi muhafaza etmelidir” diye belirtmektedir (b3l. VII, mad. 145).

29. Macaristan

Değişiklikler yapılmış 1990 Anayasası, “herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu tanımakta ve bu hakkın uygulanmasını sağlamaktadır”. Fiziksel sağlık ve akıl sağlığı, işyerinde güvenlik, tıbbi bakımın sağlanması, Anayasa tarafından tanınan diğer haklardır (b3l. I, kısım 18, ve b3l. XII, kısım 70/D).

30. Hindistan

1977 Anayasası, 1985’de değişikliğe uğramış şekliyle, “Devlet, çevreyi korumak ve geliştirmek, ve ormanları ve vahşi yaşamı korumak için çalışmalıdır” diye belirtmektedir, ve her vatandaşı “doğal çevrenin korunması ve geliştirilmesiyle” yükümlü kılmaktadır (b3l. IV, mad. 48 A ve 51 A).

31. İnan İşlam Cumhuriyeti

1980 Anayasası, çevrenin korunmasının, şimdiki ve gelecekteki nesillerin toplumsal bir sorumluluğu olduğunu belirtmiştir. Çevreyi kirleten ekonomik ve diğer faaliyetler yasaklanmıştır (böl. IV, mad. 50).

32. Malta

1964 Anayasası, “ Devlet, doğal görünümü, ve Ulusun tarihsel ve artistik mirasını korumalıdır” (böl. II, mad. 9) diye belirtmektedir.

33. Meksika

1917 Anayasası, 1987’de değişikliğe uğramış biçiminde, toplumsal zenginliğin daha adil bir şekilde dağılımını sağlamak, dengeli bir kalkınmaya ulaşabilmek, ve kentsel ve kırsal nüfusun yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla, devlet doğal kaynakların kullanımını düzenleme hakkına sahip olmalıdır, diye belirtmektedir. Ekolojik dengenin korunması, insan yerleşimleri ve doğal kaynakların korunması arasında bir bağlantı kurulmaktadır (mad. 27).

34. Moğolistan

1992 Anayasası, ekosistemin çeşitli unsurlarının ulusal egemenliğe ve bu yüzden de devlet korumasına tabi olduğunu ifade etmektedir (böl. I, mad. 6). Ayrıca, vatandaşların sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşama haklarını, çevresel kirlilikten ve ekolojik dengesizliklerden korunma hakkını, ve bu hakların ihlali durumunda hukuki tazminat arama haklarını tanımaktadır. Bunun yanında, vatandaşları, çevrenin ve doğanın korunmasıyla yükümlü kılmaktadır (böl. II, mad. 16 ve 17).

35. Mozambik

1990 Anayasası beyan etmektedir ki, “Devlet, vatandaşlarının yaşam kalitesini iyileştirmek amacıyla ekolojik dengeyi ve çevrenin korunmasını teminat altına almayı amaçlayan çabaları teşvik etmelidir” (böl. IV, mad. 37).

36. Namibya

1990 Anayasası’na göre, insanların refahını yükseltmek amacıyla, devlet, ekosistemleri, temel ekolojik süreçleri ve biyolojik çeşitliliği korumalıdır. Bugünün ve geleceğin kuşaklarının

ıkarlarının korunması, ve yabancı kökenli nükleer ve zehirli atıkların boşaltılmasına veya geri dönüşümüne karşı önlemlerin alınması, devletin öteki sorumluluklarıdır (böl. II, mad. 95).

37. Nepal

1990 Anayasası, lke çapında çevrenin korunmasını, çevreye verilen zararların önlenmesini, ve çevresel temizliğe dair toplumsal bilincin yükseltilmesini devletin öncelikleri olarak tanımlamaktadır (mad. 26).

38. Nikaragua

1987 Anayasası'na göre, Nikaragualılar, Devletin korumak, geliştirmek ve iyileştirmekle yükümlü olduğu sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahiptirler. Aynı durum, doğal mirasın bir parçasını oluşturan ve akılcı bir yolla kullanılması gereken doğal kaynaklar için de geçerlidir (başlık IV, bölüm III, mad. 60 ve başlık VI, bölüm I, mad. 102).

39. Nijerya

1979 Anayasası, “insani ve doğal kaynakların, toplumun iyiliği dışında herhangi başka bir amaçla kullanılması yasaklanmalıdır” diye belirtmektedir (böl. II, mad. 18).

40. Panama

1980 Anayasası, “Ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması amacıyla, ekolojik koşulların korunmasının, ve çevresel kirliliğin ve ekosistemlerdeki dengesizliğin önlenmesinin devletin temel görevi” olduğunu belirtmektedir (böl.VI, mad. 110).

41. Papua Yeni Gine

1984 Anayasası, Devletin dördüncü amacını, “gelecek nesillerin yararı için” çevrenin korunması, ve doğal kaynakların rasyonel kullanımını olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, herkes, “[ülkenin] korunmasıyla, ve doğal zenginliğin, kaynakların ve çevrenin korunmasıyla yükümlüdür” (böl. IV).

42. Paraguay

1967 Anayasası, “Devlet, ülkenin orman kaynaklarını ve ayrıca diğer yenilenebilir doğal kaynakları korumalıdır” (böl. VI, art. 132) diye beyan etmektedir.

43. Hollanda

1989 Anayasası, “refah dağılımı”nın iyileştirilmesi, bölgesel planlama, ve çevrenin korunması ve iyileştirilmesine yönelik tüm devlet faaliyetlerine öncelik tanımaktadır (mad. 20).

44. Peru

1979 Anayasası, “Herkes, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” ve “Çevresel kirliliği önlemek ve kontrol etmek Devletin yükümlülüğüdür” diye belirtmektedir. Ayrıca, doğal kaynakların, ulusal miras olduğunu tanımaktadır (böl. II, mad. 118 ve 123).

45. Filipinler

1986 Anayasası, özellikle ülkenin deniz zenginliğini ve balıkçıların haklarını korumaktadır (mad.XII, kısımlar 2 ve 7).

46. Polonya

1989 Anayasası, vatandaşların doğal bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu, ve bu çevreyi korumakla görevli olduklarını belirtmektedir (böl. VIII, mad. 71).

47. Portekiz

1982 Anayasası'na göre, “Herkes, sağlıklı ve ekolojik olarak dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir ve bu çevreyi korumakla yükümlüdür”. Devlet ayrıca, çevreyi korumakla yükümlüdür, ve Anayasa, bu amaca ulaşılabilmesi için gerekli önlemleri tanımlamaktadır (böl I, başlık III, bölüm II, mad. 66).

48. Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti

1991 Anayasası, tüm örgütlere ve tüm vatandaşlara, çevreyi ve doğal kaynakları koruma görevini yüklemektedir (böl. II, mad. 17).

49. Romanya

Anayasa tasarısında yer alan 1991 Anayasası'nın 22. maddesi (bakınız E/CN.4/Sub.2/1992/7), kabul edildiği şekliyle Anayasa'da yer almamaktadır.

50. Seyşeller

1992 Anayasası'na göre (hazırlanması ve yürürlüğe konması), “Devlet, çevrenin, ve doğal kaynakların korunacağını, ve iyileştirileceğini taahhüt etmektedir”, ve bu , ayrıca her vatandaşın da görevidir (böl. IV, mad. 40 ve 41).

51. Slovakya

1992 Anayasası, herkese, uygun bir çevrede yaşama hakkını vermektedir, ve herkesi çevreyi ve kültürel mirası korumakla yükümlü kılmaktadır. Ayrıca, herkese, “yaşayan çevrenin durumuyla ve bu durumun nedenleri ve etkileriyle ilgili zamanında ve eksiksiz bilgi” edinme hakkını da tanımaktadır (böl. II, mad. 44 ve 45).

52. Slovenya

1991 Anayasası, “Kanuna göre, herkes, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” ve “Devlet, sağlıklı bir çevrenin varlığını teminat altına almalıdır” demektedir. Ayrıca, “Herkes, ilgi çeken doğal yerleri ve kültürel anıtları korumakla görevlidir” diye de belirtmektedir (başlık III, mad. 72 ve 73).

53. Sri Lanka

1977 Anayasası, “Devlet, toplumun yararı için, çevreyi korumalı ve iyileştirmelidir” diye belirtmekte, ve herkesi “doğayı korumakla, ve zenginliklerini muhafaza etmekle” görevlendirmektedir (böl. VI, mad. 27 ve 28).

54. İsveç

1975 Anayasası, 1978’de değişikliğe uğramış halinde, “toplum, çalışma, barınma, ve eğitim hakkının garanti edilmesiyle, sosyal bakım ve güvenlik, ve ayrıca da uygun bir yaşam çevresinin sağlanmasıyla yükümlüdür” diye belirtmektedir (böl. I, mad. 2, para. 2).

55. Tayvan

1947 Anayasası’na göre, Devlet, diğer şeylerin yanı sıra, “suların korunması”nın ve “kamu sağlığının” gelişimini teşvik etmeli ve “toprağı korumalı ve... gelişimine yardım etmelidir” (böl. XIII, kısım 6, mad. 169).

56. Tanzanya

1984 Anayasası, doğal kaynakların, tüm vatandaşların yararı için korunmasının, geliştirilmesinin ve kullanılmasının garanti edilmesini istemektedir. Ayrıca, “herkes, doğal kaynakların korunmasıyla yükümlüdür” demektedir (kısım 2, para. 9.1 ve 27.1).

57. Çad

1989 Anayasası’na göre, devletin temel sorumluluklarından biri, “çevreyi ve doğal kaynakları korumaktır” (mad. 1).

58. Tayland

1978 Anayasası beyan etmektedir ki, “Devlet, çevresel dengeyi korumalı, ve insanların sağlığını ve hijyenini tehlikeye atan kirliliği ortadan kaldırmalıdır”, ve “uygun bir nüfus politikasına sahip olmalıdır” (böl. V, mad. 65 ve 69).

59. Türkiye

1982 Anayasası, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” diye belirtmektedir. Çevrenin korunması devletin görevidir (böl. VIII, kısım A, mad. 56).

60. Vanuatu

1980 Anayasası, “bugünün ve geleceğin nesillerinin çıkarları için, Vanuatu’nun korunması, ve ulusal zenginliğin, kaynakların, ve çevrenin korunması” herkesin görevidir, diye belirtmektedir (başlık II, bölüm II, mad. 7).

61. Vietnam

1980 Anayasası, devletin zenginliğinin ve doğal kaynaklarının halkın malı olduğunu, ve herkesin çevreyi korumak ve geliştirmekle yükümlü olduğunu belirtmektedir (böl. 2, mad. 19, 20 ve 36).

B. Ulusal Yasalar

Daha önceki ilerleme raporlarında, Özel Raportör, ulusal yasalardaki çevreyle ilgili hükümlere yer vermiştir. Bu raporların yayınlanmasından sonra alınan diğer örnekler aşağıda sunulmaktadır:

1. Almanya

Anayasa üzerine çalışan Bundestag-Bundesrat ortak komitesi, ulusal bir hedef olarak, çevresel korumanın Anayasa'ya (Basic Law) dahil edilmesini tavsiye etmiştir. Yeni hüküm şöyledir: “Bugünün ve geleceğin nesillerinin iyiliği için, devlet, hukuka, adalet ilkelerine, yürütme ve yargıya uygun olarak, yasama yoluyla, anayasal düzen dahilinde, yaşamın doğal kaynaklarını korumalıdır”.

2. Mısır

Mısır hükümeti, Özel Raportör'ü, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının sağlanmasını amaçlayan ulusal çabaların bir parçası olarak, çevreyle ilgili 4/1994 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi hakkında bilgilendirmiştir. Kanun, atmosfer, deniz ve karasal çevrenin korunmasına dair kuralları koymakta, çevre denetleme kuruluşlarının çalışmalarını düzenlemekte, ve koordinasyon çerçevesinde faaliyetlerini tanımlamaktadır. Ayrıca, kirliliğin sebep olduğu hasarlar için bireyler ve tüzel kişilere sağlanacak tazminatın ilkelerini belirlemektedir.

3. Amerika Birleşik Devletleri

Özel Raportöre sunulan bir bildirimde, Amerika Birleşik Devletleri hükümeti şöyle belirtmektedir: “Birleşik Devletler, insan hakları ve çevresel korumanın, bu hükümetin en önemli önceliklerinden ikisini oluşturduğunu ifade eder. 11 Şubat 1994'de, Başkan Clinton, Amerikan hükümetinin tüm bakanlıklarının ve dairelerinin başkanlarına yönelik konuyla ilgili bir İcra Emri yayınlamıştır: ‘Azınlıklar ve Düşük Gelirli Gruplarla ilgili Çevresel Adaletle dair Federal Faaliyetler’. Bu İcra Emri'nin amacı, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan tüm toplulukların

güvenli ve sağlıklı bir çevrede yaşayabilmelerini teminat altına almayı amaçlayan yürürlükteki Birleşik Devletler kanunlarının belirli bazı hükümlerinin önemini vurgulamaktır”.

4. Grönland

Grönland, Kuzey Kutup bölgesindeki yerli halklar için sürdürülebilir kalkınmayı teminat altına almak amacıyla, bu halkların korunması için ulusal ve bölgesel süreçler başlatmıştır.

5. İran İslam Cumhuriyeti

1974 tarihli Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi Kanunu'nun 1. Kısmı şöyle belirtmektedir: “Kısım 5 (a)'da belirtilen alan ve bölgelerdeki bireylerin mülkiyet hakları ve intifa haklarıyla çatışan sınırlama ve düzenlemeler bu alan ve bölgelerde oluşturulamaz”. Ayrıca Kısım 11 de şöyle ifade etmektedir: “Kısım 10'da belirtilen düzenlemelere göre koyulan koşullar ve kriterleri göz önüne alarak, Bakanlık, çevre kirlenmesine katkıda bulunan fabrika ve atölyeleri saptamalı, ve bu yerlerin sahiplerine veya yöneticilerine belirli bir süre içinde kirliliğin nedenlerini yok etmeleri ya da faaliyetlerini durdurmaları için uyarıda bulunmalıdır [...]. Eğer bir kişi bu tür bir uyarıyı reddederse, yerel asliye mahkemesine şikayet başvurusunda bulunabilir [...].

7. Nepal

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nı müteakip, Nepal Hükümeti çevrenin korunması amacıyla birçok tedbir uygulamıştır. 1993'de, Hükümet, çevre ve kalkınmaya yönelik bütüncül bir yaklaşımı teşvik etmeyi amaçlayan genel politikanın bir parçası olarak, “Ulusal Çevresel Etki Değerlendirme Kılavuzu”nu kabul etmiştir.

8. Romanya

Çevrenin korunmasıyla ilgili yasa taslağına göre, devlet, herkesin, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu tanımaktadır. Bu yasa taslağı, bu hakkın etkin bir şekilde kullanımının sağlanması amacıyla, devlet tarafından alınması gereken tedbirlerin bir listesini de sunmaktadır.

C. Yeni Yerel Vakaların Özeti

Özel Raportör tarafından daha önceden analiz edilmiş vakalar için, lütfen şu belgelere bakınız, E/CN.4/Sub.2/1992/7 and E/CN.4/Sub.2/1993/7.

1. Kanada

Regina- Sparrow davasında, Kanada Yüksek Mahkemesi, yerlilerin haklarını tanımıştır, ve bu hakların ihlal edilip edilmediğinin belirlenmesi amacıyla bir test tanımlamıştır. Temyiz eden, Musqueam kabilesinin bir üyesi, kabilesinin balık avlama lisansının izin verdiğinden daha uzun bir tarama ağıyla avlanmaktan suçlu bulunmuştur. Mahkeme, yerlilerin haklarını ihlal eden düzenlemelerin, hükümetin yerli halklara karşı olan yükümlülüklerine uygun geçerli bir mazaretle gerekçelendirilmesi gerektiğini belirten ve varolan yerli haklarını tanıyan 1982 § 35 (1) nolu Anayasa hükmünü temel almıştır. Yasaların yerli haklarını ihlal ettiğini savunan taraflar şunları kanıtlamalıdır: (i) sınırlama, mantıksızdır ve makul değildir; (ii) düzenleme, kanunsuz ve haksız bir yük getirmektedir; ve (iii) hak sahiplerinin haklarını kullanırken tercih ettikleri yolların kullanımını engellemektedir. Mahkeme, hükümetin kamusal çıkar hedefini anlamlı bir rehberlik sağlayamayacak kadar muğlak, ve işleyişini imkansızlaştıracak kadar da geniş bulmuştur. Koruma ve kaynak yönetimi hedeflerinin uygulanmasına, ancak yerlilerin inançları, faaliyetleri ve haklarıyla uyumlu iseler, izin vermiştir. Eğer mahkeme sırasında, ihlal olduğu saptanmışsa, meşru korunma gereksinimleri karşılandıktan sonra yerli gruplar diğer ticari ve tüketici grupları üzerinde bir önceliğe sahip olacaklardır.

2. Kosta Rika

Kosta Rika Yüksek Mahkemesi, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını tanımaktadır (Yüksek Mahkeme'nin Anayasa Dairesi, Oy No. 3705, 30 Temmuz 1993). Davacı, mahallelerindeki bir uçurumun çöplük olarak kullanılmasından dolayı, kendisinin ve komşularının yaşam haklarının ve sağlıklı bir çevrede yaşama haklarının ihlal edildiğini belirterek mahkemeye başvurmuştur. Sağlık Bakanlığı, alternatif çöplük alanı olarak kullanılmak üzere üç ay içinde araziler alınması için bir talimat yayınlamıştır. Mahkeme, çöplüğün derhal kapatılmasını emretmiş, ve yetkililerin, yaşamın, sağlığın ve çevrenin korunmasıyla ilgili yükümlülüklerini yerine getirmekte etkin ve gayretli olmadıklarına kanaat getirmiştir. Bu mealde, Mahkeme, yaşamın, sadece besin sağlama açısından değil ayrıca fiziksel rehaf ve mutluluk açısından da bizi besleyen ve yaşamımızı devam ettirmemizi sağlayan doğayla dayanışma içinde varolabileceğini öne süren alt mahkemenin kararını tekrarlamıştır. Bu, tüm vatandaşların sahip olduğu, kirlilikten uzak bir çevrede yaşama hakkını tanımlamaktadır. Bu, adil ve üretken bir toplumun temelidir.

3. Meksika

Ulusal İnsan Hakları Komisyonu'nun 12/91 sayılı kararı, Komisyon'a, ekolojik meselelerle ilgili şikayetlerin halledilmesi sorumluluğunu yüklemiştir. Bu bağlamda, Komisyon, insan hakları,

ekoloji ve sağlıkla ilgili bir program kaleme almıştır. 1991 ve 1992’de, Komisyon, evreye dair altı tavsiyede bulunmuştur. Örneğin, 8 Kasım 1991 tarihli ve 110/91 sayılı tavsiye, kirliliğin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasından sorumlu yetkililerin kamuyu bilgilendirmediklerini belirten kişiler tarafından yöneltilen Őikayete cevap olarak verilmiştir. Komisyon, ilgili yetkililerin, vresel bozulmanın sağlık üzerindeki zararlı etkileri ve kamunun alması gereken tedbirler hakkında medya yoluyla bilgilendirilmede bulunmalarını tavsiye etmiştir. 22 Mayıs 1992 tarihli ve 101/92 sayılı tavsiye, bölgelerindeki Şirketlerin işleyişlerindeki düzensizlikler hakkında Nicols Bravo ve Guadalupe Hidalgo de Tehuacn toplu konut sakinleri tarafından yapılan Őikayete cevap olarak sunulmuştur. Komisyon, kanun çerçevesinde, bu Şirketlerin durumu hakkında soruşturma yapılması gerektiğine dair tavsiyede bulunmuştur. Ayrıca, Meksika Hkmeti, zel Raportör’, Ulusal İnsan Hakları Komisyonu’nun 4/92 sayılı kararı uyarınca kurulan Ulusal Ekoloji Enstitüsü ve vrenin Korunması için Federal Savunma Bürosu hakkında da bilgilendirmiştir.

4. Filipinler

Filipinler Yüksek Mahkemesi, yakın bir zaman önce, bugünkü ve gelecekteki nesillerin dengeli ve sağlıklı bir ekolojiye sahip olma haklarını teyit etmiştir (Minors Oposas- evre ve Doğal Kaynaklar Departmanı Sekreteri (DENR), 33 ILM 173 (1994)). Bu davadaki davacılar, kendi nesillerini ve daha doğmamış nesilleri temsil eden gençler ve çocuklardı, ve artan hızdaki ormansızlaşma ve evre, yerli kültürler ve nesiller arasındaki eşitlik üzerindeki yıkıcı etkileri nedeniyle, kereste lisanslarının iptalini istemekteydiler. Yüksek Mahkeme, davanın reddini iptal etti, ve bu gençlerin, sadece bugünün nesillerini temsil etmediklerine ayrıca da Anayasaya, 192 no.lu XIV başlıklı İcra Emrine ve doğal hukuka dayanan sağlıklı ve dengeli bir ekolojide yaşama hakkını güçlü bir Şekilde ifade ettiklerine de kanaat getirmiştir. “Bu tür bir hak tamamıyla farklı bir haklar kategorisine aittir, nkn yaşamı savunma ve yaşamı idame ettirmekle ilgilidir... bu hakkın gelişimi tüm hükümetleri ve anayasaları öncelemektedir bile denebilir.” Mahkeme, ayrıca, devlet, vreye zarar vermekten kaçınma görevini yerine getirmezse, “bunun etkilerinin sadece bu kuşaklar tarafından değil, ayrıca çorak bir dünyadan başka birşey devralmayacak olan gelecek kuşaklar tarafından da hissedileceğine” karar vermiştir.

Bu belgeyle ilgili yapılan düzeltmeler için:

-13 Eylül 1994'de yayınlanan E/CN.4/Sub.2/1994/9/Corr.1